

Jono Budrio

ATSIMINIMAI

KONTR-
ŽVALGYBA
LIETUVOJE

JONAS BUDRYS
KONTRŽVALGYBA
LIETUVOJE

VILNIUS 1991

Jonas Budrys. Atsiminimai. Kontržvalgyba Lietuvoje

FOTOGRAFUOTAS LEIDINYS
LIETUVOJE LEIDŽIAMAS PIRMĄ KARTĄ.

LEIDYBINĖ BENDROVĖ "ŽALTVYKSLĖ"

VILNIUS 1991

Pratarmės vietoje

Taip jau atsitinka, kad neramiais Tėvynės laikais atsiranda drąsių, linkusių jai tarnauti žmonių, kurie, nebodami pavojų, ryžtasi imtis rizikingo, visuomet teisingai įvertinamo ir suprantamo darbo. Labai dažnai tautos likimas sunkiu momentu yra sprendžiamas šių pasiryžėlių sugebėjimų aukotis net tuomet, kai nutyla patrankos.

Kontržvalgybos tarybų kūrimasis Lietuvoje - kaip ir turi būti - sutapo su Nepriklausomybės įtvirtinimu. Tai vyko prieš 70 metų, tačiau dabartinė Lietuvos padėtis atkartoja tuos, per tris žmonių kartas nutolusius laikus. Tuo šios knygos pasirodymas Lietuvos skaitytojui yra aktualus, intriguojantis savo tematika. Tačiau ne vien tuo - atsiminimų autoriaus kelias turbūt įdomus visiems, kurie dabar imasi sunkios, bet garbingos Tėvynės sargo profesijos, nes atgimstančios Lietuvos valstybės priešų veikla turi tą patį tikslą, kaip ir prieš 70 metų.

Susipažinkime su Jonu Budriu - kontržvalgybos pionieriumi ir kūrėju, įvertinkim jo nuopelnus Lietuvai.

Jonas Budrys (tikroji pavardė Polovinskas) - žvalgybininkas ir diplomatas. Jis gimė 1889 m. gegužės 10 d. Kaune. Čia 1907m. baigė gimnaziją, tačiau tarnauti pradėjo dar besimokydamas - 1905 metais tarnavo įvairiose valdžios įstaigose, Lietuvoje ir Latvijoje, iki 1915 m. Paskutinius trejus metus buvo Kuršo gubernijos apskrities viršininko padėjėjas. 1915 m. buvo mobilizutas į caro kariuomenę. Tarnavo rusų karinėje kontržvalgyboje: pradėjo XIX korpuso kontržvalgybos viršininku, o baigė Amūro karo apygardos kontržvalgybos viršininku brigados vado teisėmis. Prieš grįždamas į Lietuvą, 1920-1921 metais studijavo Vladivostoko Rytų kalbų institute.

Tik grįžęs į Lietuvą, nuo 1921m. liepos 21d. tapo Generalinio štabo kontržvalgybos viršininku. Jo pastangos buvo skiriamos apsaugoti Lietuvą nuo išorės ir vidaus priešų. Šį darbą J. Budrys dirbo iki 1923m., ir apie tai byloja šių atsiminimų puslapiai.

1922 m., pasivadinęs naująja Budrio pavarde, tapo vienu iš

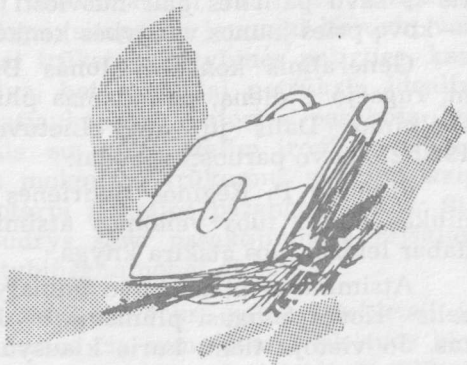
Klaipėdos krašto sukilimo organizatorių, o vėliau vyriausiu sukilėlių vadu.

Prijungus Klaipėdą prie Lietuvos, J. Budrys aktyviai dirba administravimo darbą: nuo 1923m. vasario 24 d. - Klaipėdos krašto Lietuvos įgaliotinio padėjėjas, nuo 1923m. balandžio 4d. - Klaipėdos įgaliotinis. Nuo 1924m. spalio 27 d. iki 1925m. lapkričio 8d. - Klaipėdos gubernatorius. Trumpą laiką (1927-1928m.) dirba Lietuvos Vidaus reikalų ministerijos patarėju. Vėliau Budrys pereina dirbti diplomatinį darbą Užsienio reikalų ministerijoje.

Nuo 1928m. sausio 23d. - Lietuvos konsulas Karaliaučiuje, nuo 1933m. lapkričio 15d. - Lietuvos generalinis konsulas Rytų Prūsijoje. 1936m. lapkričio 11d. jis paskiriamas Lietuvos generaliniu konsulu JAV. Šiose pareigose Jonas Budrys dirbo visą likusį gyvenimą - 28 metus. Gyvendamas Niujorke, 1938m. jis išleido "Shot economic outline of Lithuania" ("Trumpa Lietuvos ekonomikos apybraiža"). 1940m. Jonui Budriui buvo suteiktas Niujorko miesto garbės piliečio vardas. Mirė, sulaukęs 75 metų, 1964m. rugsėjo 1d. Niujorke.

Algirdas Tupčiauskas

JONAS BUDRYS visiem buvo gerai žinomas kaip ilgametis Lietuvos generalinis konsulas New Yorke.

Jono Budrio vardas taip pat neišimamas iš Lietuvos istorijos, kada ji rodo Mažosios Lietuvos įsijungimą į Lietuvos valstybę.

Mažiau kam žinoma, kad Jonas Budrys buvo vienas iš nedaugelio tų žmonių, kuriem teko vadovauti vadinamai kontržvalgybai, sekusiai Lietuvos priešų pagrindinę veiklą. Tai buvo valstybės atsikūrimo pradžia — laikas, kada visokis elementas stengėsi nenusistojusia, drumsta padėtim pasinaudoti — savo asmeninei ar kitos valstybės naudai.

Tų svetimųjų veiklos epizodus, išaiškintus Lietuvos kontržvalgybos, Jonas Budrys protarpiais pasakodavo mūsų redakcijos žmonėm. Pasakodavo taip, kad klausytojai tegalėjo reaguoti skatinimu surašyti pasakojimus, nes pasakotojas yra vienintelis, ku-

ris iš savo patirties gali nušviesti tos srities veiklą — kovą prieš jaunos valstybės kenkėjus.

Generalinis konsulas Jonas Budrys mirė 1964 m. rugsėjo 1 dieną, palikdamas pluoštą surašytų atsiminimų. Dalis jų, apie Lietuvos kontržvalgybą 1922-23, buvo paruošti spaudai.

Maloniu P. Reginos Budrienės sutikimu, Darbininkas ėmėsi tuos velionies atsiminimus skelbti, o dabar leidžia juos atskira knyga.

Atsiminimų plane buvo numatytas pradinis skyrelis “Kodėl ėmiausi plunksnos?” Jis liko neparašytas. Jo vietoje tiems, kurie klausydavos jo pasakojimų, tenka pastebėti, kad Jonas Budrys rašė ne dėl to, kad buvo skatinamas iš šalies. Jis jautė savyje potraukį pasisakyti raštu. Gyvendamas Rusijoje, jis bendradarbiavo laikraštyje. Būdamas net Amerikoje ir eidamas atsakingo valstybės asmens pareigas, neiškėsdavo nepaėmęs plunksnos politiniam reportažam — vertinimam. Jono Klajūno slapyvardžiu rašė Naujienose, Vienybėje — apie Lenkijos politikus (1942), Vieno išverstkailio istoriją ir Arkadijaus pasiuntinybės darbuotę (1943), Jungtinių Tautų posėdžius (1950), Netikėtus įvykius Korejoje ir kt. Anuose rašiniuose demaskuoja įvykio veikėjus, parodydamas jų fasadą ir užkulisi.

Kontržvalgybos atsiminimuose Jonas Budrys pasakoja savo patirtą gyvenimo nuotykį. Pasakoja, kaip minėta, patraukliai ir intriguojančiai. Pasakoja paprastu kasdieniniu žodžiu, jį taupydamas ir dėl to greičiau plėtodamas įvykio situacijas, efekto reikalui vyksmą kartais pristabdydamas charakterių piešiniais ar samprotavimais.

Ir samprotavimai ir charakteriai J. Budrio pasakojimuose duoda pozityvią valstybinę atmosferą:

įkvepia simpatiją atsikuriančiai valstybei, simpatiją jos rodamai pažangai, simpatiją jaunajai lietuvių veikėjų kartai, kuriai trūksta valstybinės patirties, kartais užsisuka galva, bet apskritai netrūksta idealizmo, energijos, pasiaukojimo. Autorius pasakoja lyg iš viršaus, kartais su maža dalim ironijos trūkumam, su tėvišku mokėjimu trūkumus suprasti kaip pereinamąjį laikotarpį į naujos pažangos laikus: Šia prasme Jonas Budrys savo pasakojimuose reiškiasi kaip šviesios valstybinės sąmonės atstovas.

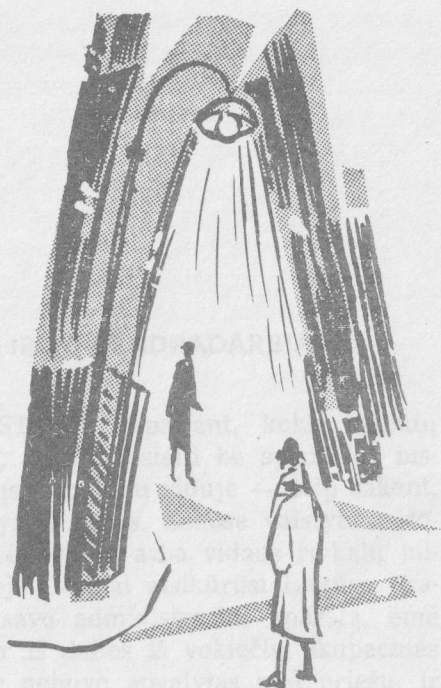
Kodėl jo pasakojimas toks, galėtų atskleisti jo biografija. Tenkinamės čia suminėdami tik tuos biografijos duomenis, kurie yra surašyti leidinio "Who's Who in the East" II tome:

"Budrys Jonas, Lietuvos generalinis konsulas, g. Kaune, Lietuvoje, 1889 gegužės 10. s. Jono ir Onos (Wizer) B.; gimnaziją ėjo Kaune 1898-1907; v. Reginą Kašubaitę 1926 spalio 21; sūnus Algirdas; tarnautojas susisiekimo ministerijoje Rusijoje 1907-09; Rusijos kariuomenėje Kaukaze 1909-1910; susisiekimo ministerijoje 1911-12; vidaus reikalų ministerijoje kaip apskrities viršininko pavaduotojas 1912-14; kariuomenės žvalgybos tarnyboje 1914-17; kapitonas kariuomenės štabe Vladivostoke (Sibire) 1917; Lietuvos žvalgybos tarnybos viršininkas 1921; Klai-pėdos krašto gubernatoriaus pavaduotojas 1923 vasario mėn.; gub. 1925 lapkr. 8; departamento direktorius vidaus reikalų ministerijoje 1927-28; gen. konsulas Karaliaučiuje, Vokietijoje, 1928-36, New Yorke nuo 1936. Lietuvos Vyties kryžiaus ir Didžiojo kuni-gaikščio Gedimino ordino kavaliereus; New Yorke garbės pilietis 1940; gyvena 41 W. 82 St.; įstaiga: Lietuvos generalinis konsulas New York 24, N.Y."

Lietuvių Enciklopedijoje tie patys duomenys. Tik joje mažiau pabrėžiamos karinės pareigos Rusijoje, daugiau lietuviškas darbas jaunystėje — Kaurne Dainos draugijos choro dalyvis. Taigi lietuviška dvasia buvo jame gyva dar ir prieš atsikūrimą valstybės, kuriai jis galėjo pritaikyti savo karinės specialybės Rusijoje patirtas žinias. Lietuviškos dvasios ir rusiškos valstybinės patirties keliu Jonas Budrys atėjo į kontržvalgybos aparatą Lietuvoje. Kontržvalgybos veikimo pasakojimai ir yra tas naujasis Jonas Budrys, Budrys pasakotojas, kurį parodo ši knyga.

Lietuvių Enciklopedijoje dar priminta, kad Jonas Budrys buvo vienas iš Klaipėdos krašto sukilimo organizatorių ir to sukilimo vadas. Tai naujas J. Budrio gyvenime etapas, įjėgęs į Lietuvos istoriją ir palikęs taip pat eilę atsiminimų. Jie numatyta paskelbti antroje Jono Budrio atsiminimų knygoje.

Darbininko redakcija

darbo
pradžioje

M. LIPČIUS IR JO BENDRADARBIAI

KIEKVIENA VALSTYBĖ, nepaisant, kokia bebūtų jos valdymosi forma, negali apsieiti be specialios institucijos, kuri rūpintųsi saugumu viduje — taip sakant, būtų vyriausybės akys ir ausys. Senose valstybėse tokia institucija esti teisingumo arba vidaus reikalų ministrų priklausomybėje. Naujai atsikūrusi Lietuva pradžioje, sudarydama savo administracinį aparatą, ėmė pavyzdį iš Rusijos, ir iš dalies iš vokiečių okupacinės valdžios. Kraštas dar nebuvo apvalytas nuo priešų, ir valstybės sienos dar nebuvo galutinai nustatytos. Tad svarbiausią žodį saugumo srityje, nors ir viduje, turėjo krašto apsaugos ministerija. Jos žinioje, kaip vyriausio štabo padalinys, buvo žvalgybos skyrius, savo ruožtu padalytas į žvalgybą (užfrontės) ir kontržvalgybą (vidaus). Lietuva tam darbui bent kiek paruoštų žmonių neturėjo. Tačiau tenka pabrėžti krašto apsaugos ministerijos vadovybės išmintį ir apdairumą, kad ji neatidavė tos svarbios šakos kitataučiams, tegul ir specialistams, bet paskyrė į vadovaujančias vietas

lietuvius-patriotus. Į tą tarnybą stojo patys arba buvo pakviesti ir perkelti iš karinių dalinių karininkai ir kariai, buvę studentai arba šiaip daugiau išsilavinę jaunuoliai, daugiausia iš vadinamosios inteligentų kuopos. Tai buvo gera, idealistiškai nusiteikusi, bet žalia medžiaga. Paruošti pritaikytus valstybės teritorijai etatus, padalinius, išdirbti statutus, instrukcijas ir jauniems pareigūnams pirmuose žingsniuose, visiškai naujoje jiems srityje, patarti buvo priimti rusai. Mat, jie visi buvo ir antibolševikai, bent tais motyvais pasiliko Lietuvoje, ir neturėjo simpatijų Lenkijai, o tuo metu tai kaip tik ir buvo reikalinga. Negalima visų rusų apibūdinti vienodai: naudingi ar žalingi; tarp jų buvo ir gerų žinovų ir labai padorių žmonių. Bet pasitaikė ir tokių, kurių tikslas buvo pasipelnyti, kiek tik galima, o vėliau išvykti kur toliau į užsienį. Vienas, kitas suprato jaunos valstybės aspiracijas, nelaukė įžėdimu sau priklausyti nuo jaunuolių. Bet ne visi tikėjo Lietuvos ateitimi. Į Lietuvą kėsinosi didesni ir daug stipresni kaimynai, ji dar ilgai negavo didžiųjų valstybių pripažinimo; lietuviai kovojo už save ir savo ateitį, bet jie — rusai, už ką? Padoresni, matydami savo tautiečių-kolegų elgesį, kad ir nenorėjo jų skusti lietuviams, bet jautė, jog tik laiko klausimas ir tie kyšininkai paklius ir įklampins ne tik save, bet paklenks ir visiems čia esantiems rusams. Iš kitos pusės, jauni 23-25 metų lietuviai-viršininkai, tiktai vakar buvę studentai, nerasdavo tinkamo tono santykiams su tais 50-60 metų amžiaus pulkininkais.

Atvykęs į Lietuvą 1921 metais pirmomis birželio dienomis, buvau nustebintas Kauno stotyje, kai mane pasitiko ne tik giminės, bet ir jaunas karys. Mano

sesuo, supažindindama mus, pavadino jį kažin kokių viršininku. Tas žodis — žvalgyba — buvo man dar negirdėtas ir nesuprantamas ir turėjo būti paaiškintas, kad tai “razvedka”.

Nemaniau, kad tas, nors ir su didele barzda, bet tik 25-26 metų vyras, galėjo būti tokios svarbios institucijos priešakyje, taip sakant, vyriausias viršininkas. Bet jau pats faktas, kad jis asmeniškai atėjo manęs pasitikti, lygiai kaip ir visas jo malonus elgesys, veikė paperkamai jo naudai. Kai jis paklausė apie mano planus, atsakiau, kad keletą dienų noriu pasisvečiuoti pas tėvus ir gimines, kurių nemačiau nuo 1913 metų, o vėliau, pasitaręs su jais, galvosiu apie planus ateičiai. Paprašė mane po kelių dienų užėiti pas jį į butą pasikalbėti. Tai buvo mano pirma pažintis su Mykolu Lipčium. Nuo jo ir buvo priklausęs leidimas man įvažiuoti į Lietuvą. Jam nebuvo sunku surinkti apie mane žinias, turint man tiek giminių. Taip pat jo uošviai draugavo su mano tėvais ir pažinojo mane.

Pasisvečiavęs keletą dienų Šiauliuose, kur mano tėvai gyveno pas dukterį ir žentą, majorą Kundrotą, tada Šiaulių apskrities komendantą, grįžau į “laikinę” sostinę — Kauną. Čia gyveno kita gausi dalis giminių. Mane priglaudė kita sesuo ir jos vyras teisininkas Juozas Grigaitis. Patį Kauno miestą radau nepasikeitusį nuo mano jaunystės dienų. Aplankiau Merkius ir kitus gimines, apžiūrėjau gimnaziją, kurioje mokiausi, miesto sodą, kuris seniau man atrodė didelis, o dabar to išpūdzio nedarė; gatvėse tas pats “brukas” ir “konkė”; mediniai šaligatviai, taip pat skurdžiai elektra apšviestos gatvės. Prisiminiau, kaip, būdamas

vaikas, nuėjau pažiūrėti nematyto stebuklo: visas miestas jo žiūrėjo. Tais laikais visame mieste nebuvo jokio bet kuria kalba laikraščio, net rusiško. Ir štai, rodos, vėlai rudenį 1901 metais iš lūpų į lūpas paplito žinia: penktą valandą vakaro pirmą kartą užsižiebs gatvėse elektrinės lempos. Ir bėgome... Bėgome valandą iš anksto, kad nepražiopsotume to momento. Stebuklas įvyko. Ir ilgai dar žmonės žiūrėjo ir galvo-
mis lingavo.

Daug jaunystės atsiminimų kaip kinematografe ėjo per galvą. Nuo Rotušės sėdau į konkę ir sugrįžau pas seserį. Sesuo pranešė, jog M. Lipčius telefonavęs jai, kviesdamas mane pas save vakarienės. Sutartą valandą pas jį nuėjau.

Lipčius mane maloniai priėmė. Šiam pasikalbėjimui buvo pasikvietęs savo bendradarbį, kapitoną Leonidą Prušakevičių, juridinės dalies viršininką. Vėliau, išsikalbėjęs, sužinojau, kad tai gudas, buvęs Taškente, Rusijoje, prokuroras. Kapitonas man padarė labai rimto, prityrusio, o svarbiausia švaraus - simpatingo žmogaus išpūdį. Tai gerai rekomendavo ir pačią įstaigą ir M. Lipčių, mokėjusį parinkti tinkamus bendradarbius.

Aš nebuvau atėjęs vietos prašyti. Turėjau pasiruošimą ir daugelio metų stažą ir jaučiau, kad ir čia, savo krašte, būsiu reikalingas. Mačiau, abu laukė mano pasakojimo. Teko papasakoti, kad karo pradžioje pašauktas iš atsargos, buvau parinktas kontržvalgybai ir pasiųstas į specialius kursus, kuriuose dėstė gen. štabo akademijos profesoriai. Išklauses tuos kursus, buvau paskirtas V armijos vieno korpo kontržvalgybos viršininku, kai kada, laikinio spec. sugrupavimo reikalui,

kelių korpų k. žvalgybos viršininku. Pradėjau toje srityje tarnybą kaip bataliono vadas. Vėliau buvau karo apygardos k. žv. viršininko padėjėjas ir pusant-rų metų — viršininkas (paskutinė vieta buvo brigados vado teisėmis). Papasakojau kai kuriuos įdomesnius atsitikimus iš savo praktikos. M. Lipčius parodė man sąrašą asmenų — rusų ir paklausė, ar aš ką nors iš jų pažįstu. Sąraše vien pavardės, be laipsnių. Radau vieną — Sizych — ir pasakiau, kad tokia pavarde pulkininkas buvo šiaurės fronto kontržvalgybos viršini-ko padėjėjas. Tas pats, sako, tarnavo pas mus, bet neseniai jį pakvietė prancūzai. Dar radau porą pažis-tamų pavardžių; kitos pavardės, man negirdėtos, buvo žandarų pulkininkų, kaip vėliau sužinojau.

Kiek vėliau kapitonas Prušakevičius atsisveikino, o Lipčius ilga kalba išdėstė man Lietuvos vidaus po-litinę padėtį ir savo sunkumus kraštui apvalyti. Sun-kumai buvo keleriopi. Nei jis, nei jo bendradarbiai neturi pasiruošimo. Yra rusų, kuriais betgi negali-ma visais atžvilgiais pasitikėti. Galų gale Lipčius pa-klausė, ar aš nesutikčiau stoti į tą darbą — jam pa-lengvėtų našta. Dirbdami dviese, sutartinai ir nuošir-džiai, geram tikslui, mes tikrai galėsime daug gero padaryti Lietuvai. Deja, šiuo metu nėra aukštesnės vietos, kaip bataliono vado teisėmis, ir tik tiek jis gali pasiūlyti. Jei aš sutiksiu, jis jau rytoj rūpinsis forma-lumais. Aš atsakiau, kad iš esmės džiaugiuos jo pa-siūlymu, nes mėgstu tą sritį, jaučiuos paruoštas tam darbui; man ne tiek rūpi tarnybinis laipsnis, kiek gali-mybė dirbti savarankiškai, pagal savo išdirbtus meto-dus, o jei mano iniciatyva bus varžoma, geriau nepra-

dėti. Lipčius užtikrino mane, kad jis kaip tik laukia iš manęs ir iniciatyvos ir sugestijų ir duos man pilną savarankumą.

— Kaip tie formalumai bus atlikti? — paklausiau.

— Mobilizacijos skyrius, pagal rusų dokumentus, Jus mobilizuos, o rikiuotės, pagal specialybę, paskirs į žvalgybos skyrių, — paaiškino.

Man atėjo į galvą planas, kurį aš čia pat ir išdėsčiau M. Lipčiui: gal skyrius, kuriam tas priklausos, duos man laišką, jog aš mobilizuotas ir komandiruojamas žvalgybos skyriaus žinion, nenurodant mano pasiruošimo, o Lipčius pasiųs mane per keletą savo padalinų, kad aš galėčiau susipažinti ir su žmonėmis ir kaip tas darbas jų dirbamas dabar. Kai aš susidarysiu vaizdą, pranešiu M. Lipčiui jo bute.

Taip ir sutarėme. Rytojaus dieną gavau tokį raštą, ir Lipčius pasiuntė mane į vieną poskyrį, kuris turėjo 12-15 tarnautojų ir seną rusų pulkininką Orzechovskį vedėją. Tas rusas buvo pilnas pasitikėjimo savimi, su dideliu aplombu ir mane pasitiko su įtariumu. Buvo jaučiamas jo nepasitenkinimas. Pradėjo zonduoti: — Aš jaučiu jūsų asmenyje prityrusį žmogų, kurį reikia skirti viršininku; toks jūs, tur būt, ir buvote, ar ne taip? — klausia.

— Nesvarbu, kas kuo buvo. Aš ne samdytis atėjau, o esu mobilizuotas ir atsiųstas pas jus.

Pabuvau pas jį porą dienų. Jo veidas prašvito, kai mane pasiuntė kitur.

Jo darbo metodai man visiškai buvo paaiškėję...

Jau po kelių dienų formalumai buvo atlikti, ir aš gavau paskyrimą: man buvo pavesta "laikinoji sosti-nė", o taip pat Kauno ir Kėdainių apskritys.

Mano pirmataku buvo Fedoras Dunaevas, rusas, kuris pasitraukė iš tarnybos ir perėjo į privatų biznį. Aš perėmiau jo raštinę ir rajoninius valdininkus. Pirmas įspūdis buvo neblogas. Tik krito į akis neproporcingas raštinės ir sekimo valdininkų skaičiaus paskirstymas. Atrodė, kad daugiau svarbos teikiama popieriui, o ne sekimui. Po kelių dienų jau aiškėjo ir priežastis: Kauno miesto, Kauno ir Kėdainių apskričių gyventojų prašymai revolverio ar medžioklinio šautuvo leidimui, užsienio pasui ar tarnybai gauti, surinkus žinias iš viešosios policijos apskrities viršininkų ir kitų įstaigų, buvo persiunčiami mums su paklausimu, ar nėra kliūčių prašymams patenkinti atsižvelgiant į politinę prašytojų ištikimybę. Pirmame atskirų dalių viršininkų susirinkime referavau tą klausimą ir pasiūliau palikti esamą tvarką tik valdiškos tarnybos prašančių prašymams, ypač krašto apsaugos ar policijos žinybai, o nuo kitų informacijų atsisakyti. Klausimas galutinai buvo išspręstas tik po pusantro mėnesio, kai aš tapau kontržvalgybos viršininku. Sukvietęs bendradarbius, išdėsciau, ko iš jų laikiu. Tarnautojai buvo geri, mėgo savo darbą, nesiskaitė su valandomis. Stengiausias pažinti kiekvieno jų asmenines ypatybes ir privalumus.

KAREIVIŲ "ŠVIETĖJAI"

Pradžioje nelaukiau kokių ypatingų bylų. Teko studijuoti tai, kas mūsų įstaigai iki tol buvo žinoma apie komunistinį pogrindį, jų raikomus, paraikomius,

kuopas bei jų veikėjų slapyvardes partijoje. Kai kurių jau buvo žinomi tikrieji vardai, kai kurių teko dar išaiškinti, taip pat jų adresai, kuo pasireiškė jų veikla, kiek ir kokių informatorių turime pačios partijos viduje. Tam buvo sudaromos schemos, ir jos buvo taisomos pagal gaunamas naujas informacijas. Svarbiausia slapta agentūra ir ryšium su ja svarbiausios žinios, pvz. apie komunistų partijos centro komitetą, buvo sukonzentruotos kontržvalgybos centre; man pavestame dalinyje buvo tik atžalos, liečiančios mano rajoną.

Birželio pabaigoje man pranešė iš kontržvalgybos centro, kad man buvo pavesti trys kariai-informatoriai, kurie įeina į Kauno įgulos komunistų centro komitetą.

Susitarėm dėl vietos ir dienos, kada aš su jais pasimatysiu. Į mano pageidavimą matyti juos atskirai, man buvo pasakyta, jog jie dirba drauge — drauge ir ateis. Paskirtą valandą ir vietą jie ir atėjo. Tai buvo skirtingų pulkų kariai, miestinio tipo jaunuoliai. Išsikalbėjus, paaiškėjo, kad kažkoks 27-28 metų tikras lietuvis civilis, jau apie 5 mėnesiai lipdo iš Kauno įgulos karių karinį komunistų centro komitetą. Susirinkimai skiriami to x-o "instruktoriaus", kaip jis save vadino, laukuose. Ateina į tokius susirinkimus 7-8 žmonės, daugiau ar mažiau. Tie mūsų informatoriai buvo užkalbinti to civilio ir prikalbėti įstoti į komitetą, kuris gintų karių teises. Jie pranešė apie tą pasiūlymą savo vadams, o tie susižinojo su kontržvalgyba ir iš ten gavo patarimą priimti siūlymą, dalyvauti ir informuoti nurodytą jiems kontržvalgybos pareigūną. Per susirinkimus "instruktorius" atnešdavo ir padalydavo

kiekvienam po 30-50 egz. naujausio numerio "Kareivių Tiesos", kuriuos jie privalėjo išplatinti tarp karių arba išmėtyti kareivinėse. Vėliau, jie turėjo stebėti, kas pakelia tuos lapelius, kas pristato radinį vadams, klausyti, ką kareiviai kalba apie tą "Tiesą", kurie linksta kritikuoti savo vadus, kariuomenės tvarką, buržuazinę santvarką, ir iš tų, kurie linksta prie "jų idėjų", organizuoti kuopeles. Be abejonės, reikėjo būti atsargiems, kad neįkliūtų. Mūsų informatoriai per pasimatymus su kontržvalgybos žmogum atnešdavo ir atiduodavo gautus "Kareivių Tiesos" egzempliorius.

Iš tos "bylos" susidarė nekoks įspūdis, ir aš referavau M. Lipčiui. Išdėščiau, kad "byla" būtų labai įdomi, jei tai būtų to "įgulos komiteto" organizavimo pradžioje. Dabar, iš vienos pusės džiugu, kad atsirado bent trys kariai, kurie pranešė, bet reikėjo juos tinkamai instrukuoti, nesuvesti į savotišką "kuopelę", o dirbti su kiekvienu atskirai. Jau praėjo 5 ar 6 mėnesiai, o nesame išaiškinę ne tik pačio instruktoriaus, liekančio mums X-su, bet nežinome nė vieno iš kitų karių, ateinančių į susirinkimus, nežinome tikrai ir, kaip toli išsišakojo toji organizacija. Gavau atsakymą, kad buvęs centro kontržvalgybos viršininkas pulk. Pivoravičius (rusas) jau daugiau kaip pora mėnesių kalėjime ir kad dabartinis, lietuvis V. Čėpla, taip pat ruošiasi pasitraukti, nes pats sako, kad negali priprasti prie sistemingo darbo, jo nervai šlubuoja.

— Ką gi pasiūlytum? — užbaigė M. Lipčius.

— Manau, kad kariuomenė jauna, ir turint galvoje dar netolimoje praeityje rimtą pavyzdį Panemunėje, būtų geriau, nelaukus, likviduoti tą užuomazgą, tokia, kokia ji yra. Tai kiek pagąsdins komunistų cent-

ra, jie ieškos tarp savęs “išdavikų”, bet kiekviena likvidacija duoda ir žvalgybai informatorių. Manau, kad taip bus sveikiau.

— Turi laisvas rankas, — atsiliepė M. Lipčius.

Taip ir padariau. Po antro ar trečio pasimatymo su tais kariais — informatoriais, sužinojau, jog artimiausią sekmadienį paskirtas “centro komiteto” susirinkimas Napoleono kalne vidurdienį, 12-tą valandą. Informatoriai, lyg nujausdami, prašė “nieko nedaryti”. Aš išsisukau nuo atsakymo. Išvakarėse, paėmęs porą žmonių, nuvykau į Napoleono kalną susipažinti su vieta, o kitos dienos rytą pasiunčiau žmones, po vieną — du, kad apsuptų kalną ir krūmuose lauktų “susirinkimo”. Aš pats buvau netoli, per kelią, miške, ir stebėjau einančius į kalną.

Apie vidurdienį pradėjo rinktis kareiviai: vieni viešu keliu iš Panemunės, kiti valtelėmis persikėlę per Nemuną. Iš Aleksoto pusės, dviračiu, važiavo jaunas civiliokas. Per žiūronus buvo matyti, kad jis neskuba, žvalgosi. Nesunku buvo atspėti, jog tai ir bus tas “instruktorius”. Neturėjau tikslo areštuoti kareivių: areštas, tardymai ir “byla” padarytų daug žalos. Geriau, jei kariuomenėje ramu ir niekam į galvą neateina, kad joje gali būti koks “pogrindis”. “Instruktorių” mielai suimčiau, bet tada turėčiau, keliant bylą, tardyti ir tuos karius; tai galėtų išduoti mūsų informatorius. Tad apsupome kalną ir surašėme visus ten atvykusius 14 karių. Visi buvo nesugadinti ūkininkaičiai — žaliūkai, pakankamai išsigandę. Jų tarpe buvo du iš mūsų trejeto. Jiems visiems buvo pasakyta, kad tikriname, ar jie išėjo iš kareivinių rajono su leidimais, ar savivališkai, ir paleidome. Civilis pareiškė,

jog pasinaudojęs gražiu oru, išvyko pasivažinėti. Patikrinus jo dokumentus ir užrašus, kas buvo reikalinga, jis irgi buvo paleistas. "Instruktorius", aišku, suprato, kas per reikalas, bet neskelbė jokių protestų prieš kratą ir tikrinimą. Jis nesitikėjo, kad pasilikis laisvas, todėl net negrižo į savo butą Aleksote. Pirmu traukiniu, nesizniodamas, kad yra lydimas mūsų seklių, pabėgo į Žemaitiją. Jo paleidimas ir sekimas davė mums daug daugiau naudos vėliau.

Kai dėl karių, tai jų vadus buvau paprašęs slaptai juos stebėti, bet neprasitarti, kad yra sekami. Daugiau bandymų kurti naują organizaciją nebuvo, bet kitais kanalais buvo sužinota, jog komunistai pirmiausia įtarė išdavimu tą neatėjusį į susirinkimą. Tačiau jam pasisėkė įrodyti, kad jis nekaltas. Bijodami, kad beaiškindami neįklampintų savo žmonių, komunistai į visą reikalą numojo ranka.

SLAPTA SPAUSTUVĖLE IR REDAKTORIUS ROSENFELDAS

Kelias dienas po tos mano pirmos "operacijos", apie 5 val. ryto, buvau prikeltas telefono. M. Lipčius prašė skubiai atvykti į kažkokį senamiestyje namą (tiksliai dabar neprisimenu). Nuvykęs antrame aukšte radau M. Lipčių, kontržvalgybos centro viršininką Vincą Čėplą, keletą karininkų ir žvalgybos skyriaus sargybinės kuopos kareivių. Čėpla susinervinęs pareiškė, kad jis turėjo neabejotinas žinias, jog šiame

bute yra slapta spaustuvė. Visas butas tėra du kambariai, ir štai jie su viršininku Lipčiumi atvyko apie 5 val. ryto ir spaustuvės neranda.

— Kur gyventojai? — klausiu, — ar kas yra sumintas?

— Asmens, įveltį į tą bylą, suiminėjami tuo pačiu laiku įvairiose miesto dalyse. Rezultatai dar nežinomi. Čia gi niekas tą naktį nenakvojo, — atsakė.

Apžvelgiau butą, kuriame buvo didelis švarus ir šviesus kambarys ir kitas mažas. Didžiajame stovi švariai užtiesta metalinė lova. Ant sienos kabo Kristaus paveikslas. Kitoj pusėj stovi valgomas stalas su keliom kėdėm ir ant sienos, gražiam kartone, rėmuose, visas Himno tekstas: Lietuva, Tėvyne Mūsų... Sakytum, pavyzdingo piliečio-patrioto butas! Kambariai neseniai išklijuoti popieriais. Bet štai tame pačiame kambaryje ilgiausia stora guma izoliuota elektrinė viela ir ant jos stipri 250 vatų lempa. Tas jau nesiderina su tuo butu. Vielą visi pavarto, bet neranda, kam ji tinka. Man krito į akis kitas keistumas: didžiojo kambario sienos nevienodos. Lauko siena, pradedant nuo lango, kuris buvo ne per vidurį, o kambario šone, eina kiek įstrižai. Atsidaręs langą, iškišau galvą pasitikrinti, kaip atrodo iš oro, ar tai tik "naminio architekto" planavimas ar kas kita. Iš oro viskas atrodė normaliai, nebuvo matyti jokio pagrindo tokiai sienai viduje. Palangė tačiau buvo kiek per žema, ir bijodamas iškristi stipriai atsirėmiau. Štai, palangės lenta neatitinka visur priimtą standartą, per plona ir sienoje nesilaiko. Pajudinau — neįstiprinta, išsitraukė. Po ja pilna naujų, nevirtotų virtuvės indų. Juos išėmus, atsidarė įėjimas į slėptuvę, padarytą tarp tikros ir tos spe-

cialiai pastatytos sienos. Ten ir buvo rasta spaustuvė "bostonka", kaip ją pavadino ekspertai, ir daug šrifto. Viso Kauno spaustuvių savininkai skųsdavosi, jog pas juos tiesiog "išgaruodavo" šriftas. Komunistai, dirbusieji spaustuvėse, turėjo uždavinį pristatyti šrifto, kuris iš komiteto buvo perduodamas specialiam ryšininkui, o pastarasis pristatydavo slaptai spaustuvei. Tai buvo Vinco Čėplos didelis laimėjimas.

Sugrižę į skyrių, radome atgabentą svarbiausią kaltininką, redaktorių Rosenfeldą. Čėpla dirbo penkis mėnesius šiai spaustuvei galutinai likviduoti. Rosenfeldas su Lietuva ir su kariais, kuriems jis redagavo "Kareivių Tiesą", nieko bendro neturėjo. Jis Aleksos-Angariečio buvo parinktas ir atsiųstas tam darbui į Lietuvą iš Vitebsko. Komunistai pravedė jį per kelių valstybių sienas, kol pasiekė Kauną, o vietos centro komitetas turėjo aprūpinti jį vidaus pasu, kitais dokumentais ir saugiai apgyvendinti.

Teko stebėtis, su kokia kantrybe, atsargumu ir laikrodžio mechanizmo tikslumu dirbo komunistinis pagrindis. Kuopelės pakliuvo, tačiau tai nebuvo jiems didelis nuostolis. Kitą sykį tai būdavo net naudinga partijai. Specialios tarnybos ryšininkai-kurjeriai buvo gerai apmokyti pagrindžio darbui. Tik vienas kitas žinojo apie tokis asmenis ir slaptus kelius. Sėkmingam darbui saugumo organai turėjo savo pareigūnus atitinkamai lavinti ir instruktuoti.

Kad ir šioje istorijoje su Rosenfeldu — jis buvo apsaugotas nuo bet kokio kontakto su vietos komunistais. Jam buvo surastas saugus butas. Įstrižai elektros stočiai stovėjo namukas, kurio apačioje gyveno našlė ir suaugęs sūnus. Sena padori Kauno šeima.

Palėpėje buvo salkutė. Kitokių gyventojų nebuvo. Pasitaikė kuklus "studentas", kuriam ir išnuomojo — vis keliasdešimt markių įplauks į ribotas našlės lėšas. O jau toks ramus, knygoje ir raštuose paskendęs jaunuolis. Visą dieną mokosi, o sutemus skuba į kažin kokius kursus, kaip jie manė. Nei panelių nei šiaip lankytojų. Tokį gyventoją turinčiam kiekvienas pavydės. Tiesa, gyventojas nė žodžio lietuviškai nemokėjo, bet tuomet tai nebuvo keista; daug kas Kaune, ypač iš senojo miesto nemokėjo kalbos, daugelis tik neseniai buvo grįžę Lietuvon.

VIENAS IŠ ATSIVERTĖLIŲ

Kai V. Čėpla pats tardė Rosenfeldą, aš studijavau išorinio sekimo schemą ir raportus. Turiu pasakyti, kad ir seniausių kraštų sekimo organams ši byla būtų pavyzdys. Sekimui vadovavo Lietuvos rusas, tarnavęs Rusijoje karinėje kontržvalgyboje ir išėjęs mokyklą. Jų buvo du broliai, vienas skyriaus fotografas, kitas minėtasis. Fotografą dar mažai pažinojau, bet Petrą Ž. jau spėjau pažinti darbe. Jis kilęs iš Žemaitijos ūkininkų šeimos, ne tik kalbėjo lietuviškai, bet ir laikė save lietuviu, puikiai valdė savo 40 su viršum tarnautojų. Rosenfeldui sekti buvo skirti geriausi agentai, nes jis pasižymėjo nepaprastu atsargumu. Išeidavo tik vėlai vakare, pakvėpuoti grynų oru, pamankštinti sąnarių.

Kaip apie jį sužinojo kontržvalgyba? Reikia pasakyti, kad tikrų lietuvių tarpe buvo nedidelis skaičius

užkietėjusių — vadinkim — “įsitikinusių” komunistų. Tai buvo nesubrendusi jaunuomenė, kurią viliojo pogrindžio darbas, ir taip nejučiomis jie buvo įtraukti į kuopeles. Ten senesni komunistai aiškino jiems socialines nelygybes, išprovokavo diskusijas, o patys žvejodavo tarp jų kandidatus rimtesniam “darbui” ar kursams. Įvykdžius tokiam parinktam vieną, kitą uždavinį, jau per greit jį priskirdavo prie savųjų. Atgimusioje Lietuvoje valstybingumas irgi greitu tempu augo. Žaizdos po karų pradėjo užgyti... Mokyklų skaičius augo, ir jos auklėjo patriotiškai. Šaulių Sąjunga išsiplėtė po visą Lietuvą. Augo sava spauda, knygos. Jaunuomenė pastabi, greit įsijungė į patriotines organizacijas — surado tikrą lietuvišką kelią. Vieni nuo komunistuojančių pasitraukė tylomis, o kiti net pranešė, kur reikia, apie savo paklydimą ir išpasakojo, kas jiems iš viso žinoma. Niekas jiems tų paklydimų neprikaišiojo, priešingai — nuramino ir paaiškino. Vienas iš tokių ir atėjo pas V. Čėplą su pranešimu:

Jau apie mėnuo laiko kaip jam duodami rusų kalba rankraščiai kokių straipsnių-atsišaukimų į kareivius, kuriuos jis turi išversti taisyklinga lietuvių kalba. Atlikęs tai, privalo gražinti vertimą su originalu tam pačiam asmeniui. Susitikimai būna kartą savaitėje, vėlai vakare, mažoje aikštėje, ties Įgulos bažnyčia. Mūsų jaunuoliui komunistų įsakyta neiti į susitikimo vietą tiesiai, o apėjus porą kvartalų apsidairyti, ar jis nėra sekamas. Tos atsargumo priemonės ir atiduodami jo ranka rašyti vertimai įvarė jam baimės ir priverstė pagalvoti: kas tai per darbas ir kieno naudai jis tai atlieka? Jis suprato savo klaidą ir atėjo pasisakyti.

Jaunuolis, pavadinkime jį “Povilu”, nuoširdžiai su-

rašė viską, ką tik žinojo. Davė daug adresų. Atlikęs “išpažintį” ir Čėplos padarasintas, jis pažadėjo visiškai kooperuoti ir su dideliu uolumu ir sumanumu dirbo. Nuo to laiko visi jam duodami rankraščiai buvo fotografuojami, ir kontržvalgyba užvedė specialią bylą. Kontržvalgyba viduje darė savo: žinių rinkimo sekcija ieškojo iš praeities esamuose rankraščiuose panašumų autoriui išaiškinti. Išorinio sekimo sekcija pasiuntė į aikštę ties Įgulos bažnyčia porą “girtuoklių” ir “išimylėjusių porelių” — jų uždavinys buvo nui dyti sekliams, kurie laukė Donelaičio gatvėje, tą nepažįstamą, kuris pasitikdavo Povilą ir pasikeisdavo su juo rankraščiais. Viskas buvo atlikta meistriškai, ir nepažįstamasis nuo pirmo pasimatymo buvo paimtas “stebėjimui”, kaip tai buvo vadinama. Iš susitikimo vietos nepažįstamasis, pavadinsime jį “Apdairiuoju”, nuėjo Donelaičio gatve iki elektros stoties, susitiko su nedidelio ūgio jaunu žmogumi. Tačiau jie, nekreipdami dėmesio viens į kitą, prasilenkė, atrodė atsitiktiniais praeiviais, kurie nuėjo, kaip eję, savo keliais. “Apdairusis” pasuko Daukanto gatve iki Kęstučio ir vėl, pasukęs į kairę, nuėjo Gedimino gatvės link. Iš Gedimino gatvės į Kęstučioėjo vėl praeivis, ir vienam iš seklių pasirodė, kad prasilenkiant “Apdairusis” lyg kažką tarė, bet praeivis nereagavo ir nuėjo savo keliu. Budrus agentas, “neviernas Tamošius”, pažino tą patį praeivį iš Donelaičio gatvės ir davė ženklą kitam savo bičiuliui,ėjusiam gerokai atstu nuo pirmojo seklio. “Apdairusis” vėl suko ratą Gedimino-Donelaičio gatvėmis. Pastebėtas du kartu “atsitiktinis praeivis” nuėjo ten pat, bet priešinga kryptim Daukanto gatve. Pastovėjęs ties Laisvės Alejos kampu, apsidairė ir atsargiai,

lētu žingsniu, nuėjo irgi Donelaičio gatvės link. Ten jie susitiko su "Apdairiuoju", ir vienas iš jų jau iš tolo išsiėmė papirosą ir aiškiai rodė rankomis, kad prašo degtuko. Abu sustojo momentui, pasikeitė "mandagumo žodžiais" ir, gavęs su degtukų dėžute pakietelį, pasukbomis nuėjo savo keliais. "Praeivis" skubiai nuėjo į savo butą priešais elektros stotį, o "Apdairusis" į senamiestį.

Šiomis smulkmenomis norėjau parodyti skaitytojui "virtuvę" ir kaip ruošiami "patiekalai". Toks sekimas ir iš vidaus "Povilo" pagalba aiškinimas tęsėsi ilgai per keturis mėnesius. Tai buvo per ilga, ir tokios bylos vedėjas neturėtų tiek tęsti, nes sunku tikėtis, kad sekimas nebūtų pastebėtas. Kaip ten bebūtų, ši kartą viskas baigėsi gerai.

Užbaigęs tą bylą, V. Čėpla atsisveikino ir liepos gale paliko tarnybą, kad galėtų tęsti mokslą.

Mykolas Lipčius pavedė man centro kontržvalgybos tarnybą ir pristatė mane vyriausio štabo viršininkui generolui Katchė ir jo padėjėjams, pulk. leit. K. Žukui ir majorui Griciui. Taip pat supažindino su kitais štabo pareigūnais. Nuo to laiko aš turėjau du kartu savaitėje eiti pas vyr. štabo v-ko antrą padėjėją majorą Gricių su raportu apie politinę padėtį ir įvykius krašte. Esant reikalui, kokiai specialiai bylai ar įvykiui nušviesti šaukdavo ir gen. Katche, krašto apsaugos ministras arba ir kariuomenės vadas.

Įstaiga buvo didelė (apie 300 žm.), padalinta centre į 16 sekcijų, kiekvienoje sekcijoje jos — vedėjas, bataliono ar kuopos vado teisėmis ir 11 punktų (rajonų iš 2 apskričių) provincijoje su viršininkais bataliono vado teisėmis.

Vėl teko pradėti nuo susipažinimo su žmonėmis ir pogrindžiu. Nors Lietuva ir maža, tačiau kiekvieną dieną ir kiekvieną valandą atsirasdavo naujų ir naujų galvosūkių. Nors fiziškai ir pavargsti nepakankamai miegojęs, nereguliariai valgęs, bet darbas patraukia, paglemžia ir duoda energijos. Kiekvienas laimėjimas buvo ne tik tos "bylos" likvidavimas, ne tik voties Lietuvos kūne išpjovimas. Reikšmė daug platesnė: tai perspėjimas kitiems. Įstaiga gauna pasitikėjimą gerų piliečių akyse, susiranda daugiau informatorių iš nusivylusių pragaištingu darbu arba išsigandusių savo darbo pasekmių. Įstaigos štabas didžiuojasi pasisekimu, pasitempia ir sparčiau dirba.

Sėkmingai dirbti, neužtenka savo darbą išmanyti ir mėgti; reikia plačiau ir giliau žinoti, kas kur darosi, turėti kuo daugiau visuose sluoksniuose pažinčių ir slaptų agentų -informatorių. Tam reikalui gerokai sumažinau savo punktų (rajonų) raštinės darbus, pranešdamas piliečių apsaugos departamento direktoriui, kad mes atsisakome teikti žinias apie revolverių ir šautuvų leidimo prašančius ir paliekame tą šaką administracijai. Toliau, kasdieninę rutiną pavedžiau savo padėjėjui, o pats visą dėmesį nukreipiau į agentūrą. Įsitaisiau mieste kelis slaptus butus pasimatymams su agentais sutartomis dienomis ir valandomis. Čia, žinoma, nieko nepaprasto, tokius butus ir kambarius turėjo ir keli mano pagalbininkai, kuriems buvo paskirta dirbti su slaptais pranešėjais. Aš pats įsitaisiau naujus, norėdamas būti tikras, kad tie butai dar niekam nežinomi ir nesekami. Greitu laiku susilaukiau visai gerų rezultatų. Tuo pačiu laiku kuo ne pirmą ir skubią operaciją padariau ir savo tarnyboje.

PULKININKAS ORŽECHOVSKIS

Tarp mano žinioje esančių padalinių buvo vienas, pavadintas tremtinių skyriumi, su 12-15 žmonių centre. Obelių stotyje dar buvo "karantinas" su keliais tarnautojais ir viršininku karo vald. Pilkausku. Tų abiejų skyrių vedėju buvo pulk. O., rusas. Tremtinių skyriaus uždavinys buvo ištirti visus grįžtančius iš Sovietų Rusijos repatrijantus, kurie anksčiau atvykdavo šimtais, o 1921 metų viduryje jau tik po kelias dešimtis per mėnesį, su maža išimtimi, žydų tautybės. Aš jau buvau pastebėjęs, kad pulk. O. neturėjo pakankamai darbo tokiam skaičiui žmonių. Jo raportai apie repatrijantus irgi buvo keisti. Tai didžiausi įtarimai dėl atvykstančių, tai po savaitės pilna jų rehabilitacija. Aš pats pasikalbėjau su keliais iš tų suimtųjų ir su jų giminėmis Lietuvoje. Tarp tų giminių ypač man patiko vienas vakarietinės kultūros ir su universiteto diplomu pirklys, dažnai keliaujęs į Vokietiją ir Prancūziją. Aš įgijau jo pasitikėjimą, ir man paaiškėjo visa pulk. O. veikla.

Surinkęs visas žinias, vieną dieną aš pasirinkau pareigūną ir pavedžiau jam nuvykti su keliais žmonėmis ties apygardos teismo rūmais Laisvės Alejoje. Ten pulk. O. paritiks vieną žmogų ir priims iš jo voka. Davęs laiko tam kitam žmogui pasišalinti, pareigūnas turėjo priėti prie pulkininko ir perduoti jam mano reikalavimą skubiai sugrįžti į įstaigą. Pulkininkas gyveno netoli, Vasario 16 d. gatvėje. Tai numatydamas, aš įspėjau pareigūną: jeigu pulk. O. norės užėiti į savo butą, jokių būdu neleisti ir saugoti, kad jis pakeliui nenudėtų kur voko.

— Jei pulkininkas pasipriešintų ir vistiek eitų į butą? — paklausė siunčiamas pareigūnas.

— Paimk stiprius vyrus, imk vežiką ir atvežk jį. Griežtai įvykdyk, kaip įsakyta. Aš čia lauksiu, — užbaigiau.

Po valandos pasirodė pasiųstieji su pulkininku O. Užpakalyje jo ėjęs pasiųstasis pareigūnas, tarp kitko, taip pat rusas, tarnavęs slapyvarde P., puikus ir išmanęs savo darbą, nurodė man į dešinę švarko kišenę. Pulkininkas buvo išbalęs, jo visuomet rodomas aplombas dingo, bet jis dar pamėgino, nors ir silpnai, pareikšti savo nepasitenkinimą:

— Koks čia skubumas; net žmonai, kuri laukė su pietumis, neleido pranešti, — pratarė pulkininkas.

— Pulkininke, štai ant stalo popierius, sėskite ir parašykite man raportą, prašydamas atleisti iš tarnybos, — ramiai, bet tvirtai pasakiau.

— Aš turiu nuopelnų Lietuvai, kuo remdamasis tamsta to reikalauji, be jokios mano kaltės, be jokių įrodymų? — įžūliai ir gana piktai atšovė pulkininkas.

— Aš išstudijavau jūsų bylą. Jūs su Lietuva nieko bendro neturite. Neradau nė mažiausios bylos, kuri būtų jūsų iškelta. Kur jūsų nuopelnai? — Įrodymai? — Gerai, išimkite juos iš savo švarko dešinės kišenės!

Pulkininkas iš karto sumažėjo ir siekė plunksna-kočio.

— Ne, dabar, prašau, išimkite tuos įrodymus, pažiūrėkime, kiek jų yra.

Pulkininkas paklausė, ir aš, priėmęs iš jo drebančios rankos voką, perdaviau P. suskaityti.

— 75 tūkstantinėmis, — padavė man P.

— Dabar, pulkininke, paskutinis žodis. Prašydama atsistatydinimo, paminėkite, jog pridodate tuos 75 tūkstančius (ostmarkių); (tuo metu tai buvo, maždaug, trejų metų pulkininko alga). Jei tylėsite ir išvyksite iš Lietuvos, bylos nekelsime, nes mes taip pat nenorime savo įstaigai tokios rūšies reklamos.

Pulk. O. paleidau namo. Kitą dieną, vidurdienį, man skambina kariuomenės teismo prokuroras, majoras Karolis Žalkauskas, klausdamas, ar teisybė, kad pulk. O. pagautas su kyšiu ir kodėl jis nepatalpintas į kalėjimą, o paleistas. Atsakiau kodėl ir daviau jam savo motyvus: kam bus iš to nauda, jei jis porą metų sėdės kalėjime valstybės sąskaiton, o jo žmona vaikščios, prašydama pašalpų, etc. Ar ne geriau, kaip kad patvarkyta?—Prokuroras nesutiko ir pareikalavo atsiųsti bylą, kurią jis pavedė kariuomenės tardytojui. Tardytojas, tą pačią dieną pulkininką ištardęs, paleido laisvėn su 5 tūkstančių užstatu. Bet pulkininkas tik dabar susiprato; tolimesnės bylos eigos nelaukė ir kitą dieną jau buvo užsienyje, Berlyne.

Man buvo įdomu, kaip ta istorija iškilo viešumon: pulkininkas — juk buvo senas vilkas, kodėl jis netylėjo? Nesunku buvo išaiškinti. Pulkininkas turėjo butą Vasario 16 d. gatvėje. Ten kiekvieną vakarą sueidavo panašūs rusai pareigūnai iš kitų įstaigų, kortuodavo ir gerdavo iki vėlyvos nakties. Susidarė savotiškas klubas kooperacijos pagrindais: sudėdavo kiek pinigų šeimininkei, dalyviai gaudavo užkąsti ir gerti. Paėmęs banką irgi turėjo dėti dešimt procentų į bendrą katilą tam pačiam tikslui. Čia suplaukdavo ir visi pletkai iš miesto ir įstaigų. Vieta buvo puiki ir šnipam, atvykstantiems iš Rygos ar Berlyno “aplankyti” savo

gerų draugų. Tą dieną pulkininkas grįžo iš įstaigos neįprastai vėlai. Ir žmona ir laukiantieji bičiuliai iš karto pamatė, kad O. atėjo pasikeitusiu veidu, prislėgtas. Pradėjo klausinėti jį, kas atsitiko. Neišlaikė žmogus, virtuvėje išsipasakojo žmonai, ta patarė pasitarti su Saša ir Kolia — jie visgi išbandyti draugai, seni patyrę vilkai, gal ką sugalvos. Ir sugalvojo: nepasiduok, koks čia nusikaltimas, kad iš žydo paėmei kyšį, ar tu pirmas? Patarti tai jie buvo smarkūs, bet po poros minučių jau visi išdundėjo, palikdami pulk. O. vieną. Apie kortavimą jau niekas negalvojo, vienas, kitas, prieš išeidamas, dar sučiupo “pirožok” — juos su kopūstais ir morkomis ponia O. mokėjo gardžiai pagaminti, ne blogiau už Filipovą Maskvoje!

Bet draugystė yra vienas dalykas, o savo kailis — vis arčiau: reikia gelbėtis, nes drauge kortavom, drauge vodką gėrėme, dar ir mus įtars. Geriau tą naujieną paskubėti pranešti “po načalstvu” — piliečių apsaugos departamentui — ir ten, kitataučių buvo pilna. Taigi, pranešė, ir tuo būdu nuėjo iki prokuroro.

Tremtinių skyrių panaikinau, o jo bylas ir funkcijas, susitarus, perdaviau juridinei daliai, kuri veikė savarankiškai, jau pradžioje minėto kap. P., prityrusio ir tikrai garbingo asmens, vadovybėje. Karantinas Obeliuose dar pasiliko ilgiau. Tremtinių skyriaus etatus išdalijau provincijai, kad sustiprintų rajonų veikimą. Vietoj atsistatydinusio šiaulių viršininko, ruso, pulk. leit. Z., parinkau iš centro sekcijos vedėją lietuvį, vyr. leit. Č. Drastiškas raštinių darbo sumažinimas ir instruktavimas, visą dėmesį nukreipęs į sekimą, davė gerų rezultatų.

Pradėjau lankyti punktus, kad arčiau pažinčiau jų

veiklą vietoje, lankyti žmones, kad pažinčiau administraciją — apskrities viršininkus ir karo komendantus, su kuriais, mažiau ar daugiau, mūsų darbo sritys turėjo ryšį.

Teko pakeisti ir apsilankymų į punktus taktiką. Mano tikslas buvo apsilankyti netikėtai. Netikėtai ne tam, kad užklupčiau ir išbarčiau už netvarką. Tai būtų per smulku. Žvalgybos srityje darbas yra be galo įtemptas, ėda nervus, ir drausmė reiškiasi ne kulnų sumušimu ir pataikavimu viršininkams. Kontržvalgybos tikslas buvo apvalyti Lietuvą nuo kenkėjų, dirbančių kitų valstybių interesams, nuo savanaudžių, sabotuojančių valstybės pastangas atstatyti kraštą visų jos žmonių gerovei. Sekimo darbą dirbantieji turi tą darbą mėgti, būti nešališki, mokėti išlaikyti paslaptį, jų sužinotą ar kitų jiems patikėtą. Toks pareigūnas bus branginamas viršininkų, ir jam negrės pavojus būti atleistam, kol jis pats norės tarnauti. Tenka pripažinti, kad tokių buvo daugumas.

Bet aš nutolau nuo temos. Nutaręs aplankyti vieną apskrities miestą netoli demarkacijos zonos, iš vakaro pranešiau šoferiui, kad pasiruoštų 6 val. ryto ir paimtų iš auto bataliono pakankamai benzino.

Atvykęs į numatytą vietą, nors dar buvo anksti 8 val. ryto, radau visus tarnautojus susirinkusius, raštinė švari, bet viršininko neradau. Pavaduotojas, ypatingiems reikalams valdininkas D., paaiškino, kad viršininkas, sužinojęs apie mano atvykimą iš vakaro, kažkur dingo. Rytą jis gavo pranešimą iš pasienio sargybos, kad viršininkas (rusas) L. pabėgo į Lenkiją.

Grižęs į Kauną, prašiau savo padėjėją ištirti, kas pranešė į punktą apie mano planuojamą apsilankymą.

Pasirodė, šoferis telefonavo į auto batalioną dėl benzino ir atsarginės padangos, o žvalgybos skyriaus telefonistai, kareiviai, paskubėjo perspėti punktą. Nuo to laiko nesakydavau, kur važiuoju, o šoferį įspėjau visuomet turėti pakankamai benzino.

NETIKĖTAS INFORMATORIUS

Vėlų vakarą, jau po 11 valandos, po ilgo pasikalbėjimo su asmeniu, tik ką grįžusiu iš Sovietų Rusijos, neskubėdamas ėjau namo. Nakties metu, jei eidavau kaip kad tada pėsčias, mane sekdavo gerokai atstu du mano "sargai". Jie buvo reikalingi ne tiek apsaugai, kiek kitokiems reikalams. Pasukęs į šoninę gatvę, girdžiu užpakalyje savęs vyro žingsnius, ir staiga prabyla rusiškai:

— Ponas viršininke, neatsigręžkite, eikite, kaip ėjęs; kur aš galėčiau kalbėtis su jumis? Aš turiu svarbių žinių.

Netikėtumas yra visgi netikėtumas. Nežinodamas, kas ir kokiais tikslais užkalbino mane, nusprendžiau pasikeisti pozicijomis: padaręs porą žingsnių, sustojau ir atsirėmiau į tvorą "pasitaisyti bato laikstelių". Tuo būdu aš priverčiau nepažįstamą praeiti pro mane. Tai buvo 22-23 metų, aukšto ūgio, gerai sudėtas vyras, žydų tautybės. Aš, pasitaisęs batą, neskubėdamas ėjau savo keliu, bet jau paskui jį, ir atsargiai, irgi rusiškai pasakiau:

— Eikite neskubėdamas tris kvartalus į Kalnų gatvę — jūs būsite saugiai nuvestas ten, kur aš jūsų lauksiu. Po to aš atsilikau ir užsirūkęs daviau ženklą degančia cigarete. Vienas “sargų” pasirodė, ir aš tokiu pat būdu, paskui “sargą” eidamas, paskubomis nurodžiau vietą, kaip ir kur jie turi saugiai tą žmogų nuvesti. “Sargai” buvo puikiai apmokyti tuometinio sekimo vedėjo. Jie tą žmogų pastebėjo, vienas davė jam tinkamu būdu nurodymus, o kitas, atsilikdamas, patikrino, ar nepažįstamas nebuvo kieno kito sekamas. Po 30-40 minučių jaunas vyras atėjo į mano bičiulio, karininko, butą, kurį jis man buvo palikęs savo atostogų metu. “Konspiratyvkos” — slaptieji butai, nebuvo rodomi tokiems atsitiktiniams, dar neišaiškintiems asmenims.

Nepažįstamasis pasirodė labai įdomus tipas. Jis, negaišdamas, aiškiai ir atvirai pasisakė, kas esąs. Jau keleri metai jis dirba komunistų partijai. Buvo užverbuotas gimnazijos 6-toje klasėje. Mokslą nutraukė dėl partijos, buvo pasiųstas į Maskvą apmokymo ir jau pusė metų kaip grįžęs vėl įjungtas į atsakingą “darbą”. Jo gausi giminė, daugumas sionistai, įtarė, o vėliau ir sužinojo tikrai jo komunistinius ryšius, atkalbinėjo, motina jį maldavo mesti tą pragaištingą darbą. Ir jis pats, pabuvojęs Maskvoje ir grįžęs namo, pamatė besikuriančią Lietuvą skirtingomis akimis. Dar jis mėgino prieš gimines teisintis tuo, kad žydų pozicijos Lietuvoje silpnėja; kad kooperatyvai išstumia juos iš biznio, bet senas tėvas jam griežtai atrėžė:

— O ko tu laukei? Kad lietuviai čia, Lietuvoje, tau Izraelio valstybę kurtų drauge su mumis, žydais? Prie caro jie kentėjo, tai ir natūralu, kad jie nori savo

valstybę statyti sau, lietuviams. Ar tu nematai, ką jie mums, žydams, duoda: turime savo ministrą, turime Žydų Banką su nusėtais visuose miesčiukuose bankeliais, turime gimnazijas, Oze ir kitas organizacijas. Kur tu girdėjai kitose valstybėse tokį liberališkumą? Kuo lietuviai piktinasi — tai, kad mes laikomės įsikibę į rusus, savo vaikus, užuot siuntę į žydų, siunčiamė į rusų gimnaziją, viešai ir garsiai gatvėse, restoranuose ir visur kitur viešose vietose, lyg demonstruodami kalbame rusiškai. — “Jei jau jūs, žydai, nenorite kalbėti lietuviškai, kalbėkite žydiškai,” sako mums lietuviai. Kokias tu ir kiti jaunuoliai galite turėti pretenzijas į valstybinę tarnybą ir kitką, jei jūs nelaikote reikalinga išmokti lietuvių kalbos, pažinti jų istoriją? Pagaliau, jei tu nenori, ar nematai sau ateities Lietuvoje, tai dar nėra pagrindo griauti jos pamatus — dirbk savo, žydų, valstybei. Lietuvių pavyzdys ir mum atidarė akis. Ar tu nematai, čia pat gyvendamas, su koku entuziazmu lietuviai stato savo valstybę? O jie tik dabar pradėjo. Tai padeda suprasti ir mums, žydams, ką reiškia dirbti savo žmonių labui, savo valstybei. O ar jūs, jaunuomenė, ką nors žinote, kaip mes, seniai, anksčiau sugyvenome su lietuviais? Ponai Lietuvoje buvo rusai ir lenkai dvarininkai, o lietuviai vargo su mumis, žydais. Tarp mūsų nebuvo neapykantos, rusai negalėjo išprovokuoti pogromų, kaime žmonės nesakydavo žydas, o žydelis. Na, kas čia blogo? . . .

Tą viską jaunuolis nuoširdžiai atpasakojo, ir aš jam pridėjau.

— Ar ne tiesą jūsų tėvas sakė? Aš pats esu gimęs Žaliajam Kalne, Kaune, nuo mažens žaidžiau ir draugavau su žydais. Gal todėl aš suprantu ir jūsų tė-

vą ir žydus daugiau negu kiti? Kai mano tėvas važiuo-
davo traukiniu su žydais penktadienį juos užklup-
davo šventės, žydai sudėdavo jam ir savo auksinius
laikrodžius ir pinigus, o sekmadienį atsiimdavo. Žy-
das daktaras Abramsonas gydė visą mūsų gausią šei-
mą ir, apžvelgęs mūsų butą ir aplinką, ne tik nieko
neimdavo, bet pats dažnai ir vaistus apmokėdavo. Dar
vienas klausimas — kas jums mane nurodė? Juk čia
aš, šiose pareigose esu ne taip seniai.

— Mano tėvas ir jo švogeriš, — švelniai nusišypso-
jęs, pasakė jaunuolis.— Kai apmąščiau viską, man
ne tik atkrito noras turėti ką nors bendro su komu-
nistais, bet ir tie rusai iš atstovybės man pasidarė
šlykštūs.

— Tai jūs turėjote reikalų su Sovietų atstovybe?
— Čia jau man pasidarė ypatingai įdomu.

— Taip, sugrižęs iš Maskvos turėjau reikalų su
prekybos atstovybe Vytauto prospekte. Tiek žinojau,
kad jei pamėginsiu nutraukti ryšius, susilaukčiau kerš-
to — jie taip sau, lengvai, manęs nepaleistų. Aš pa-
sikalbėjau su tėvu, prašydamas pinigų išvykti į užsie-
nį. Tėvas ir jo švogeriš atsakė: “Sunku tau būtų Pa-
lestinoje, nes tu nesi tam pasiruošęs ir nuo savo
dabartinių draugų nepabėgsi — jie ir ten tave suras.
Mes pagalvosime dėl ateities, o tuo tarpu eik ir atvirai
pasisakyk” (žvilgterėjo į mane) — pasiuntė pas jus,
sako, jis jau tau patars. Aš gi negalėjau pas jus eiti į
įstaigą. Mes eįome su tėvu Laisvės Aleja, jis pažino
jus ir nurodė.

— Eik dabar.

— Kaip pavardė jūsų tėvo ir tėvo švogeriš? — pa-
klausiau.

— Taip ir taip, — atsakė.

— Tai aš ne tik juos abu gerai pažįstu nuo mažens, bet ir jų pirmus vardus gerai žinau. Vos prieš kelias dienas buvau užėjęs pas jūsų dėdę (tėvo švogerį) į krautuvejį, kad atnaujinchiau pažintį ir prisiminčiau senus laikus.

— Jis man tai sakė. Jis būtų ten jums išsipasakojęs, bet pašaliniai trukdė. Jis rengėsi užėiti pas jus į butą.

Tas jaunuolis davė man nepaprastai daug žinių. Ištisas naktis mes prasėdėdavome su juo, braižėme ryšių schemas ir rašėme. Teko gerai apgalvoti likvidacijos planą, nuo kai kurių laikinai atsisakyti, norint jį apsaugoti nuo įtarimo ir keršto. Jis pats buvo pasiryžęs rizikuoti, ir man teko jį stabdyti. Jį saugodamas, aš turėjau mintyje ir pareigas prieš jo tėvus ir kitas pasekmes savo tiesioginiam darbui. Jei man pasiseks jį apsaugoti, tėvai ir jo gausi giminė bus patenkinti ir atvirksčiai nutikus, ateičiai tas atsilieptų neigiamai — kas išdrįs mūsų įstaiga pasitikėti.

Todėl vėliau, kai jo giminės jau susitvarkė finansiškai, kad jo ryšių su komunistais nutraukimas atrodytų normalesnis, jaunuolis buvo paimtas savotiškam "sekimui". Mes tokiems reikalams turėjome keletą senų, jau kuo ne visam miestui žinomų seklių. Jiems ir buvo pavesta jaunuolių porą dienų "sekti", kol komunistai tai pastebėjo ir jį perspėjo: esi sekamas, pasislėpk į provinciją, nutrauk darbą, kad neišduotum kitų ryšių... Jo išvykimas į užsienį atrodė normalus.

Mes gi palengva įvykdėm likvidaciją tiek Kaune, tiek provincijoje.

Tuo tarpu ir provincijoje mano sustiprinti ir nau-

jai instrukuoti punktai pradėjo aktyviai veikti. Taip, Panevėžio viršininkas, kapitonas J., šifru (mano įvesta naujovė) pranešė, kad traukiniu vyksta, dviejų agentų sekamas, komunistų kurjeris su Kaunui skirta "literatūra". Kauno stotyje kurjeris buvo pasitiktas ir sekamas toliau iki senojo miesto. Buvo nustatyti tolimesni ryšiai, ir tinkamu momentu įvykdyta likvidacija. Panevėžio viršininkas gavo žinias apie traktą, kai ta "literatūra" buvo pernešta per sieną iš Latvijos, ir nesuėmė vietoje, kaip anksčiau būdavo, bet pagal naujas instrukcijas sekė, kokiais keliais ir per kokius asmenis ji bus paskirstyta po visą Lietuvą.

Toje byloje su dalimi literatūros buvo suimtas ir gimnazistas V. Glovackis.

Bet kontržvalgybos darbo apimtis buvo didelė ir plati — ne vien komunistai. Lenkai, vokiečiai, rusai, tarnybiniai nusikaltimai, svetimos pasiuntinybės etc. Ir aparatas — etatai buvo dideli. Mano supratimu, net perdideli, jei iš tarnautojų bent 10 proc. būtų pasiruošusių. Deja, kaip jau minėjau — tebuvo žalia medžiaga. Buvo nesugadintų, norinčių mokytis, bet buvo ir "viską mokačių", nenorinčių suprasti mano instrukcijų: juk mes ne teisėjai — nevalia iš anksto nusistatyti prieš suimtuosius; nevalia ieškoti prisipažinimo fiziniiais metodais. Tokius atiduosiu teismui. Nors to ir nepadariau, bet vieną, kitą teko atleisti, kaip nepataisomus. Jie, deja, turėjo blogą pavyzdį iš nors ir trumpai buvusio mano pirmatako, kuris gan dažnai prarasdavo pusiausvyrą ir tuo žemindavo savo aukštą vietą.

Mūsų sėkmingam darbui tenka valdyti jausmus ir laikytis griežtos sistemos. Vienas informatorius len-

kų organizacijose, kad nesukeltų įtarimo, turėjo tuojau po patikimųjų susirinkimo grįžti tiesiog per demarkacijos liniją į Vilnių. Buvau prašęs jį, kad jis painformuotų mane, kas vyko ir kokias žinias jis vežasi į Vilnių. Susitarėme, kad tokioje tai gatvėje bus mano žmogus su lenkų laikraščiu ir, tarus slaptažodį, paims iš jo pranešimą man. Pavedžiau tai atlikti vienam pareigūnui. Praėjus 15 minučių po sutarto laiko, prie durų skambutis: susinervinęs bendradarbis su priekaištu akyse paduoda man pranešimą, sakydamas, kad sutartoje vietoje nieko neradęs. Maždaug po pusvalandžio telefonuoja pareigūnas — nieko nesutikęs — ką daryti?

— Eikite namo. Ryt rytą pasikalbėsime.

Rytojaus dieną prašau aną pareigūną paaiškinti, kodėl jis nebuvo vietoje paskirtu laiku.

— Aš dalyvauju operos chore, ir repeticija dar nebuvo pasibaigusi.

— Tai ne priežastis, tamstos tiesioginė tarnyba reikalaujo būti vietoje paskirtu laiku.

— Tai tamsta, mano viršininke, prieš operą?— nustebęs naivus pareigūnas.

Tas pats, neabejotinai geras lietuvis ir suaugusiųjų gimnazijos 8 klasės mokinys, pristato sekcijos vedėjui storą kvotą jo užvesto tardymo apie “nusikalimą” teatro restorane. Vakarienės metu užgeso elektros šviesa (perdegė), ir štai pasigirsta balsas rusiškai dainuojant: “Duokit šviesos, duokit šviesos nors penkiom minutėm”.

— Sakau: žmogus su humoru — tai rusų daina.

— Bet, mano viršininke, juk jis turėjo paslėptą mintį, kad Lietuvoje politinė priespauda — tamsu!

Teko aiškinti, kad už mintis negalima bausti ir jo visas "darbas" buvo ne tik nereikalingas, bet jis ir pats ten teatre pasirodė juokingas.

Lygiagrečiai su darbu, įstaigos reorganizacija ir darbo tobulinimu teko ir santykius užmegsti. Pirmoj eilėj su prokuratūra, su kariniais daliniais, kaip tai divizijų vadais, jų štabų viršininkais, pulkų ir atskirų vienetų vadais, komendantais, apskrities viršininkais. Naudojaus kiekviena proga kuo daugiau asmenų pažinti. Pradėjau vizitus nuo Kauno, o provincijoje lankiau savo įstaigas. Visur buvau priimtas labai palankiai. Supažindinau su mūsų darbu. Visi be išimties pažadėjo bendradarbiauti. Sakė, kad aš buvau pirmas, kuris tokį vizitą padarė. Asmeninė pažintis lengvina darbą.

Vieną iš pirmųjų vizitų padariau vyriausiojo tribunolo valstybės gynėjui Jurgiui Kalvaičiui. Buvome giminės. Kalvaitis priėmė mane labai nuoširdžiai ir pats priminė man tą giminystę. Pakalbėjome ir apie Kaukazą — jis buvo ten prokuroru, o aš Tiflise vienerius metus atlikau karinę prievolę. Jis papasakojo man, jog Lenkijoje turi dvi ištekėjusias dukteris, bet nėra pašto susisiekimu tarp Lietuvos ir Lenkijos; sunku susisiekti su jomis. Pasakiau, kad turime tiek Eitkūnuose, tiek Daugpily pašto dėžutes ir galime jam padėti, jei jis to nori. Kalvaitis "apsidžiaugė" ir žadėjo čia pat parašyti pirmą laišką. Supažindino mane su savo padėjėju. Kol mes kalbėjomės su padėjėju, J. Kalvaitis išėjo į kitą kambarį "laiško rašyti"... ir grįžęs padavė man neuždarytą voką, užadresuotą dukrai.

Grįžęs įstaigon, laišką padaviau savo raštinės vedėjui, kad perduotų valdininkui, kurio pareigos buvo

palaikyti pašto ryšius su Lenkija. Po kiek laiko ateina pas mane tas valdininkas ir sako: "Tamsta turite gražinti laišką valstybės gynėjui, jis apsiriko: vietoj laiško įdėjo tuščią lapą. Iš karto nustebau, bet supratęs nusišypsojau ir atsakiau: "Mokykis, sūnau — senas vilkas neapsirinka, jis bando mus, ar mes cenzūruosime jo laišką. Siųsk, kaip yra. Tegul klaustukas lieka jo galvoje, aš nepasirodysiu glušas, patikėdamas, kad jis "apsiriko".

Mūsų "laikinoji" buvo mažas miestas. Gandai apie naują šluotą greit paplito, bet, turiu pasakyti, visų buvau sutiktas daugiau nei palankiai — visi laukė stebuklų: girdėjome, girdėjome...

Kaip jau minėjau, nustatytų darbo valandų tokia me darbe nebuvo ir anose sąlygose negalėjo būti. Negalėjau tuo atžvilgiu nusiskusti ir valdiniais. Matydami pasisekimą, mielai dirbo išsijuosę dieną ar naktį ir tai ne iš baimės, ne dėl atlyginimo ar paaukštinimo — visi buvo patriotai, visų siekimas buvo tas pats: švarti Lietuva. Mano, kaip viršininko, pareiga buvo rūpintis jais be priminimo. Nesigailėdavau paaukštinimų ar specialios piniginės premijos ar pašalpos ligoje. Pamažu įstaiga formavosi ir tobulėjo.

Vyriausio štabo viršininkas pamokė mane kariu mandagumo.

Dažnai grįždavau namo po vidurnakčio. Gyvenau vienas, teko kur nors užkąsti. Visos valgyklos ar restoranai jau uždaryti. Vienintelė legali atdara vieta — geležinkelio stoties bufetas. Kita — "su klaustuku" miesto sodo restoranas prie teatro. Jo nebuvo matyti iš Laisvės Alėjos, nebuvo pilnai apšviestas, ne visi ten galėjo ir buvoti, nes neturėjo reikalingo tuomet

leidimo vaikščioti naktį, bet kariai prie žvakių šviesos galėjo užkasti ir išgerti. Tik administracija ir policija ten nesirodydavo. Jos pareiga prižiūrėti “policijos valandą”, o čia aukšti kariai — ar verta ieškoti priekabių? . . .

Sykį ir man grįžtant vėlai iš darbo naktį prireikė užkasti, ir aš užėjau. Priėjau prie bufeto pasirinkti užkandžių. Prie vieno staliuko pastebėjau sėdintį vienįšą, nejauną karininką, bet “užimtas svarbiais reikalais” prie bufeto, neatkreipiau reikiamo dėmesio. Veidrodyje įžiūrėjau, kad karininkas pakilo, užsidėjo kepurę, pataisė diržą ir milinę. Pagalvojau — eina namo, bet vėl — milinės sutvarkymas nereikalingas nakties tamsai. Staiga jis žingsniuoja prie manęs. Jau buvo pervėlu ką daryti. Karininkas, sumušdamas kulnėmis ir ranką prie kepurės pridėdamas, saliotuoja. Automatiškai saliotuoju ir aš.

— Ponas viršininke, prašau leidimo pasilikti čia užkasti, — ir prisistato: generolas Katche.

Veido išraiška rami — nei ironijos nei pykčio. Atsiprašiau, kad nebuvo pastebėjęs — mat prieblanda ir alkis, sakau, grįžtu iš darbo nevalgęs. Prisistatau.

— Supratau, sako, girdėjau apie jus iš gerosios pusės. Neimkite rimtai, tai pavartočiau, kad susipažinčiau, nuobodu vienam . . . — Generolas pakvietė prie savo staliuko.

Generolą Katchę atminime visuomet laikau pagarboje — tai buvo džentelmenas, kokių ne kasdien pasitaiko. Silpnumas? Kas iš mūsų laisvas nuo vieno ar kito?

Rytojaus dieną su M. Lipčium nuėjom prisistatyti generolui, kas buvo numatyta anksčiau, bet dėl daugybės darbo nebuvo padaryta.

Čia papasakoti įvykiai ir net šekamieji toliau surašyti nesilaikant chronologinės tvarkos. Dienoraščiui neturėjau laiko. O pagaliau, vienas dalykas prasideda ir trunka kelias savaites ar mėnesius, o tuo tarpu iškyla jau keli kiti dalykai ir eina vienas su kitu lygia-greičiai. Čia jie surašyti kiekvienas skyrium. Tačiau juos visus jungia tas pats laiko tarpas: 1921 metų birželio-spalio mėn.

ĮSTAIGOS BENDRADARBIAI IR PAŽINTYS

Prieš rašydamas toliau, manau, kad skaitytojui naudingas būtų bendras vaizdas apie žvalgybos skyriaus užuomazgą ir jo struktūrą.

Baigusiam Kauno gimnaziją, buv. Rygos politechnikos instituto studentui Mykolui Lipčiui 1919 m. birželio mėn. buvo pavesta organizuoti vyriausiojo štabo žvalgybos skyrių. Jam buvo priskirtas, kaip instruktorius, pulk. Sizych, per visą pirmą pasaulinį karą išbuvęs Šiaurės fronto kontržvalgybos viršininko padėjėju. Viršininkas ten buvo generolas Zlobin. Frontui iširus, Zlobin prasimušė į Sibirą, kur tapo kontržvalgybos viršininku pas admirolą Kolčaką, Omske, o Sizych iš Pskovo atsidūrė Lietuvoje. Man neteko susitikti su

pulk. Sizych Lietuvoje. Dar prieš pat mano paskyrimą jis perėjo į prancūzų tarnybą, neilgai buvo Rygoje, vėliau Klaipėdoje. Mums ateinant į Klaipėdą, jis vėl persikėlė į Rygą. Tai buvo aukštos inteligencijos, ramus, su dideliu taktu, neabejotinai kontržvalgybos ekspertas, visa galva aukštesnis už vėliau įsijungusius rusus žandarų pulkininkus. Jų tai jis daugiausia vengė, iš dalies dėl to ir pasitraukė. Kita priežastis — prancūzai jam pasiūlė keleriopai daugiau atlyginimo. Jis prancūziškai kalbėjo laisvai, buvo jiems “ra dinys” — geras ekspertas bendriems Rusijos reikalams ir rusų metodų žvalgybai. Lietuvoje jis paliko apie save gerą įspūdį; suprato Lietuvos aspiracijas, simpatizavo M. Lipčiui ir kapitonui L. Prušakevičiui, ir tai visai nesuinteresuotai. Tai įrodė ir vėliau, būdamas Rygoje ir Klaipėdoje.

Deja, M. Lipčius ir Sizych tik pradėjo organizacinį darbą, ir po 5 savaičių M. Lipčius susirgo, rodos, šiltinė. Jo darbo tęsti buvo atsiųstas Liudas Gira. Apie Girą buvo pasakojama, kad jis jokių patarėjų-ekspertų nepripažino; nė vieno iš savo tarnautojų ar bendradarbių neįsileisdavo į savo kabinetą, jei pirma nebuvo atsiklausta telefonu. Tik gavęs sutikimą, galėjo užėiti pas jį. Prie L. Girus kabineto durų 24 valandas stovėdavo kelių karių sargyba su kulkosvaidžiu. Kabinete buvo trys (nuo cukraus ar bulvių) maišai su užrašais: a) bolševikai, b) lenkai ir c) visi kiti!

Vėlokai, į rudenį 1919 metais, poros sumanių visuomenininkų dėka, atsitiktinai aikštėn iškyla P.O.W. sąmokslas. Sąmokslas suplanotas buvo gerai. Bet, atroko, anais laikais ne tik mūsų, o ir Maskvos bei Varšuvos žvalgybos aparatai veikė silpnai, dirbantieji

žmonės nebuvo ištirti. Nenusistojusiems jaunuoliams buvo prieinamos svarbios valstybinės paslaptys ir dokumentai. Tad ir šiuo atveju 18-19 metų jaunuolis — “tuteiſis” tarnavo lenkų kariniame ſtabe Vilniuje raſtininku. Kai jis pamatė, kas ruoſiama “Kowiensczyznoje”, jam net akys išsiplėtė, išsižiojo iš nustebimo. Prie plano buvo ir ſąmokslininkų ſąrašas su būsimais apygardų komendantais etc. . . Jiems veiksmus pradėjus, lenkų armija turėjo ateiti į pagalbą. Apie tai jis papasakojo vienai patriotei lietuvei, taip pat jaunai, bet daugiau už jį subrendusiai. Ji nurodė vaikiniui, kokią svarbią rolę jis gali ſuvaldinti — juk jo rankose valstybės likimas! O kas tau Lenkija — liksi raſtininku, kaip buvai . . . Tas įtikinantis pasikalbėjimas nulėmė. Jaunuolis, paėmęs planus ir ſąrašus, padedamas Vilniaus lietuvių-patriotų, atsidūrė Kaune.

Paminėjau P.O.W. bylą, bet vengiu į ją gilintis, nes tai buvo ne mano laikais. Ją ſavo laiku ſpausdintoje broſiūroje aprašė tuometinis kariuomenės prokuroras kap. Juozas Papečkys. Prokuroras ir Kauno komendantūra daug prididėjo prie tos organizacijos likvidavimo. Kaip man senesnieji pareigūnai paaiſkino, vyr. ſtabas Liudo Giros ſavotiſka veikla nebuvo patenkintas ir paſistengė kuo greičiau ſuſigražinti M. Lipčių ir Sizych'ą. Liudas Gira buvo atleistas iš pareigų. Jam buvo iſkelta byla už ſavivaliſką veiklą ir terorą pafrontėje.

P.O.W. byla parodė, kaip yra svarbu turėti gerai organizuotą ſvalgybos ſkyrių, todėl ir etatų nepaſigailėta.

Pagal tuos etatus ſkyrius buvo padalintas:

1) Kontrſvalgyba — 150 žmonių, 2) Œvalgų —

15-18 žm., 3) Juridinė — 10 žm., 4) Ūkio ir 5) Kanceliarija. Be to, dar pilnos sudėties sargybos kuopa ir susisiekimo priemonės: 3 automobiliai, keli motociklai ir fajetonas su arkliais. Telefono centrinė, veikianti 24 valandas su 4 kariais-telefoninkais dieną ir 2 nakties metu.

Provincija: 12 punktų, kiekvienas su 12-15 tarnautojų. Dešimt iš šių punktų, be savo viršininko (batal. vado), turėjo ir pavaduotoją (kuopos vadą). Ta "punkto" ir jo padalinių-rajonų sistema buvo paimta iš rusų. 1930 m. vidaus reik. ministerija sukeitė: punktas buvo pavadintas rajonu, o rajono padaliniai punktais.

Mykolas Lipčius, kviesdamas mane į bendradarbius, pasisakė, nedaug nusimanąs savo tarnyboje. Bet taip nebuvo ir negalėjo būti — inteligentas, mąstantis žmogus, apie dvejus metus vadovavęs žvalgybos skyriui, jis buvo daug pasimokęs. Čia gi iš visur suplaukdavo žinios, ir viršininkas, nelyginant gydytojas, jautė valstybinio gyvenimo pulsą. Kitas, kuris vaizduojasi "viską žinąs", netiktų tokiai vietai. Lipčiui trūko techninių žinių, kaip pradėti ir išvystyti "bylą", bet kiti jo privalumai su kaupu padengdavo tuos trūkumus.

Juridinės dalies viršininkas, kaip jau minėjau, buvo kapitonas L. Prušakevičius. Tai buvo senas, prityręs juristas, stropiai saugojęs, kad kiekviena išeinanti iš skyriaus byla būtų užbaigta ir be trūkumų. Prokuratūrai tai palengvindavo darbą. Kontržvalgyba galėjo betarpiškai savo atliktas kvotas nukreipti į prokuratūrą, bet aš sustabdžiau tą praktiką, manydamas, jog įstaigos autoritetas laimės, jei koks prityręs juristas peržiūrės jas prieš perduodant teismo organams. Panaikinęs savo įstaigoj vadinamą tremtinių skyrių, susita-

reš su kap. L. Prušakevičium, perdaviau tą darbą juridinei daliai. M. Lipčiui sutikus, aš iš savo etato perdariau dvi kuopos vado vietas juridinei daliai. Tokiu būdu į tas dvi tardytojų vietas buvo paskirti juristai, vienas — tik ką grįžęs iš Sovietų Rusijos ir mobilizuotas vyr. leit. Petras Kirlys. Klausiau M. Lipčių, kodėl L. Prušakevičius tik kapitonas, nors jis jau seniai išstarnavęs aukštesnį laipsnį.

— Ne man aiškinti tau; sakau, jis vertas to.

Patyriau betgi, jog kai kas štabe priešinasi jo pakėlimui. Susitarėm, kad aš, darydamas štabo viršininko padėjėjui pranešimus, pabrėšiu kap. L. Prušakevičiaus nuopelnus tardymus vedant, o M. Lipčius po kiek laiko iškels jo pakėlimo klausimą. Kontržvalgybos ir juridinės dalių viršininkai buvo aukščiau pareigūnai žvalgybos skyriuje, o kontržvalgybos viršininkas prie etatinės algos turėjo dar asmens priedą ir gaudavo kiek daugiau už pulko vadą. Tuo metu Lietuvoje niekas negaudavo tinkamos algos, bet ir pragyvenimas palyginti buvo pigus.

Sekantis po mūsų buvo žvalgų (užfrontės) dalies viršininkas, pulko vado padėjėjo teisėmis. Jo darbo sritis buvo nė kiek nemažesnės svarbos. Viršininkas buvo kapitonas Užupis. Jo padėjėjas kap. Klimaitis, vėliau tapęs Šaulių Sąjungos viršininku. Užupis buvo atsidavęs savo darbui. Už to darbo ribų rodės pasimetęs.

Jo kabinete už kito stalo sėdėjo jo asmeninė sekretorė, kukli, tyli ir darbšti bitelė. Viena dieną sutinku koridory kapitoną Užupį: kreivai užsidėjęs kepurę, įraudęs, rodės labai susijaudinęs.

— Kas atsitiko kapitone? — klausiu.

— Įsivaizduok, mano sekretorė meta įstaigą, — sako man mielas kapitonas.

— Paskendai darbe ir nematai, kad keleris metus sėdinčiam šalia tenka irgi gyventi — reikia pridėti algos, — sakau.

— Siūliau, nesutinka. Bet aš negaliu (išskėtė rankas) skirtis su ja, aš dingsiu . . .

Tokioje padėtyje, patariau, viena išeitis — vesti ją.

Rytojaus dieną buvome pakviesti į vestuves. Sekretorės kapitonas visvien nustojo, bet gavo tą, ko jam trūko: globėją, draugą ir kompanijoną.

Ūkio dalies ir skyriaus kanceliarijos viršininkų vietos buvo bataliono vado teisėmis. Ūkio vedėjas buvo karo valdininkas J. Černius, žydų tautybės. Tai buvo visuomet elegantiškai apsirengęs, aukšto ūgio, gražios išvaizdos vyras, taktingas, malonus. Mažai turėjau su juo reikalų, gal tik kai atnešdavo algą, persimesdavome su juo keliais žodžiais. Tačiau stebėjau, kodėl jis neina į prekybą. Gražiai kalbėjo lietuviškai, jautėsi lietuvis ir didžiuodavosi valstybės tarnyba ir tai dar kariuomenėje.

Kanceliarijos viršininkas buvo karo valdininkas Kazys Sruoga. Vėliau išvykus jam Šveicarijon tęsti mokslų, Pikūnas, o jam išėjus, mano raštinės vedėjas karo vald. Aleksas Survila buvo perkeltas į tą vietą.

Bendras išpūdis apie žvalgybos skyrių geras, pasakyčiau, pašalinus pulk. Orzechovskį ir dar vieną kitą, labai geras.

Kas buvo tie tarnautojai?

1) atliekantieji kariuomenės prievolę kareiviai — parinkti iš pareiškusių norą tarnauti. Taip buvo pradžioje kūrimosi, vėliau ta kategorija atkrito;

2) tęsiantieji kariuomenės tarnybą karininkai, kurių didelis procentas persikėlusiu iš pulkų ir norinčių būti Kaune — tęsti mokslą;

3) laisvai samdomi (didelis procentas studentų).

Studijuojantiems buvo pavestos tokios pareigos, kurios nekliudytų jiems lankyti universitetą.

Pradžioje mano įvesta tvarka, sustiprinta drausmė susilaukė murmėjimo, bet vienas kitas pasisėkimas, ir inteligentiška, mąstanti, patriotiškai nusiteikusi jaunuomenė — užsidegė noru būti aktyviais talkininkais apšvarinant besikuriančią Lietuvą.

DIREKTORIUS TYMINSKIS IR VICEPROKURORAS KOGONCHOVKIS

1921 m. vasarą turėjome retą laimikį: į mano rankas pateko Sovietų pasiuntinybės ketvirtmečio pinigine atskaitomybė. Iš jos sužinojau, jog Lietuvoje gyvena dviejų sov. armijos generolų motinos, tarp jų Eiche motina, kurioms, sūnų pavedimu, išmokamos mėnesinės pensijos. Tų senų moterų net nekviečiau pasikalbėti, tik apie tai pranešiau šiaulių punkto viršininko žiniai. Tačiau du išmokėjimai buvo įdomi staigmena: rusų gimnazijai Kaune suteikta pašalpa 25,000 markių ir tiek pat pravoslavų cerkvei. Na, ir patikėk, jog bolševikai prieš religiją. Pridėti du originaliniai kvitai, pasirašyti Tyminskij ir Kogonchovskij. Pirmasis pasirašęs, kaip gimnazijos tėvų komite-

to, antrasis kaip cerkvės komiteto atstovas. Sužinojau, kad Tyminskis yra gimnazijos direktorius, o Kogonchovskij Kauno apygardos teismo kamerinis viceprokuroras. Pasiunčiau vyr. leit. Petrą Kirli, tinkamai jį painstruktavęs, pas p. Tyminskij.

Pirmiausia P. Kirlys pasiteiravo, iš kur gimnazijos pajamos. Ar, be mokesčio už mokslą, gaunama aukų ir ar tam yra atskaitomybė, kokie sąrašai?. Gavęs teigiamą atsakymą, jog gaunamos ir aukos ir yra pajamų knyga, paprašė parodyti tą knygą. Direktorius padavė ją. Buvo rasti įrašai aukų 25-100 markių, bet 25,000 markių nerado. Į paklausimą, gal dar kokios neįrašytos, Tyminskis atsakė: "To negali būti. Viskas įrašyta ir tėvų komiteto revizuota". Paklaustas, ar p. Tyminskis, kaip pravoslavas ir tai žymus Kaune asmuo, priklauso ir cerkvės komitetui, buvo gautas taip pat teigiamas atsakymas. Vyr. leit. P. Kirlys gavo ir kitą knygą, kurioje Sovietų pašalpa irgi nebuvo pajamuota.

P. Kirlys, paėmęs abi knygas, paprašė p. Tyminskį nuvažiuoti su juo į žvalgybos skyrių, nes viršininkas norėsiąs papildomų paaiškinimų. Ponas T. sutiko. Man irgi Tyminskis paneigė, kad knygoje bet kokie įrašai būtų praleisti. Teko klausti tiesiog: o kaip su Sovietų pasiuntinybės pašalpomis? Irga pauza, svyravimas ir nedrąsus atsakymas: "Nepprisimenu". Pagailo man seno garbingo pedagogo. Supratau, jog jam nelengva neigti ir kalbėti netiesą. Parodžiau jam jo parašą kvite ir be tolimesnių klausimų, pavedžiau kvotos valdininkui apklausti jį formaliai, kad būtų išaiškintos visos aplinkybės. Direktorius pasakė, jog "vienas iš gimnazijos draugų", žinodamas gimnazijos finansinius sunkumus, patarė kreiptis į Sovietų pasiuntinybę, kuri, jis

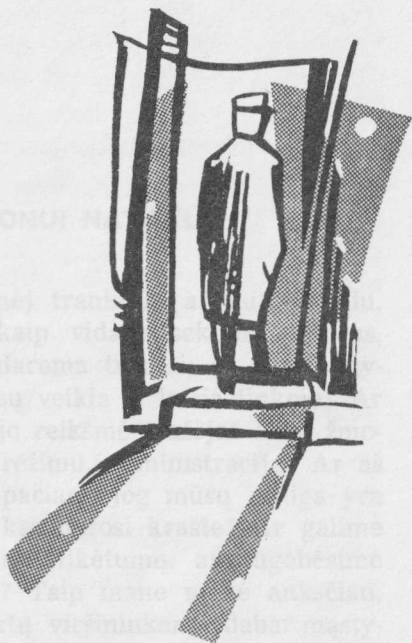
esąs tikras, suinteresuota, kad rusų gimnazija egzistuotų toliau, ir mielai padės. Taip ir įvyko. Pasiuntinybė ne tik davė gimnazijai, bet čia pat pasiūlė ir cerkvei. Ponas Tyminskis buvo paleistas, knygos laikinai pasilaikytos. Išėjęs iš skyriaus p. Tyminskis sėdo į "konkę" ir nuvyko į apygardos teismą, aišku, pranešti Kogonchovskiui. Daviau jam laiko susižinoti ir pats forduku nuvykau pas tribunolo valstybės gynėją J. Kalvaitį.

Abiejų Tyminskio ir Kogonchovskio buvo tas pats veiksmas, bet skirtinga, kad ir tarpininkų, padėtis. Gimnazijos direktorius viena, o valstybės gynėjas kita. Tyminskį užklupau išeinantį iš kažkieno kabineto ir skubiai atsisveikinantį su nedidelio ūgio, solidžios išvaizdos asmeniu, kurio aš nepažinojau, bet nesunku buvo sumesti, kad tai yra Kogonchovskis. Iki J. Kalvaičio turėjau palypėti dar vieną aukštą, bet sunervintas ir sumišęs Kogonchovskis šoko prie manęs, pasakė savo pavardę ir tiesiog maldavo užėti pas jį "porai žodžių". Pirmiausia išgirdau man komplimentus, po to maldavimą: "Nekelkite skandalo". Atsakiau, kad vargu šiuo atveju galima ką apkaltinti, taikant §§-us— atstovybė "draugiškos" šalies, jokių sąlygų duodama nestatė. (Nei Tyminskis nei Kogonchovskis nebuvo komunistai). "Tačiau kadangi tamsta prokuratūroje, tai nepainformuoti J. Kalvaičio aš negaliu".

Vyr. prokuroras J. Kalvaitis, išgirdęs mano pranešimą ir pamatęs kvitą, nuėjo tiesiai pas Kogonchovskį, o aš grįžau į savo įstaigą.

Kogonchovskis buvo atleistas iš vietos. Vėliau, jis tapo pravoslavų šventiku Jurbarko parapijoje. Sutikdamas mane gatvėje, iš tolo nusiimdavo kepurę.

VIZITAS JONHUI M...

talkoje
departamentui

VIZITAS JONUI NAVAKUI

Kartais, ilgesnėj kelionėj traukiniu ar automobiliu, pasvarstydavau, ar aš, kaip vidaus sekimo vadovas, viską atlikau, ar viskas daroma tiksliai, ar krašto gyvenime reiškiasi kuo mūsų veikla ir kuria linkme? Ar komunizmas plečiasi, ar jo reikšmė mažėja? Kaip žmonės — ar jie patenkinti režimu, administracija? Ar aš galiu pasakyti, nors sau pačiam, jog mūsų įstaiga yra pakankamai informuota, kas darosi krašte? Ar galime ir iš kurios pusės laukti netikėtumų, ar sugebėsime juos pramatyti iš anksto? Taip mane mokė anksčiau, taip aš kalčiau savo punktų viršininkams dabar: mažtykite, ieškokite ir palaikykite gyvą ryšį su žmonėmis. Kooperuokite su apskričių viršininkais, komendantais, policija.

Taip galvodamas, pastebėjau spragą — dar neužmezgiau ryšių su piliečių apsaugos departamentu. Klausiau savo padėjėjus, kaip tas reikalas būdavo anksčiau. Niekas nieko nežinojo. Galų gale klausiu M. Lipčių. Iš

karto Mykolas lyg susiraukė ir vietoj atsakymo parodė ant savo stalo telefono aparatą: specialiai pravesta linija tarp jo ir J. Navako, be jokių centrinių ir tarpininkų — niekuomet nesanti vartota.

— Mes gi faktinai dirbame jo darbą, — sakau. — Aš suprantu, kad valstybės kūrimosi pradžioje sekimo sritį pasiėmė krašto apsaugos ministerija, bet anksčiau ar vėliau tai turi pereiti vidaus reikalų ministerijai.

— Bandyk, — kažkaip skeptiškai baigė Lipčius.

Paskambinau direktoriui Jonui Navakui ir prašiau paskirti man laiką. Iš balso galima buvo spręsti, kad jis apsidžiaugė, klausė, ar rytojais antra valanda man būtų patogi.

Atėjau. Jo laukiamajame buvo keliolika žmonių, bet kai budintis valdininkas pranešė apie mano atvykimą, pats direktorius išėjo ir pakvietė mane vidun, ir tai ne prie darbo stalo, o į fotelį. Na, pagalvojau, tai jau kvepia Vakaraus. Abu buvome smarkūs rūkoriai, rūkėme ir ilgai kalbėjomės. Pradėjau aiškin-damas, kad sėkmingesniai darbui tektų mums už-megsti pastovius, kuo glaudesnius ryšius, keistis ži-niomis; praktika ir ateitis nurodys, kas darytina. J. Navakas su entuziazmu priėmė siūlymą. Pasisakė, kad neturėdamas bendradarbiavimo iš žvalgybos pusės, bu-vo priverstas sudaryti savo slaptą agentūrą, išskyrė keletą departamento vyresnių valdininkų, sudaryda-mas užuomazgą politinei policijai. Pritariau, kad pilie-čių apsaugos departamento direktorius negali būti ne-informuotas. J. Navakas iškvietė vicedirektorių majo-rą Joną Motiejūną Valevičių, supažindino mus, vėliau

pavedė jam priimti laukiančius interesantus, norėdamas su manim ilgiau išsikalbėti. Susitarėm, jog kas savaitę susitikime pasikeisti žiniomis, esant skubiam reikalui — susisieksime tiesioginiu telefonu. Kitą kartą jis duosiąs man lenkų naujai atgaivintos P.O.W. organizacijos schemą. Toje organizacijoje esąs jo labai rimtas agentas. Tas agentas ir jo žmona dirbą jam jau pusę metų. Paminėjo ir pavardę. Prieš atsisveikinant Navakas staiga pasiūlė, ar aš nesutikčiau pereiti į vidaus reikalų ministeriją, būti jo vicedirektorium ir vadovauti politinei policijai. Aš padėkojau, bet atsisakiau, kaip galėdamas mandagiau. Sakiau, kad principe pritariu ir kad esu įsitikinęs, jog toks perėmimas turės įvykti, tatai betgi tenka vykdyti labai, labai atsargiai, kad nebūtų suardyta tai, kas sunkiai šiaip taip sukurta. Bet, kaip jau pažadėjau, nuoširdžiai bendradarbiausiu. Ateitis parodys, kaip greit galima bus tas funkcijas perduoti vidaus reikalų ministerijai.

Sugrįžęs analizavau savo vizitą ir jo rezultatais buvau patenkintas.

Jonas Navakas, dvidešimties kelerių metų amžiaus studentas, valdo tokią svarbią instituciją, kuo ne armiją, turint galvoje administraciją, visų rūšių policiją. Aštraus proto, greit, nesvyruodamas sprendžia. Matant tokius vunderkindus (šis žodis mintyse kažkaip netikėtai pasipiršo), tenka džiaugtis ir tikėti Lietuvos ateitimi.

Nelabai patiko jo siūlymas man, tik vos prieš kelis mėnesius parvykusiam Lietuvon ir apsiėmusiam atlikti tam tikrą darbą, pakeisti įstaigą. Tai netiko mano charakteriui. Kitas dalykas mane nustebino — tai paminėjimas pavardės ir aiškinimas, kas yra tas

jo "rimtas agentas". Aš buvau praęs savo informatorius saugoti ir nebuvau linkęs jų išduoti net ministeriui.

Lipčiui pasakiau apie susitarimą bendradarbiauti ir norą pervesti telefono aparatą su J. Navaku į mano darbo kambarį. Paminėjau ir apie naują P.O.W. organizaciją pagal J. Navako žinias. Baigdamas pasakiau:

— Mes tokių žinių neturime, bet patikrinti reikia. Painformuosiu, kai gausiu pažadėtas smulkmenas.

Po poros dienų suskambėjo pirmą sykį aparatas su pil. aps. direktorium, ir J. Navakas pranešė, jog P.O.W. schema man paruošta, taip pat ir sąrašas su pavardėm.

Nuvykau pasiimti. Navakas dar ėmėsi kai ką aiškinti. Klausiausi jo nepertraukdamas ir nereikšdamas savo nuomonės. Pasakiau tik, kad tirsiu su visu atsargumu ir skubumu, kurio vertas tokis rimtas dalykas.

INFORMATORIUS SU UNIFORMA

Namie, paėmęs seną P.O.W. bylą, studijavau ją ir lyginau naują schemą ir žinias. Išsikviečiau po vieną kelis, mano nuomone, tinkamiausius valdininkus ir įspėjau, kad uždavinius laikytų visiškai slaptai ir praneštų tiesiog man. Be to, atskirai kitiems pavedčiau išaiškinti tą J. Navoko "rimtą informatorių" ir jo žmoną, ką jie veikia, kur buvoja, su kuo draugauja ar palaiko ryšius.

Netrukus atėjo pas mane vyr. leitenantas. Kalbėjo lietuviškai su stipriu vokišku akcentu. Klausiau jį, kokio pulko ir koks reikalas. Pasirodė, direktorius J. Navakas, kuriam jis dirba kaip "slaptas agentas", liepė jam prisistatyti man. Tas ir jam (agentui) bus gerai, kad kontržvalgybos viršininkas žinos apie jį, o gal ir kokį uždavinį duos.

— Bet tamsta esi karininko uniforma, kaip tai suprasti?

— Tai tik slaptos tarnybos labui. Aš buvau vokiečių armijos leitenantas, pasilikau Lietuvoje.

— Ar galėtumėt parodyti man savo dokumnetus?

"Vyr. leitenantas" parodė piliečių apsaugos departamento išduotą kortelę su nuotrauka vyr. leit. uniforma ir liudijimą, jog X.Y. yra "slaptas agentas".

Nustebau. Jokių liudijimų mes savo informato-riams neduodavome. Tai nebuvo praktikuojama ir rusų karinėje žvalgyboje. Tokio bendradarbio su liudijimu vertė — nulis. Tikras slaptasis agentas net suimtas negalėjo prisipažinti policijai ar bet kam kitam... Bet su pašaliniu nenorėjau apie tai kalbėti. Tad "vyr. leitenantui" pasakiau ramiai, bet tvirtai:

— Tamsta man nereikalingas, bet karininko uniformos tokiems tikslams naudoti negalima. Tuos žodžius galite pakartoti ir direktoriui. Aš rasiu būdus patikrinti, ir jei būsite sutiktas vėl su uniforma, būsite areštuotas. — Daugiau aš jo nemačiau.

Buvo atėjęs dar vienas toks "bendradarbis" rusas, kilimo iš Kamenec — Podolsko ir atvykęs iš Vokietijos prieš keturis mėnesius laimės ieškoti. Po pasikalbėjimo su manim jis išvyko iš Lietuvos.

J. Navako sensacija apie naują P.O.W. užuomazgą buvo tiriama apie dvi savaites. Turėjau smulkų raportą ir apie J.N. agentą. Surinkau visus paskirai dirbusius valdininkus. Jie iš eilės raportavo savo veiksmus ir rezultatus, ir pagaliau aš parodžiau jiems schemą ir klausiau jų nuomonės, ar tarp tų visų joje suminėtu asmenų yra koks ryšys. — Nėra. Neradome jokios atskirų asmenų antivalstybinės veiklos, taigi nėra ir organizuoto darbo.

Dėkojau valdininkams už sąmoningai ir sąžiningai atliktą darbą ir daviau kelias dienas poilsio.

Paskambinau J. Navakui, jog noriu užėiti pas jį, ir sutartu laiku nuėjau.

Klausiau, ar jis turi naujų žinių dėl tos P.O.W. užuomazgos.

— Kol kas neturiu.

Tuomet aš paaiškinau:

— Reorganizavau savo tarnybą, plėtojau agentūrą. Buvo svarbių bylų. Apie komunistinę tinklą turiu supratimą ir galėjau atsakyti iš karto. Dėl jūsų paduotos schemos jau tuomet turėjau abejonių, kaip rusas — jūsų agentas galėjo įgyti lenkų pasitikėjimą; tada tylėjau, kol kruopščiai neištyriau. Šiandien galiu tvirtai atsakyti: visos tos žinios yra jūsų agento fantazija ir tai negudri. Štai ką jūsų agentas darė paskutines dvi savaites. Nei jis nei jo žmona jokių ryšių neturi. Jie gali atnešti jums kokių plepalų, bet ne rimtų žinių... — Ir atidaviau raportus direktoriui apie jo "agentus". Navakas sumišo. Daviau direktoriui keletą žinučių, kurios pateko pas mus ir kurios galėjo būti naudingos jų kriminalinei policijai.

TARP APSKRITIES VIRŠININKŲ

J. Navakas pranešė, jog periodiškai daromi apskričių viršininkų suvažiavimai; toks įvyks už keleto dienų, ir kvietė mane jame dalyvauti. Mielai sutikau. Man buvo naudinga išklaudyti pranešimų iš vietų, susidaryti vaizdą, kaip atrodo padėtis vidaus administratoriams.

Posėdžiai truko dvi dienas direktoriui J. Navakui pirmininkaujant. Dalyvavo ir keli departamento vyresni valdininkai — referentai, inspektoriai bei kriminalinės policijos viršininkas latvis Vetzelis. Jis darė gerą įspūdį, bet per posėdį niekuo nepasireiškė — tyliai klausėsi. Pranešimai viršininkų, deja, buvo blankūs: nieko ypatingo, viskas ramiai, gerai... Gal kiek skyrėsi viršininkai Morkus ir Stasiūnas. Nors ir iš trumpos praktikos žinojau, jog dauguma viršininkų buvo geri administratoriai. Iš jų gal geriausi tai buvę mokytojai: kruopštūs, sumanūs, švarūs žmonės — “geri gospodarčiai”, kaip juos apibūdinčiau.

Pasinaudodami mano dalyvavimu suvažiavime, apskričių viršininkai prašė, kad mano kontržvalgų punktų viršininkai informuotų juos, kas yra žinoma apie komunistinę veiklą. Žadėjau artimiausiame suvažiavime — o tokie būdavo kiekvieno mėnesio pradžioje — apsvarstyti tą klausimą su rajoniniais viršininkais.

Pirma tokia proga iškėliau minėtą klausimą. Punktų viršininkai nurodė, jog jie esą bandę informuoti komendantus bei apskričių viršininkus, bet būdavo neigiami rezultatai. Patariau tuomet informuoti tokius, kurie laiko tarnybinę paslaptį ir neminėti įtariamųjų asmenų pavardžių.

Netrukus po apskričių viršininkų suvažiavimo direktorius J. Navakas nusiskundė man, jog turįs painią bylą. Vidaus reikalų ministras gavo skundą iš vieno didesnio apskrities miesto. Buvo skundžiami ne mažesni policijos pareigūnai, bet apskrities policijos vadovybė — esą ji reikalavusi stambesnių kyšių iš kelių eksporto pirklių. Nurodyti konkretūs faktai ir nuostolingi policijos veiksmai. Pasirašė ne anonimai, o keli stambūs pirkliai. Navakas siuntęs ten policijos inspektorių (vokiška pavarde) ištirti, bet jis jokios kaltės neradęs. Jam sugrįžus ministras vėl gavo skundą su aprašymu komedijos, kurią suvaidino “revizorius”. Pirkliai nurodė, jog nenori skandalo, bet jei ponas ministras neatkreips tinkamo dėmesio — jiems lieka tik kreiptis į valstybės gynėją. Navakas klausia, ką aš manau apie tą skundą. Atsakaiu:

— Nepažįstų jūsų žmonių; nemaniau, kad tokie dalykai galimi Lietuvoje. Bet žmonės pasirašė. Jūs pats sakote — rimti pirkliai. Jie nerizikuos duoti tokį skundą be pagrindo. Priminiau jam savo pulk. Oržechovskio aferą. Tokie veiksmai atsistatančiai valstybei ypač kenksmingi. Atsisveikinome. Jau tą pačią dieną J. Navakas telefonuoja man, klausdamas, ar aš nesutiksiąs nuvykti į tą apskrities miestą skundo ištirti. Vidaus ministras patarė jam prašyti mane, nes departamentas jau buvo siuntęs inspektorių.

— Kaip su jūsų vicedirektorium, jis man padarė gerą įspūdį? — paklausiau.

— Serga. Vidaus reikalų ministerija atlygins jums kelionę.

— Nėra reikalo, — atsakaiu. Turiu nuolatinį geležinkeliu pirmos klasės bilietą.

Po kelių valandų gavau per pasiuntinį vid. reik. ministro laišką, kad išimties keliu ištirčiau skundą. Prie laiško gavau ir pirmą kvotą. Neatidėliodamas išvykau. Apskrities viršininkas jau turėjo laiško man nuorašą. Stoty mane pasitiko kontržvalgų punkto viršininkas kapitonas J.

Atsisakiau nuo policijos vado pasiūlytos man "pagalbos". Savo bei kontržvalgybos priemonėmis ištyriau visą aferą ir atsiųsto iš departamento inspektoriaus komediją. Rezultatus raštu pranešiau departamento direktoriui J. Navakui.

Po kelių dienų sužinojau, kad departamento inspektorius atleistas iš tarnybos, o apskrities viršininkas tik perkeltas tom pačiom pareigom į kitą (net geresnę) apskritį. Nustebau tokiu sprendimu ir supratau, kodėl M. Lipčius nenorėjo kooperuoti su departamentu.

O ten, departamente, būta ir labai gerų žmonių. Etatai neatitiko darbo, ir referentai sunkiai dirbo net vakarais.

UNIFORMuoti KYŠININKAI

Savo spaudos sekcijoje turėjau du žydus-vertėjus. Jie sekė tiek Lietuvos, tiek Vilniaus žydų spaudą. Kasdien paruošdavo santrauką, o įdomesnių straipsnių ir vertimus. Abu buvo kuklūs, darbštūs žmonės. Jiems tekdavo pavesti ir daugybę laiškų, paimtų per kratas. Spėjau, jog priimant juos jų patikimumas buvo patikrintas, bet laiks nuo laiko vis dėlto saugiau pažiūrėti į

jų privatų gyvenimą, šeimą, ryšius, giminystę. Atrodė viskas tvarkoje, tik krito į akis, kad jie gyveno skurdžiai, o vienas jų turėjo labai gausią šeimą. Palyginti su kitais vertėjais, jie gaudavo daug mažesnę atlyginimą. Kodėl? Mes gi patys mokame kitas kalbas, o žydų raštų niekas iš mūsų nepažįsta. Komunistai vartoja daugiausia žydų ir rusų kalbas — ir štai žydų vertėjai taip nupiginti. Pakėliau abiem atlyginimą. Jie kiek atgijo, o aš pradėjau gauti kai kada iš jų ir žinių iš žydų gyvenimo. Paskatai aš duodavau atlyginimo iš specialių sumų.

Vienas jų pranešė man, kad kažkoks žydelis turįs man kokių svarbių žinių. Sutariau, kad jis suves tą žmogų su mano ryšių valdininku, o valdininkas atves jį į nurodytą vieną iš mano butų. Vakare devintą valandą valdininkas įvedė 28-29 metų vyrą, padoriai apsirengusį. Iš pirmo pažvelgimo atrodė, lyg būtų knygvedys.

Kai mes pasilikome vieni, aš paklausiau atėjusį, kas jis ir ką jis turįs man pranešti. Atėjęs kalbėjo lėtai, lyg svarstydamas kiekvieną žodį.

— Čia žydų bendruomenės reikalas. Kai kurie asmenys dėl pinigų daro negerus dalykus. Anksčiau ar vėliau tas iškils, ir vėl žmonės sakys: žydai, žydai. O kuo mes kalti? Daug kas linkęs, kaip jie mano, lengvai užsidirbti. Nepaiso priemonių. Mane pasiuntė pas jus keli įtakingi bendruomenės piliečiai. Sako, jūs tą sutvarkysite. Reikalas toks: yra vienas advokatas, na, jis nėra tikras advokatas, tik jis save taip vadina. Jis parūpina visiems, kas tik užmoka gerą pinigą, Lietuvos pasus, vidaus, užsienio — nesvarbu. Jam net nesvarbu asmuo — jis jo nemato, nieko neklausinėja,

paduok vardą, pavardę — tikrą ar išgalvotą, duok fotografijas, pinigą ir gausi, ko nori... Atvyksta žmonės per demarkacijos zoną, ar jie iš Lenkijos, ar iš Sovietų, niekas jų neklausia, ir tokiu būdu apsirūpina dokumentais.

— Girdėjau, kad jūsų bendruomenė svarsto paprastai visus reikalus, net civilinius savo narių ginčus sprendžia. Žydai tarp savęs vengia teismų. Kodėl šio klausimo pati bendruomenė nesutvarko? Pagaliau turime ministrą žydų reikalui. Jis dažnai kelia skundus dėl tikrai ar tariamai padarytų jūsų tautiečiams skriaudų arba tarpininkauja įsileisti ištisas šeimas iš Sovietų. Gal išmintinga būtų permainai, rodant lojalumą ir valstybingumą, paduoti davinius apie tą kriminalinę bylą vidaus reikalų ministrui? — paklausiau “delegatą”.

Tas mano paklausimas nebūtinai reiškė mano paties tuo reikalu įsitikinimą; aš norėjau daugiau patirti, kokie motyvai atvedė jį pas mane. Stengiausi suprasti kiekvieną žmogų, turėjau daug metų patirties, tačiau sėdintis prieš mane dar buvo man mįslė. Kas jis? Atsitiktinis, neištirtas žmogus, tikrai kahalo pasiūstas, ar gal savo asmeniniais interesais susirūpinęs. Gal tas “advokatas” išmušė jį patį iš pelningo biznio, o gal man sąžatą iš to sukto atleisto pil. apsaugos inspektoriaus ir panašių kitų suinteresuotų asmenų. Suimsi vieną, kitą — o ko gero pasirodys dokumentai legaliai gauti. Juokas...

Į tuos klausimus mintyse greitai ėjo ir atsakymai: neskubėk, išstirk; prileiski: nukonkuravo; likviduok vieną gaują, sek pranešėją toliau; prisimink Rosenfeldo (slaptos spaustuvės redaktorius) vidaus pasą, gal iš to

paties šaltinio. Spąstai? Jau pats faktas, kad pagalvo-
jai apie tai, sako: būsi atsargus . . .

Ir aš laukiau atsakymo iš pranešėjo. Man kalbant,
jo veidas taip ir liko kaukė: nei akys nei muskulai ne-
pajudėjo. Ilgai jis žiūrėjo į mane ir tarė:

— Bendruomenė pasiuntė mane pas tamstą, po-
ne viršininke. Sakė, jūs sutvarkysite. Nei ministras
mums reikalingas, nei vidaus reikalų ministerija. Su
kuo gi tas “advokatas” turi ryšius? Juk vidaus rei-
kalų ministerija duoda tuos dokumentus.

— Ar jūs norite už žinias, žinoma, aš tikiuos
daugiau konkretesnių žinių, atlyginimo ir kokio? — ga-
lutinai paklausiau.

— Jums tai nieko nekaštuos. Bendruomenė su-
rinko nemažą sumą, padėjo ją pas rabiną, ir aš ją
gausiu, kai reikalas bus baigtas. Aš gi turėsiu mėne-
siui pasitraukti nuo darbo, kad padėčiau jums.

Tai buvo pirmas atviras pasisakymas.

— Gerai, sakau, duokite pavardes ir smulkmenas.

Dalykas užtruko, nes reikėjo pasekti “advokatą”
ir jo ryšius. Nenorėjau tenkintis koku vienu pasu ar
dokumentu. Jei jau čiupti, tai sukrėsti visą gaują, iš-
pjauti visą gangreną. Mes darėme savo, o pranešėjas
mus informavo iš savo šaltinių, užtikrindamas mus,
kad “advokatas” ir jo sėbrai jaučiasi saugūs ir mūsų
veiksmi ten nepastebėti. Pagaliau atėjo diena, kada
pranešėjas atskubėjo jau kiek sujaudintas ir pareiš-
kė, kad už poros valandų, tarp 9-10 vakaro, didesnis
skaičius dokumentų bus įteiktas Viliampolės Slabado-
je — žydų mokykloje. Aišku, laukėme “advokato” ar-
ba jo patikėtinio. Keletą išorinio sekimo agentų ant
greitųjų surinkome, bet vyresnio valdininko, kuris ga-

lėtų jiems vadovauti, neatsirado. Budintysis, susisiekęs telefonu su manim, pasiuntė agentus į vietą, žadėdamas atsiųsti vyresnį pareigūną vėliau. Agentai apsupo ir pro langinės plyšį pamatė, jog ant stalo guli dokumentai ir pinigų krūva, o dokumentus dalija.. policijos valdininkas nuovados viršininko uniforma. To jie nelaukė ir susvyravo ką daryti. Kažkas iš vidaus išėjo į kiemą ir, pastebėjęs keletą vyrų, puolė į vidų. Ten pakilo triukšmas, užgeso šviesa, o nuovados viršininkas nėrė pro langą ir tekinas pasileido upės link. Tai nulėmė. Jei agentai sumišo, manydami, kad čia dokumentai dalinami legaliai, tai sąmyšis viduje ir valdininko pabėgimas buvo nusikaltimo ženklai. Jie puolėsi į vidų, lemputėmis apšvietė kambarį, suėmė keletą asmenų, rado daugiau kaip dešimtį dokumentų, bet pinigai jau buvo išgraibstyti. Tuo tarpu forduku atvyko sekcijos vedėjas ir, patyręs įvykius, pasiuntė du agentus surasti nuovados viršininką ir išaiškinti, kas jis toks.

Agentai surado jį jau kitoj tilto pusėj. Pasirodo, jis užėjo dar į atdarą maisto krautuvę. Nuovados viršininkas, prieš užeidamas į krautuvę, atsuko atgal savo laikrodį ir tik apžvelgęs krautuvę pradėjo barti šeiminką už nešvarų valgomų prekių laikymą. Už tai surašė protokolą, jame nurodydamas savo apsilankymo laiką (valandą anksčiau). Viršininkas dar pastebėjo savininkui:

— Tavo ir laikrodis netvarkoje.

— Man atrodo, kad tvarkoje, — guodėsi savininkas mūsų agentui, užėjusiam po to nusipirkti papirusų, — bet ko aš su supykusiu viršininku ginčysiuosi.

Rytojaus dieną, surinkęs visus dokumentus ir

duomenis, nuvykau pas J. Navaką. Nesakydamas šalinio, išdėčiau jam visą istoriją. Atpasakojau jam to nuovados viršininko keistą elgesį ir "alibi", kurį jis sufabrikavo, surašydamas krautuvėlėje protokolą. Atimti dokumentai dar buvo mano rankose, tik ruošiausi jam parodyti, kaip atsidaro durys, ir įeina naujas vidaus reikalų ministras Oleka. Abu, Navakas ir aš, pakilome iš kėdžių.

— Ponas ministre, tai kontržvalgybos viršininkas, apie kurį aš jau tamstą informavau. Dabar mes susekėm įdomią aferą — pasų ir dokumentų nelegalų išdavimą; įmaišytas ir vienas nuovados viršininkas.

— Labai gerai, džiaugiuos jūsų kooperacija. Ar jau kas padaryta tuo reikalu, aš manau, atimti dokumentai?

— O taip, pone ministre, — paskubėjo Navakas, — nuovados viršininkas ir kiti suimti, dokumentai pas mane...

Nustebęs tokiu greitu nuovados viršininko "areštu", aš krūptelėjau, ir iš kairės mano rankos išslydo portfelis ir pasai, kuriuos aš laikiau, pabiro ant grindų. Ministras ir aš pasilenkėm jų surinkti. Ministras pažiūrėjo į pasus, lyg norėdamas ką sakyti, bet prisiminęs skubų reikalą, kurio jis atėjo pas Navaką, išsi-aiškino jį ir atsisveikinęs išėjo. Navakas labai greit parausdavo, ir dabar jo veidas buvo iki ausų raudonas. Nemanau, kad jo savijauta būtų maloni, todėl nelaukiau, ką jis man pasakys. Padėjau jam ant stalo visus dokumentus, paklausiau, kam pasiųsti suimtuosius, ir atsisveikinau. Išėjęs pagalvojau, kad jis ministrai tiek pripasakojo, jog dabar nebegalės būti byla užgniaužta.

Su pranešėju pasikeitėme padėkomis už bendradarbiavimą. Jis buvo patenkintas, gavęs iš rabino sutartą sumą.

Tai labai pasibaigus, Navakas prašė mane rekomenduoti jam kandidatą į departamento pasų skyriaus viršininko vietą. Apie tą pasiūlymą papasakojau savo įstaigoje, ir vienas vyr. valdininkas prašė jį rekomenduoti. Pas mus jis turėjo bataliono vado vietą, lankė juridinį fakultetą ir netrukus turėjo jį baigti. Paskambinau J. Navakui, paaiškinau ir pasiunčiau kandidatą J. J. pas direktorių. Po trumpo pasikalbėjimo jis buvo paskirtas. Dėl perėjimo į kitas įstaigas turėjau savą pažiūrą: kontržvalgyba — galvojau—yra gera paruošiamoji gyvenimui mokykla, duoda daug patyrimo; o mums gerai turėti draugų visur. Kas dėl paties išeinančio tai iš dalies net buvau patenkintas: gabus, bet negilus ir nesuprato drausmės reikšmės, ją vadino “monarchizmo likučiais”.

Vaizdai iš mano santykių su piliečių apsaugos departamentu galėtų būti sutikti kaip šališki — gal net kilę iš konkurencijos tarp dviejų įstaigų, kaip tendencija rodyti, kad departamente viskas buvo negerai. Nei šališkumo nei tendencijos — o tik noras parodyti, kaip buvo sunku valstybės kūrimosi pradžioje surasti įgudusių pareigūnų specialistų. Tai galima dar geriau suprasti, kai palygini Lietuvos padėtį su Latvijos, Estijos ir Suomijos. Pirmiausia nepriklausomybę gavo Suomija, ir jos padėtis buvo nepalyginama su Baltijos valstybėmis. Ji anksčiau turėjo plačiausią autonomiją, visas vidaus aparatas net gubernatoriai buvo suomiai. Turėjo savo valiutą, savo ministrą Petrapilyje, valstybinė kalba buvo suomių; turėjo seną savo spaudą. Suo-

miai buvo laisvi nuo karinės prievolės Rusijai, vietoj tos prievolės jie mokėjo piniginę duoklę. Tik generalinis gubernatorius su savo štabu buvo rusai. Bet paskelbus nepriklausomybę ir atsikračius nuo general gubernatoriaus, suomių valstybinis aparatas buvo paruoštas.

Lietuva, Latvija ir Estija neturėjo autonomijos, bet paskutinės dvi valstybės buvo skirtingoje — geresnėje padėtyje. Visų pirmą tam turėjo įtakos religija. Latvija buvo 60 procentų evangeliška, o Estija net su viršum 70. Estijoje buvo 22 proc. pravoslavų tikybos, Carų Rusija Latviją ir Estiją laikė tad evangelikų kraštais. Katalikams Lietuvoje nebuvo vietos valdžios tarnyboje. Kas norėjo tarnybos, turėjo vykti į Rusijos gilumą. Antra, trys gubernijos, tada vadinamos Lifliandijos, Kurliandijos ir Estlandijos, turėjo skirtingus įstatymus: svod zakonov gubernij ostzejskich (trys tomai). Pagal tuos įstatymus valsčius turėjo savo teismą, kurio antra apeliacinė instancija buvo apskrityje — aukštesnis valstiečių teismas. Visi tų teismų teisėjai ir nariai buvo vietinių žmonių renkami, kaip kad seniūnai ir viršaičiai. Dar daugiau — valsčių raštinėse ir valsčių bei apskrities teismuose oficiali kalba buvo vietinė, taigi, latvių ir estų. Tai jau daug, bet dar ne viskas. Be abejo, santykiai tarp dvarininkų-baronų ir valstiečių, ypač po 1905 metų, daugiausia buvo nedraugiški, bet tų baronų įtaka Petrapilyje iki pirmo pasaulinio karo buvo didelė, ir jie tą įtaką išnaudodavo: neįleisti rusų valdininkų bent į apskritis. Apskričių administracijoje tarnyba buvo laikoma garbinga. Apskričių viršininkais, jų padėjėjais buvo daug baronų arba kaip Kakovskis, Varšuvos arkivyskupo brolis. Dėl

to ten nebuvo kalbos apie kyšius. Rygos miestas iš dalies buvo užleistas rusams, ir ten jau buvo išimčių. Tai atskira ir plati tema, ir aš nenoriu jos plėtoti. Tenorėčiau parodyti, jog atsikuriančios Lietuvos padėtis buvo sunkiausia iš visų kaimynų. Latvija ir Estija turėjo savo valdininkus. Lietuva jokių. Ji visuomet buvo rusų traktuojama blogiausiai. Petrapilyje už ją niekam nebuvo užsistoti. Gal tai buvo viena iš priežasčių, kad mes ir nustojome dvidešimt procentų savo tautos kaip emigrantų, ieškančių geresnio gyvenimo. Latviai ir estai, gyvendami geresnėse sąlygose, beveik neemigravo.

Tad Lietuvoje studentai-jaunuoliai turėjo užimti aukštas vietas. Besimokydami tarnyboje, darė ir klaidas. Kai kas ir suklupo, bet daugumas patriotų ištesėjo ir, nelyginant kariai-naujokai mūšiuose, tapo valstybiniais veteranais.

Jonas Navakas irgi turėjo savo nemažų nuopelnų. Dalyvavo partizanų ir net vadovavo būriui Joniškėlyje. Tapęs tokio svarbaus departamento direktorium, ir jis pradžioje neišvengė, negalėjo apsieiti be ekspertų rusų ir vokiečių. Jie kiek ilgiau nei mūsų skyriuje ten išsilaikė, klaidino direktorių ir išnaudojo jo pasitikėjimą.

Mykolas Lipčius stengdavosi mane kiek atitraukti nuo darbo, dažnai kviesdavo pas save vakarais. Jo žmona pas mano seserį Vladislavą Grigaitienę mokėsi dainavimo, ir jos draugavo. Lipčius, ar jo miela žmona, buvo giminė prel. J. Mačiuliui-Maironiui, tad nuvežė mane pas jį į senamiestį susipažinti, o vėliau ir šiaip aplankyti. Pirmą kartą užklupome prelatą pusryčiaujant. Prelatas priėmė maloniai. Mandagių komplimen-

tų man tekdavo girdėti daug, bet šio senesnio garbingo vyro nuoširdus šypsnyis reiškė man daugiau už žodžius. Lygiai jo spartaniška aplinka, studentišškai apstatytas kambarys, jo kuklūs pusryčiai padarė man išpūdzio. Per kitą pas jį atsilankymą radau pirmą Lietuvos prezidentą Antaną Smetoną.

Daug sekmadienių praleidau Lipčių malonioje šeimoje, Pažaislio vienuolyne, kur jie vasarojo. Vieną tokią dieną amerikietis lietuvis Kazys Lukšys paprašė mus su Lipčium pereiti aleja, besikalbant “apie valstybinius reikalus”, ir nufilmavo mus.

Apžiūrėdamas Pažaislio kapus užtikau ir kapą su įrašu: čia ilsisi Nikolai Lvov, autorius himno “Bože caria chrani”. Kaip to himno autorius jis pagarsėjo, ir jam buvo gerai sumokėta už tą “kompoziciją”, kuri, kaip vėliau paaiškėjo, buvo protestantų psalmė. Po to Rusijos vyriausybė kreipėsi į Vokietijos valdžią prašydama “izjat” — nustoti vartojus tą psalmę liuteronų bažnyčiose. Dėl gerų kaimyninių santykių tai buvo padaryta, ir bent Vokietijoje ta psalmė išnyko...

Kai kada sekmadieniais vykdavome “medžioklės”. Imu tą žodį į kabutes, nes nė vienam iš mūsų neteko net iššauti. Vendžiolgalos klebonas kun. Mockus buvo pagarsėjęs didelis medžioklės mėgėjas. Babtus, Gailiūšius, Vendžiolgalą ir apylinkes pažinojau dar iš gimnazijos laikų. Tai buvo sulenkėjusi apylinkė. Nuolat gaudavau ir dabar iš ten skundų ir pasipiktinusių lietuvių laiškų. Net ir prieš patį kleboną buvo apščiai skundų. Bet jokios antivalstybinės veiklos nerasdavome, o piliečių pažiūros susiformavo ne šiandien, ir jas pakeisti galėjo tik laikas ir tinkamas elgesys tiek vietos

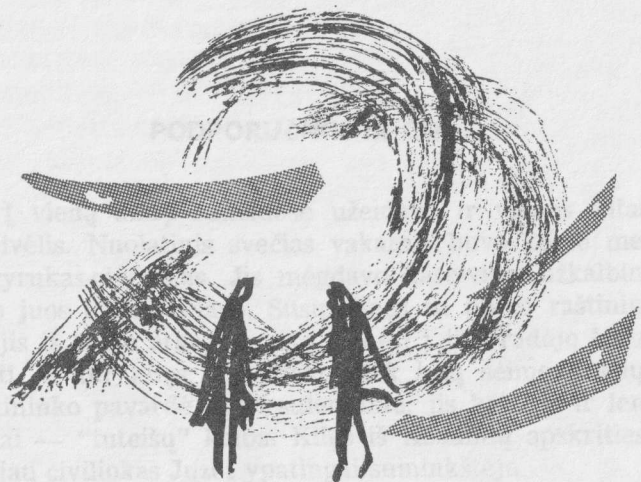
administracijos, tiek bendrai visos Lietuvos tolimesnė raida.

Vasarai 1921 metų įpusėjus, galėjome sau tarti, kad komunistinį pogrindį ir jo ryšius su Sovietų atstovybe turime savo kontrolėje. Esame pusėtinai gerai painformuojami ir jokių valstybei pavojingų netikėtumų nelaukiame.

vėjai
nuo Varšuvos
ir Maskvos

vėjai
nuo Varšuvos
ir Maskvos

PODPORUČNIK IR CO.

Į vieną alinę Šančiuose užeidavo ir vienas kitas kareivėlis. Nuolatinis svečias vakarais buvo 25-26 metų vyrukas-civiliokas. Jis mėgdavo kareivius, užkalbindavo juos ir vaišindavo. Susipažinęs su pulko raštininku, jis iš karto atkreipė visą dėmesį į jį. Pradėjo klausinėti, iš kur kilęs, kas tėvai, kiek kitų šeimos narių. Raštininko pavardė buvo sulenkinta, jis kalbėjo ir lenkiškai — “tuteišų” kalba. Kilęs iš Kėdainių apskrities. Čia jau civiliokas Juzef ypatingai suminkštėjo.

— Ko mes čia alinėje sėdime, einame pas mane, esu nevedęs, bet turiu seserį.

Pasiėmė alaus ir nusivedė. Sesuo buvo nešpėtna, jaunesnė, butas jaukus, švarus. Raštininkas-kareivėlis pasijuto visai gerai, o sesuo greit atnešė dešros ir kitokių gėrybių. Kareivėlis, prisitaikydamas prie šeiminkų, o ypač norėdamas užimponuoti panelei Antolcei, kalbėjo lenkiškai. Ilgai netruko — mūsų trejetas

susidraugavo, išgėrė “bruderšaftą” ir perėjo į “Juziek, Antolce ir Janek.” Tokioje padėtyje pritrūko alaus, ir Juzek išbėgo atnešti ko nors stipresnio ir tinkamesnio. Janek (kareivėlis), pasilikęs vienas su Antolce nesnaudė; draugo teisėmis apkabino Tolcę, karštai bučiavo. Mergaitė atsilygino tuo pačiu. Sugrižęs brolis tik džiaugėsi tokia draugyste. Išsiskiriant šeiminiškai kvietė naują draugą lankytis nors kasdieną — nes, mes, lenkai, turime gi palaikyti viens kitą. Tolce pati Janeką pabučiavo, o Juziek staiga panorėjo ir palydėti. Beeinant Janek nedrąsiai pradėjo: esą jam nesmagu bus lankytis, nes tas viskas kaštuoja, o jis tik retkarčiais gaunąs iš tėvų pinigų ir tai nedaug. Kuo jis atsi-lygins?

Juziek, jau įkaišęs, prasijuokė:

— Tai ką tu manai, ar aš iš savo algos galiu tai sau leisti? Ką mums ta maža Litwa gali duoti? Nesi-rūpink. Ir pats turėsi ir būsi aprūpintas.

Ar Juziek buvo tikras, kad po tų Tolcės ir Janeko karštų bučkių, Janek jau buvo savas, ar iš džiaugsmo, kad netikėtai kaip tik jam pasitaikė laimė gauti lai-mikį savo tikslam — ne be to, kad ir gėrimai padėjo,

—jis, griebęs Janeką už peties, išsipasakojo apie kaž-kokį podporučniką, kuris už kelių dienų bus čia ir ku-riam jis Janeką pristatys.. Bus pinigai — nereikės iš tėvų laukti!

Draugai išsiskyrė, o kareivėlis, išgirdęs netikėtus pasisakymus, kiek išsigando ir prablaivėjo. Blogai mie-gojo. Ir ryt dieną papasakojo pulko adjutantui, kuris savo ruožiu atraportavo pulko vadui. Vadas prisiminė kontržvalgybos viršininko vizitą ir jo prašymą nieko nedaryti patiems, bet tuojau susisiekti su juo. Taip

ir padarė. Vakare, sutartu laiku, Jonas, lydimas adjutanto, buvo pas mane. Atpasakojo visą įvykį, atsakė į klausimus ir paaiškino:

— Taip, mūsų apylinkėje daugelis kalbasi namuose lenkiškai, bet politika neužiima. Gal kas ir linkęs į lenkus, bet mūsų šeima laiko save lietuviais.

Klausiau, ar toje apylinkėje kaimynai laiko juos lietuviais patriotais. Jei taip, galėtų pakenkti šiam reikalui, nes tas podporučnikas nebus toks naivus kaip Juziek. Jis, be abejonės, panorės patikrinti per savo ryšininkus. Daviau, kiek tai galima greitosiomis nurodymų, kaip jam laikytis toliau, daviau telefono numerį ir prašiau informuoti mane apie kiekvieną susitikimą. Adjutantui nurodžiau, kad svarbu likviduoti visą tinklą, o ne atskirus asmenis. Todėl prašiau tarnyboje tą raštininką traktuoti kaip ir pirmiau — jokių specialių pasikalbėjimų, kurie atkreiptų kitų dėmesį — viską palikti kontržvalgybai.

Savo įstaigoje pavedžiau lenkų sekcijos vedėjui surinkti ir duoti man visas agentūros žinias, kad ir trumpinius, apie lenkų šnipus. Klausiau, ar girdėjo apie kokį karininką, kuris lankosi iš Vilniaus žinių rinkti. Atsakymas mane nustebino, taip, mes jį gaudom jau pusantrų metų, bet visuomet pasprunka.

Gavau bylą ir žinias tikrai apie podporučniką L. (lietuviška pavarde). Jis, kaip pažymėta byloje, buvo "pergudrus". Štai gautos žinios, kad jis tokią ir dieną ir net valandą bus Kėdainiuose. K. žvalgybos keli žmonės su komendantūros kareiviais apsupo namą, rado stalą apkrautą valgiais, bet podporučnikas prieš valandą, dar su keliais, spėjama, savo agentais, paspruko. Iš bylos buvo matyti, kad L. važinėjo po Lietuvą

porą mėnesių ir surinktas žinias išveždavo į Vilnių. Jokių faktų, kurie patvirtintų jo "gudrybę", neradau. Priėjau išvadą, kad kažkas jam pranešdavo žvalgybos planus. Greičiausiai jauni pareigūnai plepėdavo ir girdavosi iš anksto apie savo žygius. Nurodžiau sekcijos vedėjui mūsų trūkumus, prašiau rimtai apsižvalgyti aplink. Nutariau šį kartą nesinaudoti sekcijos pagalba. Jos vietoj parinkau savo nuožiūra atskirus karius, kuriems duodamas uždavinius nesakiau viso plano, o tik reikalingus nurodymus tam atskiram žygiui. Šiaip viską sukoncentravau pas save.

Po kelių dienų Jonas pranešė man, kad jis vėl lankęs savo "draugus", nunešęs jiems dovanų (gavo pinigų iš tėvų, iš tikrųjų iš manęs). Patyręs, kad kiekvieną dieną laukiamas poručnikas. Juziek ne tik nerodė juo nepasitikėjimo, priešingai, net abu su seseria reiškė daugiau draugystės. Už poros kitų dienų atvyko ir pats podporučnikas. Juziekui, kaip pasirodė, daugiau rūpėjo pinigai, nes jis mokė Joną: "Nesipigink, prašyk tiek ir tiek. Duos!"

Paskirtą vakarą, paruošus stalą, Tolcė išėjo į kino, o trys vyrai konferavo apie "reikalą". Juzieko užtikrintas, podporučnikas patikėjo, kad Jonas yra lenkas iš neabejotinai lenkiškos "okolicos", ir tiesiog perėjo prie "reikalo": mums reikalingi sąrašai karininkų su jų charakteristika ir pulko įsakymai. Patarė bei nurodė pas save nieko nelaikyti, o viską dalimis perduoti Juziekui saugoti. Davė kiek avanso, pasakydamas, jog piniginių klausimą nustatys Vilniuje, atsižvelgdamas į darbą. Pasigyrė, jog jis po visą Lietuvą turis informatorių ir žinąs apie kiekvieną karinį dalinį, kiekvieną įstaigą. Tą visą tinklą jis, L., suorganizavęs. Vil-

niaus ekspozitūros viršininkas jo darbu labai patenkintas ir jo gabumus aukštai vertina.

Kai Jonas man tą viską atpasakojo, aš suabejojau, ar L. yra karininkas. Klausiau Joną, kokį išpūdį jis pats susidarė apie podporučniką. Ilgai negalvodamas, Jonas pasakė, kad L. nedaro išpūdžio ne tik karininko, bet ir iš viso kario. Nuo Juzieko skyrėsi tik amžiumi. Esąs apie 40 metų amžiaus, bet ne išsilavinimu ir apsiėjimu, bet plepumu ir pasigyrimu pralenkia Juzieką. Jiedu su Juzieku tik klausėsi, o “podporučnikas” visą vakarą vienas kalbėjęs.

Aš laukiau raporto sėklių, kurie iš tolo palydėjo ir paguldė “podporučniką”. Kitą dieną turėjo jį vėl sekti nuo ryto. Vakare Jonas su juo ir vėl susitiko. Ir vėl “podporučnik” neklausinėjo Jono, bet plepėjo apie savo organizaciją. Jis turįs visus savo žmones ir net Panevėžy turįs pulko raštininką. Nieks jo neįtars; seniai dirba jiems, o ryt jis siunčia savo žmogų į žvalgybos skyrių. Jis prašys sau vietos, kad žinotų, kas ten darosi.

To buvo man perdaug. Tokiai mizerijai neverta gaišyti laiko. Įvertinau, kad suimtas tokis tipas viską prisipažins ir kitus išduos. Iš pat ryto nuėjau pas juridinės dalies viršininką ir papasakojau jam visą istoriją bei savo išvadą: jei tikrai ateitų toks žmogus prašytis tarnybos, pakalbėsiu su juo trumpai išpūdžiui susidaryti. Jei jis tokio pat maštabo kaip L., tiesiog perduoti jį juridinei daliai kvotai, o “gudrų” podporučniką irgi suimsiu, bet laikysiu abu mūsų daboklėje, kol jie išduos kitus.

Vidurdienį atėjo tas kandidatas. Pasikalbėjau su juo ir paklausiau, ką jis pirmiau daręs. Iš jo atsakymų

teko stebėtis — ar jis labiau naivus ar akiplėšiškas. Tiesiai tad paklausiau: nuo kada jis pažįsta L., kada ir kokiomis aplinkybėmis susipažino? Čia pat rūsčiu tonu pridėjau: mes viską seniai žinome. Tylėsi ar bandysi meluoti, tau bus tik blogiau.

Sudrebėjo kandidatas į agentus, išsigando, pradėjo nuo kaktos prakaitą šluostyti. Pagaliau:

— Aš ponui viską pasakysiu — aš nekaltas...

Perdaviau jį kapitonui Pr. ir pasakiau.

— Kaip buvome sutarę... Aš tuo tarpu pasirūpinsiu kitais jo sėbrais.

“Podporučnikas” buvo suimtas po valandos. Pas jį rasta pakankamai inkriminuojančios medžiagos, surinktos iš kelių apskričių: Panevėžio, Biržų ir kitų. Panevėžio pulko įsakymai, karininkų permainos ir iš Biržų apie 20 įvairių asmenų vardu vidaus pasų su registracijos visais antspaudais.

Akivaizdoje medžiagos ir žinių, kurias mes gavome iš jo pasiūsto mums agento, L. nebandė nei užsiginti nei tylėti. Pasidarė mažas, išpasakojo viską ir net įpainiojo per dešimtį informatorių. Išpasakojo ir apie Juzefą N., kaip jis dirbo valstybinėj spaustuvėj, pristatinėdavo visų spausdinamų ten valdiškų įstaigų darbus; kaip buvo apsiėmęs rinkti žinias iš Šančių įgulos. Biržų informatorius-raštininkėlis aprūpindavo pasais. Juos Vilniuje Lenkijos žvalgybos skyrius, atitinkamai ištaisęs su naujom fotografijom, duodavo savo siunčiamiam agentam. Liaugaudas (tokia jo buvo pavardė) mums nurodė vieną tos šnipų organizacijos agentą, kurį pats pavadino rimčiausiu ir svarbiausiu: kavalerijos divizijos motociklininką Stančiką. Priežiūra nedidelėj ryšių komandoj buvo menka. Jis išvykdavo

su divizijos štabo paštu į visus pulkus ir palaikė ryšius su atskirais informatoriais, surinkdavo iš jų dokumentus ir pranešimus. Tuoju punktu viršininkam buvo įsakyta suimti visus, padarius kratas; suimtuosius pristatyti Kaunan.

Per tą likvidaciją paaiškėjo mums ir misterija su panevėžiečiu Kiškiu.

Turėjau pranešimą iš Panevėžio apie sovietų šnipą Kiškį, kuris siunčiaš savo pranešimus į Helsinkį... Nurodžiau punkto viršininkui, kad tokio dalyko negali būti: ir miestas ir asmuo per smulkus. Sovietai turi savo taktiką. Panaši figūra kaip K., galėtų būti tik vietos kom. organizacijos informatorius, bet kaip jau išaiškinta, K. jokiai kuopai ar aukštesniam vienetui nepriklauso. "Suraskite būdą priėti prie K. arčiau. Aiškinkite", kalbėjau viršininkui. Dabar savaimė paaiškėjo, kaip ir kitu atveju, kad jaunuolis pats plepėjo apie save išsigalvotą istoriją, kaip ir anas "poporučnikas". Tarp kitko L., paklaustas apie tą jo titulą, nusijuokė: "Kažkaip pasigėręs pasisavinau jį, turėdamas galvoj, kad aš gi dirbu "po poručniku Vilniuje".

Tarp 9-10 val. vakaro buvo pristatytas iš provincijos ir motociklininkas Stančikas. Suimant rasta pas jį ir inkriminuojančios medžiagos. Iškviečiau savo ant-rą padėjėją B-čių ir pavedžiau jam ištardyti Stančiką Žinodamas K. B-čiaus kai kuriuos silpnumus, palikau duris praviras į gretimą kambarį ir išėjau rašyti santraukos davinių apie tą lenkų organizaciją. Stančikas išsiskyrė iš tos 12-15 asmenų grupės. Jis, ne Liaugaudas, turėjo būti jos vadu; iš viso ko buvo matyti, kad jis tokis ir buvo. Mano padėjėjas iš jo negalėjo išgauti ne tik prisipažinimo, bet ir paaiškinimo

aiškiems faktams — dėl kratos metu rastos medžiagos. “Nieko nežinau”, tai ir viskas, ką S. atsakinėjo. Karo valdininkas K.B., lankęs du semestrus tech. fakultete, pakeitęs jį į juridinį, buvo geras darbininkas, bet neturėjo kantrybės. Ir šį kartą, girdėdamas tik “nieko nežinau”, jis susinervinęs pašoko nuo kėdės:

— Viršininke, išeik.

Aš juokdamas jam atsakiau:

— Sėsk, pasilsėk, — ir nuėjau pas Stančiką. Ramiai, šypsodamasis, pasiūliau jam papirosą ir pradėjau jį klausinėti, iš kur jis kilęs, kas tėvai. Iš Gardino apylinkės, atsakė. Tėvai abu gyvi, ten ir likę gyventi. Bekalbėdamas sekiau jo veido bei akių išraišką, stengiausi pažinti jo galvoseną. Pagyriau jį — turi visus davinius gero kario. Sakiau:

— Esi šiaip išsilavinęs, kodėl, nors ir kariuomenėje būdamas, nesiekei mokslo, karo mokyklos, — tai būtų tikra tau karjera. Dabar suklydai. Su tavo užsispyrimu ir “nieko nežinau” tik ap sunkini savo padėtį. Matau, kad galvoji, tai suprask: keli tavo bendradarbių šitame “darbe” rodo į tave pirštu; net L., kuris neva vadovavo, nors čia jį įvertinant, yra lepšys ir pagyrų puodas, nori nustumti svarbiausią rolę nuo savęs į tave. Jis civilis, bet tu, davęs priesaiką karys, pats žinai, kuo viskas gali baigtis teisme. Ar negeriau tad pakeisti taktiką ir išsamiu pasipasakojimu, kaip viskas buvo, sušvelninti savo padėtį. Tai būtų jūsų paties naudai. Mums turint liudininkus ir faktus jau nebesvarbu, ar prisipažinsi ar ne.

Mačiau iš veido, jog Stančikas susvyravo. Pasiūliau jam kitą papirosą ir abejingu tonu paklausiau:

— Tai kaip?

Stančikas ryžosi. Sako: —Gerai, pasisakysiu.—Aš pakviečiau karo valdininką B-čių: — Rašyk.

Po poros dienų kvota buvo baigta, ir visa grupė perduota kariuomenės teismui. Tada buvo karo padėtis. Didesnė dalis apkaltintų buvo kariai, kaltinami šnipinėjimu. Teisman aš nebuvau šaukiamas kaip liudininkas, nes mano tebuvo vadovauta iš užkulisio. Teisman šaukiami vedusieji kvotą, dariusieji kratas. Tad aš mačiau Stančiką tik vienintelį kartą, kai jis buvo pristatytas į žvalgybos skyrių.

Neprisimenu, kas ir kiek metų sunkiųjų darbų kalėjimo gavo, bet Stančikas prisipažinimo ir tolimesnės kooperacijos dėka išvengė mirties bausmės. Jis per pirmą Sovietų okupaciją buvo išvežtas į Sibirą. Po Lenkijos-Sovietų susitarimo, lenkams buvo leista formuoti savo armiją ir siųsti komisiją į Sibirą rinkti ten lenkų. Tokiu būdu ir Stančikas buvo surastas, pateko į Sikorskio armiją, išliko gyvas ir atsidūrė Anglijoje, o iš ten persikėlė į J.A. Valstybes. Čia siuntė man keletą laiškų, pilnų pykčio, keršto ir kaltinimo, kad aš esąs lenkų ėdikas; išgavęs iš jo prisipažinimą fizine jėga; neapkenčias lenkų. Taip bandė “apšviesti” lenkų spaudą.

Neturiu neapykantos jokiai tautai ir ne vieną tarautoją atleidau už fizinės jėgos vartojimą.

Koki mėnesį po apskrities viršininkų suvažiavimo, vietinės kariuomenės brigados vadas majoras Antanas Merkys pakvietė Lipčių ir mane į komendantų suvažiavimą. Suvažiavimas mažai kuo skyrėsi nuo apskrities viršininkų suvažiavimo — buvo pranešimai iš vietų

ir daugiausia svarstomi administraciniai klausimai. Man ypač buvo naudinga išklausti tuos pranešimus. Daugelis komendantų nusiskundė telefonų linijomis ir sunkumais susisiekti su Kaunu. Zarasų komendantas kap. Z. pakėlė ranką ir, gavęs žodį, su pasigardžiovimu pasakojo savo priemonės Kaunui pasiekti. Aš tiesiog buvau priblokštas jo pasakojimo — netikėjau, kad kas nors panašaus galėtų atsitikti Lietuvoje. Vieni tylėjo, kiti gardžiai kvatojosi. Pasibaigus pirmos dienos posėdžiui, ėjau su Merkiu pas jį vakarienės. Jis paklausė mano įspūdžių.

Nebuvo kito Lietuvoje, su kuriuo galėjau taip atvirai kalbėtis kaip su A. Merkiu. Iš pirmos dienos sutiko mane draugiškai. Tie santykiai vis stiprėjo ir buvo pastovūs iki pabaigos. Jis pasakojo man viską, lygiai kaip ir aš jam. Nesivaržydami dalijomės nuomonėmis apie Lietuvos gyvenimo eigą, planus ir asmenis, tiek partijų, tiek valdžios viršūnėse. Politinių partijų skirtumai ir iškilusieji vadai, taip pat charakteristika asmenų man buvo naudinga, nes apie partijas ir vadus anuo metu nedaug ką žinojau. Vėliau pats galėjau susidaryti savo nuomonę. Tad į Merkiu klausimą visai atvirai pasakiau, kad tokio elgesio kaip kap. Z. negalima toleruoti, ir jis, jo viršininkas ir juristas, būtų turėjęs čia pat reaguoti akivaizdoje visų komendantų, o ne praleisti tylomis ir leisti jiems kvatotis. Po vakarienės jo kabinete mes vėl grįžome prie to klausimo.

Ta proga aš jį paklausiau, ar jis nemano, kad būtų sveika palaipsniui sumažinti visus vidaus gyvenimo suvaržymus. Komunizmas gerokai susilpnėjo, krašte auga susipratimas, pasitikėjimas savo valstybės ateitimi.

Tenka tad eiti prie normalaus gyvenimo. Nuo to Lietuva stiprės ir ekonomiškai. Pradžiai galima pabandyti pvz. sutrumpinti draudimą vaikščioti nakties metu — palikti, sakysim, tik nuo 1 iki 4 val. ryto. A. Merkys pritarė ir rytdieną žadėjo padiskutuoti tai su komendantais.

Su vietine brigada, pirmoj eilėj su komendantais, man teko tuomet artimai dirbti. Santykiai su visais buvo geri. “Vietinė kariuomenės brigada” apėmė komendantus, karo policiją (rinktinę) iš kelių kuopų, karo kalėjimą Kaune ir atskirą drausmės batalioną Varniuose. Vadas buvo tada majoras A. Merkys, jo štabo viršininkas majoras Raimondas Liormanas, su kuriuo tuoj susidraugavome. Lengva susidraugauti, kai susitinki buvusį kare patyrusį karininką, turintį tą pačią pažiūrą apie drausmę ir santykiavimą tarp atskirų įstaigų. Dar buvo karininkas ypatingiems reikalams, tada kapitonas Vincas Vitkauskas, kuris po kelių mėnesių majorui R. Liormanui tapus Vilkaviškio komendantu, buvo paskirtas štabo viršininku. Vyr. adjutantu buvo kuklus, darbštus vyr. leit. Andrius Klemas ir adjutantu leit. Vytautas Statkus. Su kapitonu Vitkausku santykiai buvo geri, bet jis buvo kiek užsida- ręs, daugiau šeimos žmogus. Su majoru R. Liormanu, kapitonu Boliu Jakučiu, 2 p. p. majoru Jasiuku mes dažnai susitikdavome vakarais. Su Boliu Jakučiu mes augome drauge nuo abiejų vaikystės. Jo ir mano tėvai rūpėjo namukus toj pačioj gatvėje, priešais viens kitą.

KONFLIKTAS SU SOVIETŲ PASIUNTINYBE

Iš grįžtančių mūsų pasiuntinybės Maskvoje tarnautojų patyrėme apie sunkias ten gyvenimo sąlygas. Pasiuntinybės pareigūnai ir tarnautojai buvo tiesiog apsupti ir suvaržyti ČEKOS. Jie ne tik negalėjo turėti jokių ryšių su pašaliečiais, bet kiekvienas atsilankantis į pasiuntinybę turėjo identifikuotis dokumentais, kas jis toks ir koku reikalu ateina. Toji Sovietų kontrolė buvo daroma be jokio varžymosi prie pat pasiuntinybės durų.

Pas mus Kaune Sovietų pasiuntinybės diplomatinis skyrius turėjo atskirą namą Laisvės Alejoje, netoli Vytauto kalno. Ir vadinamasis prekybos skyrius turėjo dviejų aukštų namą Vytauto Prospekte — buv. Rokošo fabriko kontorą. Aukštesni pareigūnai gyveno Laisvės Alejoje, o žemesnio rango — Vytauto Prospekte. Jokios kitos prekybos tuo metu nebuvo, o tas skyrius palaikė ryšius su komunistais.

Mes panašios kontrolės kaip Maskvoje neturėjome. Pavedžiau išorinio sekimo sekcijos vedėjui parinkti keletą agentų, kurie pasektų bent "prekybos" skyriaus lankytojus, palydėtų juos grįžtančius į namus ir išaiškintų, kas jie tokie. Po kiek laiko nustatėme keletą komunistėlių ir dažną lankytoją kažkokią moterį. Kaip vėliau paaiškėjo, ji buvo rusų tautybės, apie 35-37 metų amžiaus, vieniša, gyvenanti kelis kvartalus nuo prekybos skyriaus, mažoje gatvelėje. Jos kaimynai mažai ją pažinojo ir nieko apie ją negalėjo pasakyti. Ji pati vėliau pasisakė mūsų valdininkui, kad ji buvo užėjusi į pasiuntinybę sužinoti apie gimines Rusi-

joje ir nuo to laiko užeidavo "taip sau, arbatos išgerti". Komendanto nutarimu, ji buvo tremiama 3 mėnesiams į Ukmergės apskritį.

Komendantūra paskyrė vieną jauną kareivėlį pristatyti moterėlę Kauno geležinkelių stoties komendantui. Kareivis, pagal statutą, su šautuvu maršavo kaire puse Vytauto Prospekto, šaligatviu. Stotis jau buvo matyti visai netoli. Greit jis atiduos moterį ir pakietą — taip jis galvojo. Bet praeinant pro kažkokį mūrinių namą, moteris staiga puolėsi į jį, užtrenkė paskui save duris, ir kareivėlis liko gatvėje apstulbęs. Areštuotas pabėgo, karo teismas... Drebedamas visas, jis puolėsi taip pat į duris, kur pasislėpė moteris. Ant durų buvo didelė žalvarinė iškaba, bet nėra laiko skaityti... Šautuvo buožės pagalba kareivėlis įsiveržė į vidų, ten kitos durys. Vėl vieton skambučio buožė padėjo — durys atsidarė, viduje keli vyrai, vienas ką piktai sako jam nesuprantama kalba, bet kareivis, pametęs galvą, veržiasi toliau į butą — ten kelios moterys, bet ne jo pabėgėlė, veržiasi toliau, išbėgo į didelį kiemą, ten daugybė didelių fabriko pastatų, bet į kurių bėgti? Desperacijoje atstatęs šautuvą su durtuvu dairosi aplink. Jo ryžtingumas išsisėmė. Ne tik ūkininko sūnui-žaliukui, bet ir daugiau subrendusiam problema neišsprendžiama.

Tuo tarpu buto gyventojai, Sovietų "prekybos" skyrius šaukiasi telefonu Sovietų diplomatinės atstovybės. Iš ten telefonas į užsienių reik. ministeriją: "Į mūsų prekybos skyrių įsiveržė jūsų girtas ginkluotas kareivis, grasina šautuvu ir terorizuoja moteris". Aišku, mūsų ministerija nežino, kas yra, telefonuoja į komendantūrą — skubiai, skubiai: skubėkite,

areštuokite, išstirkite, kuo greičiau praneškite, kas atsitiko . . .

Komendantūros žmonės atskubėjo, pasiėmė savo nelaimingąjį kareivėlį. Vėliau skambina mums, išdėsto įvykį. Mūsų budintis karininkas praneša man ir, mano pravestas, pasiunčia keletą žmonių prie pasiuntinybės.

Per naktį agentai seka, kas bus toliau. Rytojaus dieną apie 11 valandą į prekybos skyrių atvyksta mūsų užs. reik. ministerijos atstovas, departamento direktorius p. Lisauskas. Protokolas reikalauja atsprašyti už įsiveržimą. Atlikęs nemalonią pareigą, išeina. Iš viso ko matyti — sunervintas, nepatenkintas. Pamatęs mane kiek atokiau su uniforma, prieina: —“Ką jūs čia darote, atimkite savo žmones”. Suprantu, kad jam norisi ant ko nors išlieti savo blogą nuotaiką, bet visgi sakau:

— Faktas lieka faktas, jog areštuota moteris pasislėpė prekybos skyriuje ir dar iš ten negalėjo išeiti. Ar bus kas nors iš to ar ne — ne tiek svarbu. Savo žmonių nenuimsiu.

Kaip ir laukiau, kitos dienos anksti rytą iš stoties pusės pasirodė atstovybės automobilis ir sulėtino greitį iki minimumo. Iš prekybos skyriaus namo išbėgo trys moterys vienodom skrybėlėm ir du vyrai, skubiai sėdo į automobilį, ir šoferis pilnu greičiu leidosi Vytauto, vėliau Donelaičio gatvėmis link seno miesto. Vėliau nustatyta, keliu į Jonavą. Gaudyti ir ieškoti susidūrimų su “diplomatais” nebuvo prasmės. Moteris buvo išgabenta į Sovietų Sąjungą.

STEIGIAME MUZIEJŲ IR VALGYKLĄ

Kontržvalgyboje radau du brolius rusus Solovjevus, lojalius ir pavyzdingus tarnautojus. Su jaunesniu-ju mažai susidūriau, vyresnįjį gi jau buvau turėjęs progos pažinti. Vyresnysis atėjo pas mane su sumanymu įsteigti kontržvalgybos muziejų.

— Štai, — sako, — ir dabar apygardos teismo ruošiamas sprendimas spaustuvės byloje. Jei mes dabar parašysime teismui, jog steigiamė muziejų — mums atiduos spaustuvę su visu kuo, kas rasta darant krata.

Pagalvojau, kad toks muziejus daugiau tiktų prie kriminalinės policijos. Bet jei tuo tarpu mes turime daug platesnes funkcijas, tegul pats sumanytojas imasi organizuoti muziejų. Parašiau teismui, ir gavome spaustuvę.

Po poros savaičių vedėjas Solovjevas pakvietė pažiūrėti, ką jis surinko. Buvo gera muziejaus užuomazga, — S. surankiojo iš viso skyriaus ankstyvesnius trofejus, konfiskuotus ginklus, įrankius ir nelegalią literatūrą, tiek vietinės gamybos, tiek iš Minsko, Angariečio produkcijos.

Vėliau muziejus gerokai išsiplėtė, prisidėjo nelegalių organizacijų schemas. Tapo gera priemonė naujiems tarnautojams pasimokyti. Dar vėliau 1922 metų pradžioje gavome gerą lobį — didelę spaustuvę, ginklus, padirbtus dokumentus, pasus. Muziejus tapo ir spaustuve — mūsų skyriaus reikalams.

Miškų gatvės ir Vytauto prospekto kampe, priešais mūsų skyrių, buvo didelė alinė, priklausanti kaž-

kokiam Lajevskiui. Čia pat, netoliese ir vyriausias štabas ir pirma autobataliono kuopa.

Kuone kasdien alinėje vykdavo skandalai, muštynės, triukšmas, o kitą dieną ir po kelis kartus. Mano pareigūnai charakterizavo tą alinę kaip šnipų lizdą. Agentūros žinių — pranešimų buvo tiek ir tiek. Bet tai buvo smulkūs reikaliukai. Galėjo būti ir kitaip: kareivėliai ir mažesni tarnautojai, kad pateisintų savo lankymosi ten įsivėlimą į ginčus — rašydavo tokius pranešimėlius kaip: “klausinėjo apie žvalgybos skyrių, vyriausia štabą”, arba “keikėsi ir peikė žvalgybos darbą” ir t.t. Uždrausti kareiviams lankytis ten, kaip jie sakydavo “atsigerti limonado” — nenorėjom.

Mūsų sargybos kuopos vadas (jis ir rūmų komendantas) skundėsi, jog turįs sunkumų sudarant sargybas, lydint suimtuosius, nes paskui daug jų yra šaukiami pas taikos teisėją liudininkais. Jo pasikalbėjimas, mano pavedimu, su alinės savininku nedavė rezultatų; savininkas kalbėjo gana arogantiškai. Tuomet aš kreipiausi į Kauno miesto (ir apskrities) komendantą, klausdamas, ar negalima alinės patalpas rekvizuoti. Tuo klausimas bus išspręstas vyr. štabui ir mūsų skyriui. Savininkas gi ras kitas sau patalpas kitur. Komendantas sutiko, alinė buvo uždaryta ir iškraustyta.

Perimtose patalpose, atremontuotose, pavedžiau vienam iš pareigūnų organizuoti skyriui valgyklą ir mažą kooperatyvą: čia tarnautojai ir kariai galėjo įsirašyti maitinami — atiduodami savo karinį daavinį (kruopos ir kitkas), gauti alaus, limonado, arbatos. Pasisėkė pasamdyti labai vykusią virėją, mokėjusią ne tik gaminti pigiai valgius, bet ir ekonomiškai šeimi-

ninkauti. Pasisekimas buvo didelis, tad ne tik mūsų skyriaus nevedusieji įsirašė, bet ir keletas karininkų iš vyr. štabo. Atvykstantieji iš provincijos mūsų tarnautojai irgi rado sau patogiai, čia pat, pigiai, sočiai ir gardžiai pavalgyti savųjų tarpe.

Mūsų tikslas buvo padėti tik savo skyriui, tad vėliau, kai susiorganizavo Karių Ekonominis Kooperatyvas ir Karininkų Ramovė, mūsų "biznis" susilikvidavo.

ECHO REDAKTORIUS BUCHOVAS

Kaune, be dienraščio "Lietuvos" (oficiozo), dar ėjo krikščionių-demokratų dienraštis "Laisvė" ir liaudininkų "Lietuvos Žinios". "Mažumų" ėjo rimtai vedamas "Idišė Štime", lenkų — gana menkas "Dzien Kowienski" ir rusų kalba "Echo".

Lietuvių spauda gvildeno atsistatančios valstybės problemas, suprantama, kiekvienas pagal savo supratimą. Kiek pakritikuodavo vieni kitus, bet visi norėjo to paties: kuogreičiau pakelti valstybinį susipratimą. Visi bendrai, atstovaudami visuomenės nuomonei, reiškė savo nepasitenkinimą žydų mažuma, kuri palaikė rusicizmą, siuntė vaikus į rusų gimnaziją, nesimokė valstybinės kalbos, viešai, lyg demonstratyviai, visur vartodama rusų kalbą.

Žydai su lietuviais iš seno gerai sugyveno. Buvo gi žydų, stojusių savanoriais į kariuomenę ir dalyvavusių mūšiuose. Buvo tėvų, kurie dar caro laikais siuntė savo vaikus į lietuvių, o ne rusų gimnaziją Ma-

rijampolėje (Rodos, 1910 metais). Iš kitos pusės dar daug buvo tokių, kurių pašamonėje ruseno mintis, jog maža ir neturtinga Lietuva negalės išsilaikyti prieš didžiulę Rusiją. Tuo iš dalies tenka aiškinti neproporcionaliai didelį komunistuojančių procentą kaip tik tarp žydų. 1921 metų vasarą — rudenį suskaičiavau Lietuvoj apie 1500 kompartijos narių, iš jų tikrų lietuvių buvo gal dešimta dalis. Nežiūrint visų Sovietų Sąjungos pastangų, partija nuolat silpnėjo ir savaimė nyko. Literatūra, kuri buvo gaminama Sovietuose, daugiausia patekdavo per “sandarbininkus” (taip tada buvo vadinami informatoriai) į kontržvalgybos sandėlius. Mano taktika apskritai būdavo vengti suėmimų: žinot kiek galint daugiau, esant reikalui pagąsdinti (tam yra būdai), bet šiaip palikti veikti laikui. Laikas veikė mūsų naudai. Daug sveikiau ir naudingiau įnešti į partiją nepasitikėjimą viens kitu, nusivylimą. Ir tai darėme sėkmingai per savo “sandarbininkus” partijos viduje. Didelė pagalba mums buvo vienas kitas buvęs komunistas, pabėgęs iš Sovietijos, visiškai apsvylęs ir pagijęs. Tokių buvo nemaža.

Sugalvojau jų pasakojimus apie patyrimus “rojuje” panaudoti spaudai.

Turėjome spaudos sekciją, kuri iš tikrųjų daugiau reiškėsi kaip vertėjų sekcija. Tik du žydų tautybės tarnautojai duodavo santraukas ar įdomesnių straipsnių iš žydų spaudos ištikus vertimus. Lietuvių ir kita spauda buvo suprantama visiems, tad į vidaus spaudą nebuvo kreipiama dėmesio. Santraukos būdavo duodamos tik Vilniaus-Varšuvos spaudos ir Berlyno-Karaliaučiaus. Tos sekcijos vedėjas buvo Ksaveras Urbonavičius, gabus kalboms. Jam ir pavedžiau surasti žur-

nalistus, kuriems galima būtų patikėti medžiagą mano numatytiems tikslams. Deja, ne taip lengva buvo surasti mokantį tinkamai paruošti spaudai, turintį žurnalistinę "gyslelę".

"Echo" palikau sau. To dienraščio redaktorius-leidėjas buvo Arkadij Buchovas, rašęs garsiaame Petrapilio "Sinij Žurnal". Buchovo vardas buvo plačiai žinomas visoj Rusijoje. Jis pagarsėjo savo feljetonais ir humoristinėmis novelėmis. Pasitraukdamas iš Rusijos, su žmona ir maža dukrele, jis atsidūrė Kaune, kur ir įkūrė "Echo" ne kokiais ideologiniais sumetimais, o tik kaip pragyvenimo šaltinį. Savo laikraštyje jis vengdavo įsivelti į bet kokią politinę polemiką ar ginčus. Vienintelį ir tai kai kada aštrų puolimą leisdavo sau prieš prof. A. Voldemarą. Manau, todėl, kad lietuvių spaudoje A. Voldemarą vienodai kritikuodavo ir "Lietuva" ir "Lietuvos Žinios" ir "Laisvė". A. Buchovas jautė, kad A. Voldemaro puolimas jam nepakenks ir dar, ko gero, laimės valdžios palankumą.

Man buvo įdomu susipažinti su A. Buchovu keliais sumetimais, bet norėjau, kad toji pažintis įvyktų "atsitiktinai". Miestas mažas — tokios progos neteko ilgai laukti. Su keliais karininkais užėjau į Versalio restoraną pavakarieniauti. Prie gretimo stalo linksminosi didesnė kompanija. Mano bičiuliai pasisveikino su jais ir apšvietė mane, kad tai "Echo" redakcija. Tarp jų nesunku buvo išskirti centrinę figurą — A. Buchovą. A. Buchovas pasiūlė sujungti mūsų stalus, ir mes atsidūrėme šalia viens kito. Buchovas rado reikalo pasisakyti man, kad jis baigė Petrapilyje juridinį fakultetą. Aš priminiau jam kai kurias jo noveles, kurios man ypatingai patiko; pasisakiau, kad ir pats ši tą ra-

šiau rusų spaudoje. Prašė užnešti jam į redakciją parodyti. Papasakojau jam ir apie pirmo laikraščio Kaune pasirodymą.

Keista. Kaunas rusų valdomas, turėjo didelę įgulą — pėstininkų diviziją iš keturių pulkų. Dar trys pulkai kaip tvirtovės įgula, dar artilerijos, kavalerijos ir kazokų daliniai. Bet iki 1906 metų neturėjo jokio laikraščio. Miestas lyg miegojo, kaip sakant, Kaune buvo “tiš i glad i Božja blagodat” (lietuvis pasakytų, tur būt: tylu, ramu, kaip Dievo užantyje).

Ir štai atsirado jaunas advokato padėjėjas Bliumentalis, kuris išleido pradžioje dviejų puslapių “Kovenskij Telegraf”. To menko lapuko pasirodymas buvo lyg bombos sprogimas ir visų bėdų pradžia. Jo pirmas taikinys buvo berniukų gimnazija su apie 400 mokinių dviejų aukštų name. Tik 1905 metų rudenį buvo pristatytas trečias aukštas, ir mokinių priimta iki 600. O pedagogai kiekvienas buvo vertas Gogolio plunksnos. Direktorius Rubcovas, dėstęs lotynų ir graikų kalbas, bent kiek nors skyrėsi iš kitų gerąja prasme. Inspektorius Kornouchovas kyšininkas. Čepelevskis — pauk (voras), kaip jį praminė mokiniai, pašaukęs pirmą mokinį, saldžiai užmigdavo. Prancūzų kalbos mokytojas, surusėjęs čekas Tomekas, gerai savo dalyką mokėjo, bet chroniškas ligonis — sirgdavo po pusę ir daugiau metų. Buvo dar Adronovas, drauge dėstęs ir kunigų seminarijoje — chroniškas alkoholikas. Apie jį pasakodavo, kad atėjęs anksti rytą į seminariją ir norėjęs išsigerti pagirioms, kreipėsi į rektorius:

— Otec Kriškian, kažkas negero su viduriais, ar neturėtumėt ko išgerti?

— Kaip gi, kaip gi, — užjausdamas tarė rektorius Adonovui ir, dėl savo dvasiško naivumo nesupratęs padėties, atidarė spintelę ir iš buteliuko pripylęs devynerių tirštos esencijos padavė stikliuką “sergančiam”. Aaonovas vienu ūpu užvertė stikliuką, susvyravo, griebėsi už gerklės ir atsipeikėjęs vos ištarė:

— Savo ilgame gyvenime, išskyrus rašalą ir žibalą, gėriau viską — bet tokios bjaurybės dar nesu ragavęs . . .

“Kovenskių Telegraf” turėjo gerą dirvą. Jo numeriai, matyt, buvo pasiūsti toliau, kam reikia. Tarp mokytojų prasidėjo panika. Greit atvyko iš Vilniaus “popėchitel” — apygardos švietimo inspektorius. Mokytojais vienas po kito išėjo ar buvo atleisti į pensiją: Kornouchovas pirmas pasiskubino pats išeiti, po jo Čepelevskis, Koch . . . Atvyko jaunos jėgos: Stelmachovskij, Rajevskij ir kiti. Direktorius Rubcovas buvo perkeltas į Šiaulius. Įvyko tikra revoliucija. Laikraštukas prikėlė Kauną iš miego.

Papasakojau A. Buchovui apie Kauno praeitį, apie “Dainą” ir bendrai lietuvišką veiklą, pirmą kooperatyvą “Nemuną”, jo kuklią pradžią, jo trijų tarnautojų iš pirmos nakties mirtį. Galima būtų daug parašyti ir dabar, bet neturiu tam laiko . . . Grįžtu prie savo pirmąsios temos.

Po kelių dienų užėjau į redakciją, daviau keletą žinučių, palikau savo spausdintus kitus rašinius. Buchovas pasakė, ką jis galės man mokėti. Nuo bet kokių honorarų atsisakiau. Savo tarnyboj norėjau būti visiškai laisvas nuo bet kokių išipareigojimų. A. Buchovas, nors jam savo motyvų nesakiau, tai suprato ir prie to klausimo niekuomet negrižo. Laiks nuo laiko,

praeidamas pro šalį, užeidavau į redakciją: man įdomu buvo pažinti bendradarbius arba ir šiaip lankytojus.

Lankydavosi dažnai keletas lietuvių. Visų tikslai buvo aiškūs, be jokio įtarimo. Tik vienas žydų tautybės apie 26 metų vyrukas krito man į akį savo skirtingu elgesiu. Jis bendruose pasikalbėjimuose nedalyvavo — negaišo laiko, praeidamas tylomis linktelėdavo kitiems galva ir eidavo tiesiai į A. Buchovo kabinetą, palikdavo ten savo straipsnį ir greit pranykdavo. Dėjausi nesuinteresuotas, o nepažindamas ten gerai žmonių, redakcijoje apie jį neklausinėjau. Tai galėjo būti pranešta jam ar A. Buchovui. Bet pavedžiau vienam savo pareigūnui išaiškinti tą asmenį. Skaitydamas "Echo", stengiausi atspėti, kokios rūšies straipsnius jis rašydavo. Po kiek laiko sužinojau, kad jo pavardė Reches, studentas-juristas. Nors jis buvo nekalbus, viešai jokių nuomonių nereiškė, tačiau jo pažįstamieji įtarė jį komunistuojant. Liepiau jį pasekti. Jo straipsniai buvo politiniai, labai atsargiai pakišdinėjo mintį, jog ano meto Sov. Sąjunga suinteresuota Lietuvos nepriklausomybe, tik Lietuva turėtų suprasti, kas iš kaimynų yra ar gali būti jos tikri draugai, pažinti juos, užmegsti artimesnius santykius, tegul pradžioje tik kultūrinius, vėliau atsiras ir ekonominiai. Supratau, kad tokį interesą turi ne studentas Reches, bet Sovietų pasiuntinybė, ir jos pavedimu jis pakiša "Echo" savo straipsnius.

Atkreipiau tinkamą dėmesį į Rechesą, bet nieko kol kas nedarėme, kad nesugadintume santykių redakcijoje ir neapsunkintume tolimesnių galimybių. Vieną dieną užtikau redakcijoje keistą tipą: apie 40 metų

aukšto ūgio vyrą su portfelium, iš kurio jis traukė antspaudus ir blankus. Jo oratorijų klausėsi keli "Echo" bendradarbiai. Prisidėjau ir aš. Žiūriu, antspaudas-kaukuolė, dar kažkokia butaforija ir rusiškas parašas: Ataman Chmara. Tokie pat spausdinti blankai laiškam. Mačiau, jog "atamanui" nerūpėjo laikyti savo reikalą paslapy, anaiptol, gal gailėjosi, kad savo pasigyrimams klausytojų buvo permaža. Be jokio ypatingo intereso paklausiau, kur ir kam jis mano "atamanauti". — Šaulių Sąjunga pakvietusi jį veikti demarkacinėje zonoje, — mielai atsakė "atamanas", kad ir nežinodamas, su kuo kalba.

Grįžęs įstaigon, per kapitoną Klimaitį susisiečiau su Šaulių Sąjunga tam komedijantui likviduoti. Su Lietuva "atamanas" nieko bendro neturėjo. Buvo Denikino armijoje podporučnikas ir vėliau, po metų, būdamas su reikalais Berlyne, sutikau jį padavėju rusų restorane "Medved".

Su "Echo" mano santykiai tęsėsi, — ir prie jų dar grįšiu.

ROŽDESTVENSKIO IR NEVSKIO ISTORIJA

Versalio restoranas anuo metu turėjo bene geriausią virtuvę Kaune, be to, vakarais kabaretą ir šokius. Kažkoks sumanus ruselis, parinkęs Laisvės Alejoje apie 10 merginų, sudarė iš jų rusų "čigonų" chorą. Ar daug reikia išgėrusiai publikai? Merginos pakeltos į "artistes", mielai prisėsdavo prie stalų, gėrė vyną ir palaikydavo kompaniją. Biznis pagyvėjo. Ir savinin-

kas ir merginos buvo patenkintos. Lankytojai neprotestavo. Judrus "chormeisteris" griežtai saugodavo merginas, kad bent salėje neprietų prie skandalo. Lietuvių kalba mažos scenos repertuaro tada dar nebuvo. Policija pareikalavo, kad bent pranešėjas scenoj pirmiau praneštų programą lietuvių kalba. Įsakymas buvo įvykdytas: 18 metų vaikinai, iš drabužinės, ateidavo į sceną ir, žiūrėdamas į lubas, ar sau į batus, abejingai atraportuodavo: "Dabar panelė Zina padainuos — "ech, vienkart ėjau..." Publika trūkdavo juokais. O panelė Zina uždainuodavo: "Ech, raspašol..." Vaikinas sprukdavo prie savo tiesioginio darbo į drabužinę, šluostydamiis prakaitą. Perpildyta salė užė ir įnksminosi.

Už vieno stalo salėje sėdėjo apie 45 metų vyras inteligentiškos išvaizdos, padoriai ir švariai apsirėdęs. Ne pirklys, greičiau aukštesnis valdininkas, bet ne lietuvis, ir ne lenkas — greičiau rusas. Stalas buvo padengtas dviem, stovėjo karafa su degtine ir du pripildyti stikliukai. To antro prie stalo nebuvo. Sėdintysis nekreipė jokio dėmesio nei į choristes, nei į publiką, nei į aplinką apskritai. Bet gi turi būt koks nors tikslas, kuris atvedė jį čia... Kursuose, mokantis žvalgybos, einant jau prie pabaigos, instruktoriai mus vedžiodavo į restoranus, sodus, viešas vietas, reikalaudami apibūdinti nurodytus asmenis.

— Galvok, galvok, nesvarbu, jei suklydai, vėliau gausi patyrimą — išmoksi. — Po kelių intensyvios praktikos savaičių tie instruktoriai pateikdavo savo nuomonę apie kiekvieno kursanto pastabumą. Vėliau praktiškoje veikloje ir gyvenime tai įėjo mums "į kraują", išaugo mumyse.

Taigi ir čia atsakymą galėjo palengvinti antro asmens pasirodymas. Kol kas buvo matyti tik, kad mano observuojamas asmuo kažką stipriai pergyvena ir graužiasi. Laiks nuo laiko išgeria savo stikliuką ir vėl jį pripila. Atrodė, jog jis ir nesiruošia greit iš čia išeiti. Matydamas tai, aš nuėjau prie telefono ir paskambinau vienam inteligentingam rusui, buvusiam karininkui. Pasisekė — radau jį namie ir paprašiau ateiti. Nurodžiau, ko aš noriu. Dažnai naudojaus jo paslaugomis. Žinojau jo sugebėjimus ir buvau visais atžvilgiais juo tikras. Greit jis atėjo. Apsidairė, greit rado, ko reikia, ir gavo staliuką vienišoj kaimynystėje. Abejingai užsisakė irgi vodkos ir užkandžių. Maņę jis “nepažinojo”, ir aš, palikęs reikalą kompetentingam žmogui, išėjau. Rytojaus dieną mes susitikome.

— Tai ką, jūs mane tikrinote? — klausia.

— Kodėl?

— Juk Jūs žinojote, kad tai Sovietų pasiuntinybės žvalgybos vedėjas Rožděstvenskij.

— Net jeigu ir žinočiau, tai buvo gera proga atkreipti į jį dėmesį iš arti, atiduoti jį į jūsų kompetentingas rankas. Žinojau, kad toks yra, bet asmeniškai jo nebuvau matęs. Kaip buvo? Ko jis ten atėjo? Juk Versalis ne vieta susitikti su savo informatoriais.

— Kokie ten informatoriai. Rožděstvenskij tikras nesusipratimas. Jis pagal savo pavardę ir charakterį greičiau tiktų į popus, bet ne žvalgybai. Nusivedė jis mane vakar į savo butą ir pradėjo pasakoti apie save, bet sutrukdė jo “globėja” Zuja. Matydama jo padėtį, ji paguldė Rožděstvenskį į lovą ir išprašė mane iš buto.

— Kas ta Zoja? — klausiu.

— Dainuoja Versalyje ir tvarko kitus artistus. Vieniša, gana įdomi moteris, apie 35-37 m. amžiaus. Gyvena tame pačiame name, kur ir R. Sena tarp jų draugystė.

— Gerai, bandykite toliau. Telefonuokite man apie progresą.

Grižau į įstaigą, kur manęs laukė daugybė kitų reikalų. Gyvenimas verda, kartais kunkuliuoja. Tenka išklausti eibę raportų paskirų pareigūnų, kuriems pavesti tai lenkų, tai vokiečių reikalai, tai specialios bylos ir tyrinėjimai, iš kurių išneria mažesnės ar didesnės "istorijėlės".

Ir šį kartą atėjo pranešimas iš vyr. štabo, jog iš Maskvos išvyko "namo" Lietuvos Raudono Kryžiaus vedėjas ir gailestingoji sesuo. Prašo "prižiūrėti" juos. Nuėjau į vyr. štabą sužinoti smulkiau apie juos. Štabo viršininko antras padėjėjas majoras Gričius davė man mūsų karo atašė Maskvoje majoro Svylo raportą.

Prie pasiuntinybės veikė mūsų Raudonojo Kryžiaus skyrius su keliais tarnautojais. Jų paskirtis buvo, pagal taikos sutartį, tvarkyti repatriantų reikalus: priimti jų optacijas, pareiškimus, patikrinti jų teises į Lietuvos pilietybę. Jie dirbo glaudžiuose ryšiuose su mūsų pasiuntinybės konsularinio skyriaus vedėju iš vienos pusės ir su Sovietų įstaigomis, išleidžiančiomis savo buvusius piliečius, iš kitos. Mūsų pasiuntinybės pareigūnai įtarinėjo, jog tie pastarieji ryšiai buvo perglaudūs — Lietuvai nenaudingi. Optantų skaičius vis mažėjo. Ir pasiuntinybė panorėjo pati perimti to Raudonojo Kryžiaus pareigas. Abu atvykstantieji buvo žydų tautybės.

Parinkau vieną pareigūną atvykstantiems sekti. Obelių pereinamojo punkto viršininkui karo-vald. Pilkauskui pavedžiau telefonuoti apie atvykimą — mašina buvo užsukta.

Tuo tarpu vėl telefoninis pranešimas iš Karaliaučiaus, kad ten vyksta slaptas Lietuvos kompartijos trečias suvažiavimas, dalyvaujant keliems iš Sovietų Sąjungos, tarp jų esąs ir Vincas Kapsukas. Tuoju automobiliu išvykau į Eitkūnus, iš ten traukiniu į Karaliaučių. Apie tai — pranešiu atskirai.

Po dviejų dienų grįžau. Mano “sandarbininkas” rusas, pavadinsiu jį Nevskij, jau ieškojo manęs.

— Roždestvenskij baigtas žmogus — jis atšauktas į Maskvą. Jam duotos trys dienos susipakuoti. Atrodo jis atsargiai sekamas jų prekybos skyriaus, o gal ir specialiai atsiųstų čekistų, — atraportavo.

— Ar jis ko vertas mums?

— Nemanau. Tai nesudėtingo ir silpno charakterio žmogus. Garia be sustojimo, dejuoja ir verkšlena. Pamėginau įgyti jo pasitikėjimą pagrindu: mes rusai. Norėjau išbandyti jį. Sakau, ir man nėra ką daryti čia — gal važiuoti su tavim. Nors ir girtas, pažiūrėjo į mane — ką tu, Kolia, iš proto išėjai. Važiuok, kur nori, bet ne į tą balą (jis pavartojo stipresnį žodį).

— Tai kol nevēlu, gal ir tau verta pagalvoti ir vietoj Maskvos pasukti į Paryžių ar kur kitur?

— Mano reikalas kitoks... aš turiu šeimą ten: žmoną ir dvi dukrelės. Roždestvenskio veidas prašvito. Jo dešinė sunkiai pakilo — lyg jis ruoštųsi paglostyti galvutes tų mažyčių dukrelių. Gaila jo pasidarė...

Ieškojau žodžių bent paguosti jam, bet vietoj paguodos pasakiau:

— Boria, ar tu pamatysi jas? Ar tau nekyla mintis, kad tave ten likviduos? Dar nepervėlu — jei ką padarei šiai šaliai — atitaisyk. Nurodyk savo ryšius. Tau, jei nepadės, aš to negaliu už juos pasakyti, tai bent nekliudys išvykti į Vakarų, o gal ir padės. Kol kas galėtum apsigyventi pas mane.

— Ne! Aš rusas (mušėsi į krutinę) ir kaip toks — fatalistas. Kas bus — tas bus. Šiai šaliai aš nieko blogo nepadariau, geriau sakant, ir negalėjau padaryti. Mane laikė tamsumoje, prie jokių paslapčių neprileido. Prekybos skyrius turėjo ryšius su vietiniais, nuo manęs tai slėpė. Diplomatinė atstovybė gal turėjo rimtesnius informatorius, bet ir čia aš nedrįsau net klausyti. Oficialiai aš “dieloproizvoditel”, bet man nedavė buto nei pasiuntinybėje nei prekybos skyriuje. — Vietos nėra — oficialus paaiškinimas. Ir aš radau prieglaudą čia. — karčiai užbaigė.

— Tai kaip tu pakliuvai į tokią padėtį? Kažkaip keista...

— Ne aš pakliuvau, bet “mane įkliudė”. Ar tu vedęs? — Jau klausia manęs.

— Taip. Irgi rusę.

— Gerai sugyvenat? Yra vaikų?

— Sugyvename labai gerai, vaikų nėra. Sakau dar kartą: nevažiuok. Kol kas gali būti pas mus.

— Ne. Kad suprastum, štai ką tau pasakysiu. Dabar jau vis vien. Pirmą kartą pakliuvau ant saviškio — tikro ruso. Gaila, kad taip vėlai. Čia, rodo į širdį, perdaug prisirinko, smaugia, turiu pasisakyti.. Suti-

kau Maskvoje mergaitę. Abu viens kitam patikome, pamilome, vedėme ir auginome dvi gražias mergaites (ašaros pabiro, griebė stikliuką ir išvertė į burną). Ko gero galima laukti šiandien po antros revoliucijos Rusijoje? Nieko ypatingo ir nelaukėme, kad tik mūsų šeimos nekliudytų. Stengėmės kiekvienam eiti iš po kojų. Bet... Pirmą revoliuciją pagavo ir mus. Kerenskij, Miliukovas, kiek gražių minčių, žodžių. Kokios gražios — šviesios perspektyvos naujai Rusijai. Štai, caro laikų biurokratai pašalinti. Ir aš buvau pastebėtas — avansavau. Laukėme steigiamojo parlamento, po jo viskas stabilizuosis, Lenino, Trockio demagogijai bus galas... Staiga griaustinis... Tai, ko niekas nelaukė — įvyko. Gražių žodžių barstytojai, kas galėjo, pabėgo, o mes, liaudis, likome valioje ne svajotojų, o realistų, pavartojusių brutalią jėgą. Užviešpatavo teroras. Padugnės demagogai, karjeristai skubėjo įtikinti naujiems ponams, mes inteligentai-liberalai pasislėpėm po šluota. Savo pareigose aš dar buvau. Žmona irgi tarnavo vienoje įstaigoje. Pastebėjau jos susirūpinimą. Vieną vakarą, grįžęs namo, radau ją ašarojant. Kas tau? Po ilgų "nieko, nieko" pasisakė, jog ją, kaip jauną moterį, persekioja viršininkas. Tas persekiojimas toks, kad jai tenka gintis fiziškai. Jos prašymas paleisti iš tarnybos buvo sutiktas juoku — sovietinėje santvarkoje kiekvienas dirba, kur jis paskirtas. Nutarėm, jog aš aplankysiu žmoną jos įstaigoje, gal tas atbaidys agresyvų viršininką. Ir atbaidė. Viršininkas pasidarė kaip šilkinis, su manim kalbėjosi ne tik nepaprastai mandagiai, o tiesiog draugiškai. Teiravosi, kur ir kokiose pareigose tarnauju. Be galo buvo "nustebintas", kad tik tokioje vietoje ir tai dabar,

kuomet naujam režimui taip reikalingi žmonės diplomatinė tarnyboj.

— Jūs, spėju, ir kalbas mokate? — paklausė.

— Taip, abu su žmona mokame gerai prancūziškai. Bet aš patenkintas savo dabartine vieta, jokių pretenzijų į kitą neturiu.

— Čia ne jūsų pretenzijos, o reikalas. Dar visai neseniai vienas įtakingas asmuo man nusiskundė, jog daugybės postų negali komplektuoti dėl bent kiek tinkamų žmonių stokos. Matyt, nemoka ieškoti. Kodėl tokiu porai kaip jūs abu nepasitarnauti savo šaliai?

Nežinojau nė ką sakyti. Išsiskyrėme kuo ne draugais. Ir jo elgesys su mano žmona iš pagrindų pasikeitė. Praeities lyg nebūtų buvę. Komplimentai man. Kodėl jūs nesupažindinote mus anksčiau, jog tai gimes diplomatas. Savo dėmesį jis atkreipė į kitą moterį, kuri tą priėmė palankiai, avansavo tarnyboje ir, tur būt, juokėsi iš mano žmonos naivumo. Namie džiaugėmės su žmona tokiu reikalo susitvarkymu. Nei man nei žmonai neatėjo į galvą kažkur eiti ieškoti diplomatinės tarnybos. Kad tik mus paliktų ramybėje.

Tačiau greitu laiku aš buvau iškvieistas į atitinkamą įstaigą, apklausinėtas, pareikalauta kelios fotografijos mano ir atskirai žmonos su vaikais, duota man anketa, žmonai, kurią užpildžius turėjome abu atnešti — nes gi žmonai irgi teks užsienyje atstovauti. Neužilgo buvome iškvieisti vėl ir po trumpo pasikalbėjimo atleisti. Po to reikalai ėjo žaibo greitumu. Pagalvojau, žmonės tikrai skubiai jiems buvo reikalingi. Mes su žmona iš vienos pusės džiaugėmės galimybe pagyventi užsienyje, iš kitos, atrodo keista — niekas

nieko nepaaiškina, neinstruktuoja — ten vietoje gausite nurodymus iš “savo” vyresnybės. Tas “savo” buvo pabrėžiama. Pagaliau turėjome sekančią dieną išvykti. Man paduodamas mano diplomatinis pasas. Klausiu žmonos dokumentų.

— Ar jums nepaaiškinta? Keista, — gavau atsakymą. — Viršūnės paskutinį momentą nusprendė, jog jūs vienas siunčiamas vienam mėnesiui į kaimyninę Lietuvą. Ten nedaug darbo, galėsite pasiruošti, o po mėnesio gausite tikrą paskyrimą kitur, tada atsigaubensite ir šeimą.

Kalbėjęs su manim nesileido į diskusijas, bet pridėjo: — Keista klausyti jūsų nepasitenkinimo, kiti vyksta vieni metams, o jūs iš šalies atsitiktinai paskirtas ir jau dėl vieno mėnesio reiškiate nepasitenkinimą.

Namie padejavome, žmona ir apsiverkė, bet ramino mane:

— Mėnuo greitai prabėgs.

Aš atsidūriau Kaune. Čia man pasakė: esame suspausti, buto nėra, be to, jūsų uždaviniui geriau apsigyventi atskirai.

— Kokis gi mano uždavinys?

Nusijuokė. — Na, na, mes nesibraujam į jūsų sritį. Jei norite būti paslaptingas — jūsų reikalas.

— Bet man buvo pasakyta, kad čia aš būsiu paruoštas diplomatinei tarnybai.

— Nieko apie tai nežinome, formaliai jūs įskaityti į pasiuntinybės personalą, bet jūsų paskyrimas atėjo iš kitos žinybos. Tai jūs turėtumėt žinoti. Jei jūs negavote instrukcijų — kas man bent nesuprantama ir keista, — klauskite savo žinybą...

Pailso ir išsisėmė Roždestvenskij. Paklausiau jį, kaip gi su žmona?

— Neklausk. Gėda, gėda. Tas niekšas apgavo mus.

— Iš tavo pasakojimo galima padaryti išvadą, kad tas jūsų draugas-globėjas gudrus niekšas, buvęs ar net ir esantis čekistas. Jis tavim ne tik atsikratė; ne tik ten, bet dar ir čia persekiojo. Tur būt, ir čia pakišo tau provokatorius ir surinko jų raportus. Pasiremiant jais esi atšaukiamas, kad būtum likviduotas. Pagalvok, gal drauge vyksime į kitą pusę.

— Kaip dabar pagalvoju, tai būta tokių provokatorių. Bet vyksiu namo, o gal tik išsiųs į Sibirą. Gal ten su šeima galėsime kaip nors užbaigti gyvenimą. Žmona nekalta, aš turėsiu jos palaužtą sielą gydyti, be to, dvi mergaitės.

— Kas turi būti — to neišvengsi! — pabaigė.

— Palaiminti tikintieji, — atsakiau. — Ne, aš manau dėl Zojos nėra ko klausti. Laikinė paguoda.

— Zoja labai geras žmogus. Sunkus jos gyvenimas, bet aš nesirasiau jos praeity. Ji mane globojo mano silpnose valandose, bet jokių pretenzijų į mane nereiškia. Šeima — jos akyse šventas dalykas. Tarp kitko, ji šiandien ruošia man išleistuves. Gal ateisi — būtų malonu.

— Pasistengsiu, kada?

— Ji gi dirba. Žadėjo būti laisva apie 12tą nakties. Ateik anksčiau.

Čia Nevskij kreipėsi į mane.

— Ar negalima Roždestvenskiui padėti?

— Padėti galima būtų žmogui, kuris to nori. Prieš jo valią — nieko.

Rytojaus dieną Roždestvenskij išvyko. Su juo pora "atsitiktinai" grįžtančių iš komandiruotės iš Vakarų.

Deja, Roždestvenskio istorija padarė ir man didelį nuostolį. Netekau inteligentingo, išlaikyto sandarbininko. Su Nikaloju Nevskiu kažkas įvyko. Kažkoks vidinis lūžis. Klausė, vykdė sumaniai, bet tai jau nebuvo tas pats Nevskis. Supratau, jog tai pasėka jo pažinties su Roždestvenskiu. Bet kas, būtent, jį taip paveikė? Nutariau duoti jam pačiam pergyventi. Žmogus tokio charakterio pats susitvarkys. Po kelių savaitių išgirdau, jog jis pardavė savo antikvariato krautuvę, kurią abu su žmona laikė. Vadinas, ruošiasi išvykti. Kur? Neabejojau, kad į Vakarus. Ruošiasi su juo išsikalbėti, bet jis pats man paskambino ir prašė pasimatyti. Susitikome.

— Mes su žmona paliekame jūsų svetingą Lietuvą. Jūs mane įtraukėte į darbą. Mielai tai dariau. Kaip? — Jūs patys spręskite. Bet atėjo laikas ir mums trauktis toliau, gal į Prancūziją — ten susirinko daug rusų, yra ir gerų pažįstamų.

— Aš jau supratau, kad jūsų sprendimą paveikė Roždestvenskio byla. Įdomu kas, būtent? Nemanau, kad mano atsisakymas padėti jam.

— Ne. Mes su žmona daug galvojome. Su šiuo kad ir simpatingu kraštu mes nesurišti. Mokyti kalbos jau pervėlu — sunku. Valstybinės tarnybos negausime. Biznis problematiškas dalykas. O čia... (sustojo, lyg svyravo — sakyti, nesakyti). Et, Ivan Ivanovič, būsiu atviras iki galo. Prisiminkite mūsų pirmą pažintį — jūs užėjote į mūsų krautuvę. Kažkoks instinktas, vulgariai tariant, šuns uoslė, sakė man — ieškok pa-

žinties, tas žmogus nekalbus, bet giliau mąstantis, tau reikalingas... padės. Sakau tai atvirai, kaip ir visuomet su jumis buvau atviras. Susipažinus, pasisakiau atvirai apie save. Jūs pažiūrėjote į mane ne biurokatiškai, o žmogiškai. Vėliau jūs man pasiūlėte padėti jums. Gal tai buvo išbandymas. Nesvarbu. Niekuomet nesigailėjau, kad priėmiau tą jūsų pasiūlymą.

Pertraukiau jį. — Nesigailiu ir aš, anaipol. Šiek tiek moku spręsti apie žmones. Bet kokios įtakos jūsų sprendimui turi pažintis su Roždestvenskiu?

— Nuėjau aš pas jį daug anksčiau, nei Zojos išleistuvės buvo numatytos. Buvome vieni, ir jis lyg pats norėjo pasisakyti.

— Kolia, sako jis, tu geras žmogus, važiuok iš čia, kol dar nevēlu. Čia ne saugu. Šalis maža, bet visi varžosi dėl jos. Maskva atidžiai seka, kad Lenkija neužgrobtų anksčiau. Vietinė valdžia — gal ir labai geri žmonės, bet naivūs. Štai buvo toks Maskvos atstovas Akselrodas. Jis buvo pasitiktas čia kaip didžiausias draugas — dabar tai turėsime atramą iš Maskvos prieš Lenkiją! Ar ne keista, Lietuvos karo ministras Žukov buvo priešakyje tų naivių. Jis kuone kasdien po tarnybos lankėsi pas Akselrodą. Jo pavyzdžiu pradėjo lankytis ir kiti vyr. štabo karininkai. Vodkos ir užkandžių nebuvo gailėta, ir pradžioje Akselrodas apsidžiaugė ta reiškiamą jam draugyste. Ta rolė jam patiko. Lietuviai taip tikėjo, jog Maskvos ir Kaučo interesai dėl Lenkijos tie patys, jog viską, ką žinojo, dalydavosi su juo. Bet ir Akselrodui nusibodo naivios "politikų" kalbos ir įkyrėjo tie dažni vizitai, lyg jis neturėtų kitų pareigų. Jį, pav., daugiau domino Vokietijos atstovas. Tad A. mandagiai nutraukė tuos vizi-

tus ir kviesdavo juos tik retkarčiais. Viena kartą ministras Žukov skambino telefonu Akselrodui ir susinervinęs sako:

— Tik ką gautos žinios, kad lenkai ruošiasi pulti mus.

— Ar tai patikrintos žinios?

— Taip. Aš pranešu jums manydamas, kad jūs nesėdėsite ramiai sudėję rankas.

— O ne, kai tik jūs būsite užpulti, mes žygiuosime į Taliną, o gal suskubsime ir toliau... — nevisai diplomatiškai atsakė Akselrodas savo "draugui".

Taigi, Kolia, kaip rusas rusui, sakau: neleisk šaknų čia ir nerišk savo ateities su ta naivia valdžia..

Roždestvenskis išsiėmė savo sidabrinį portsigarą, pasiūlė man papirosą ir staiga sako:

— Man jo Sibire nereikės — duodu tau atminimui.

— Ivan Ivanovič,— Nevskis kreipėsi į mane — atkreipkite dėmesį į Zoją, jei to nepadarysite — Sovietų žvalgyba tą padarys.

— Nusišypsojau. — Ačiū, bet nesirūpinkite...

— Aš taip ir maniau.

— Ir Paryžiuje gali pasitaikyti kas įdomaus man. Parašykite, o jei reikės pradžiai mano pagalbos, nesidrovėkite. Nedaug galiu, bet jums mielai padėsiu.

— Atleiskite mano drąsą, pagalvokite ir apie save. Ar negeriau būti Amerikoje, ten, sako, jūsų tautiečių daug. Ką jūs vienas čia padarysite?

— Ne. Tai mūsų kova ir ne dėl vietų ar pinigų. Tie naivieji išimtis. Nepamirškite, kad tai vienšališka sovietinė versija.

VYRAS IR MOTERIS IŠ MASKVOS

Laukiami iš pasiuntinybės Maskvoje du L. (Lach. . . r Lip . . .) atvyko. Kaune, jau stoty, jie atsisveikino ir persiskyrė — kiekvienas sau. Nežiūrint keleto metų bendros tarnybos Maskvoje, o gal kaip tik dėl tos tarnybos, jų atsisveikinime nebuvo nuoširdumo — jis buvo sausas, formalus. Vyras Lip . . ., apie 46-47 metų, vidurinio ūgio, dėvėjo keista man nematyta pilkos spalvos uniforma, su karininko antpečiais trimis žvaigždutėmis (kapitonas), raudonu kryžiumi, avėjo auliniais batais ir . . . su pentiniais. Tą operetinę uniformą, kaip vėliau patyriau, jis sugalvojo pats ir dėvėjo Maskvoje. Po savaitės buvimo Kaune ją atsikratė. Stoty jį pasitiko pora žmonių ir nuvyko į seną miestą pas gimes.

Dvidešimties poros metų “gailestingoji sesuo” Lach . . ., nedėvėjo uniformos, dairėsi stoty, lyg nežinodama nuo ko pradėti. Iš grupės žiopsotojų stoty prie jos priėjo tokių pat metų jauna, inteligentiškos išvaizdos mergaitė ir paklausė: “Ar jūs ne duktė fabrikanto Lach . . . Vilniuje?” Atvykusi patvirtino ir regimai apsidžiaugė. Po trumpo pasikalbėjimo abi mergaitės vežiku nuvyko į miestą.

Pentinuotas “kapitonas” buvo palydėtas mūsų seklių. O kaip su “gailestinga seserim”? Kas ją pasitiko?

Trumpai prieš atvykstant Lach, duosiu jai vardą Alice, ateina pas mane sutartoje vietoje “sandarbininkė” (informatorė), dirbusi vardu Sonia, tik ką išėjusi iš ligoninės. Ji dar nebuvo pasitaisius, išblęskusiu veidu, suliesėjusi ir su įtartinu kosuliu. Ji dirbo jau daugiau kaip metus komunistų tarpe. Skaičiau jos ra-

portus. Buvo labai vertingi, realūs, objektingi, rodė didelį pastabumą ir inteligenciją. Antro kurso universiteto studentė.

— Ponas viršininke, atėjau atsisveikinti ir padėkoti jums už jūsų žmoniškumą — pagalbą mano ligos metu. Aš du mėnesius neteikiau jums jokių pranešimų, tačiau “mano pusseserė” kas dvi savaitės lankė mane ir diskrečiai perduodavo pilną man atlyginimą — oi kaip pravartu buvo tie pinigai! Ir “pusseserei” prašau padėkoti, tai tikrai simpatinga ir taktinga mergaitė.

— Jūs, Sonia, savo pirmykščiu darbu užsitarnavote tokios mūsų globos bėdoje. Kaip jūsų sveikata, kurie planai ateičiai, gal atsisveikinate dėl to, kad laikinai negalite dirbti?

— Kiekvienos mergaitės svajonė ištekėti, turėti šeimą. Mūsų žydų tautoje tai dar stipriau reiškiasi. Ir aš sutikau tokį gerą žmogų. Kai tik pasitaisysiu — planuojame susituokti. Mano būsimasis svajoja apie Palestiną, apie savo žydų valstybę. Norime pasiruošti ten įsikurti. Jam nieko nesakiau apie savo ryšius su žvalgyba ir norėčiau, kad taip ir liktų.

— Tai gal jis komunistas ir važiuoja ten ne kurti, o griauti? — klausiu.

— Ne. Jūs neįsivaizduojate, koks procentas išvykstančių į Palestiną išmoko valstybingumo iš Lietuvos. Mums atsidarė akys, ką reiškia dirbti savo valstybei.

— Tai priimkite mano sveikinimus, — nuoširdžiai palinkėjau Soniai.

— Ačiū. Taip norėčiau atsidėkoti jums už tuos mėnesius ligoninėje, bet nežinau kaip, jokių žinių dabar neturiu.

Man atėjo staigi mintis:

— Yra vienas dalykas, kur jūs galėtumėt man padėti, bet kai jūs norite pasitraukti iš darbo, nenorėčiau jums ką naują užkrauti.

— Koks? — kiek susirūpinusi paklausė Sonia. Išdėsčiau jai, kad tokią ir tokią dieną sugrįžta iš Maskvos panelė, duktė fabrikanto Vilniuje. Norėčiau patirti, kas ji per viena: jos politines pažiūras, jos ryšius ir planus čia.

— Ar ji komunistė?

— Nežinau. Norėčiau, kad jūs susipažintumėt ir susidarytumėt savo nuomonę. Jums kaip mergaitei, beveik vienmete, tai lengviau padaryti. Mes ją seksime kelias dienas, bet asmeninis kontaktas daug padėtų.

— Gerai, aš tai dar atliksiu. Būsiu stoty ir susidarysiu nuomonę apie ją. Kaunas mažas, vėliau susitiksiu su ja.

— Tik neskubėkite kontaktuoti ją stoty. Pažiūrėkime, kas ją pasitiks. Mano žiniomis, ji giminių čia neturi. Jei kas pasitiktų, tai būtų gal partiniai ryšiai.

Taigi Sonia ją ir kontaktavo ir nusivežė.

Kitą dieną Sonia jau telefonuoja man:

— Pastebėjau Alice nesusigaudymą stoty, priėjau ir išsivežiau. Paklausiau, ar ji turi kur apsisotiti. Sako ne. Pasiūliau jai laikinai apsisotiti pas mano tetą, o ryt dieną suspės pagalvoti, kur jai būtų geriau. Alice tuoj sutiko. Teta našlė, vaikai jau išsiskirstę, tai davė jai kambarį ir džiaugėsi, kad gal ir išnuomos ilgesniam laikui atvykusiai jaunai ir simpatingai mergaitei. Buvo pietų laikas, tai pakvietė ją prie stalo. Žinote, aš po ligos vengiu tų sunkių valgių, bet Alice puolėsi į juos. Viskas jai skanu, seniai neragauta. Džiaugėsi

kaip vaikas. Tetai patiko, aš tylėjau ir stebėjau. Po pietų klausiu, kokie jos planai, ką ji mano daryti Lietuvoje.

— Dar nieko nežinau. Nei giminių nei pažįstamų. Visa giminė Vilniuje.

Klausia mane, ar yra čia kokių kabaretų. Atsakaiu, kad yra du menkučiai, bet su tuo suspėsite. Pirmiausia susitvarkykite su vieta. Kokios tarnybos pageidausite?

— Taigi vieta. Aš nieko nemoku — galiu padainuoti porą romansų rusiškai. Maskvoje per paskutinius mėnesius jau jokio darbo nebuvo, tai ten mėginau dainuoti. Plojo. Gal ir čia pabandyčiau.

— Iš to vargu pragyvensite.

Bet ji paprašė, kad ją nuvesčiau. Atsižvelgdama į jūsų nurodymą, nuvedžiau ją į nedidelį restoranėlį Laisvės Alėjoje, netoli Soboro. Na, jūs žinote kur. Užsakėme kuklią vakarienę, o restorano šeimininkė tuoj atkreipė dėmesį į dvi jaunas mergaites, atėjusias be palydos. Pradėjo kalbą:

— Pirmą kartą vienoms bus nuobodu, aš supažindinsiu jus. — Sužinojusi, kad Alice tik šiandieną iš Maskvos ir ten dainavo kabaretuose, tuoj pasiūlė jai padainuoti.

Man, turint galvoje sužieduotinį ir ateities planus, pasidarė nesmagu. Aš pasiūliau Alice, jog ateisiu jos atsiimti 11 valandą, bet šeimininkė įsikišo:

— Nesirūpinkite, mes ją pristatysime.

Daviau adresą ir atsiveikinau. Alice palinksmėjo, pasijuto lyg žuvis vandeny. Tuoj perėjo prie vyrų kompanijos. Ji taip ir negrižo nakvynės. Teta supyko ir prašė perkelti viešnią į viešbutį. Alice grįžo dienos

metu, gerokai išsigėrusi, atsiimti savo daiktų. Sako, ji susipažinusi su to paties "kasino" artiste ruse, kuri ją pakvietusi gyventi pas save.

Jos, Sonios, nuomone, Alice jokia politika nesidomi, yra tiesiog lengvo būdo moteris, ir jai, Soniai, pavojinga tęsti tą pažintį, kad neįsiveltų į kokią skandalą. Kaip ji paaiškins tą "draugystę" savo sužieduotiniui?

Pasakiau Soniai, jog atvykėlė manęs daugiau neinteresuoja, apgailestavau, kad įvėliau ją ir laikau uždaviniį baigtą.

Iš tikrųjų aš jau turėjau kitą smulkų raportą iš tos rusės-artistės draugo, kuris vyrų kompanijoje praleido naktį tame kabarete ir laikė reikalinga painformuoti mane apie atvykusią iš Maskvos. To agento charakteris buvo kitoks: prie jokių organizacijų jis nepriklausė, dirbo ne dėl kokių idėjų, o dėl atlyginimo, raportuodavo daug ir skubiai apie visokius pletkus ir skandaliukus. Aš jį paveldėjau ir tokių nebrangindavau. Šį kartą ir jo opinija buvo: nepavojinga politiškai moteris, ieškanti pinigų, be jokių moralinių varžtų.

Tada aš jam pavadžiau įkalbėti Alice, jog Kaunas permažas miestas, va, taip Vilnius ar ir Varšuva—ten ir linksmiau ir daug daugiau galimybių. Tai jam nesunkiai ir pasisekė. Jis pasisiūlė jai padėti gauti leidimą pereiti ties Širvintais demarkacijos liniją. Parūpinau jam tokį leidimą, jis palydėjo iki sienos.

O kai dėl "kapitono" Lip., tai jis gavo buchalterio vietą prekybos įmonėje. Buvo laiks nuo laiko tikrinamas, bet nieko įtartino nepastebėta. Buvo juntuama, kad jis atsivežė kiek pinigų iš Maskvos iš savo tautiečių repatrijantų. Tris kartus jis kino teatre, scenoj, demonstravo savo nepaprastą atmintį skaičiams.

“Lietuvos Albumas” (1921 metų leidinys), tarp kitų įžymybių, 336 puslapyje įdėjo tokią K. K. Kleščinskio biografiją:

“Pulkininkas Kastantas Kleščinskis. Kilęs iš senovinės Lietuvos bajorų šeimos (XI amž.). Jo tėvas Karolis, aplinkybių priverstas, turėjo palikti savo gimtinę — Vilniaus guberniją — ir nusikėlė į Užkaukazį, kur, pasiekęs aukštos vietos, žuvo iš pasalų užmuštas. Ten, Elizavetpolės mieste, 1879 m. gimė ir Kastantas.

Baigęs ten gimnaziją, buvo įstojęs į Petrogrado universitetą, bet 1897-98 m., studentų riaušėms kilus, turėjo jį mesti. Galop įstojo Maskvos karo mokyklon, kurią baigė 1901 m. ir įstojo į leibgvardijos Vilniaus pulką.

1904 m. išlaikė kvotimus General. Štabo akademijoj ir pasiprašė nusiųsti jį į veikiančiąją armiją (buvo tada karas su japonais), paskirtas į 34 Siberijos rytų šaulių pulką dalyvavo visose jo kovose.

Tam karui pasibaigus buvo atkomandiruotas atgal į gvardiją ir vėl įstojo Gener. Štabo akademijon, kurios pilnąjį kursą išėjo 1910 m. ir pradėjo tarnybas įvairių dalių štabuose.

Didžiajam karui kilus buvo nusiųstas į frontą. 1915 m. buvo paskirtas štabo karininku į 34 pėstininkų korpusą, o paskiau 114 pėst. divizijos štabo viršininku.

Dalyvavo mūšiuose Lenkijoj ir Lietuvoj ties Gardinu, Simnu, Kalvarija ir Marijampole. Novogeorgievsko tvirtumoj pateko vokiečių nelaisvėn.

Išėjęs iš nelaisvės atvyko tuojau į Kauną, norėdamas atiduoti savo jėgas savo tėvų krašto valdžiai ir kariuomenei. (Vėliau paaiškėjo, kad prieš tai jis dar buvo siūlęsis lenkams, bet tie, turėdami nemaža savųjų karininkų, Kleščinskio nepriėmė, ir tik tada jis panoro "savo pajėgas atiduoti Lietuvai" ... J.B.). Lietuvos Armijos Vadovybė paskyrė jį (1919 m. balandžio mėn.) I pėstininkų pulko instruktorium, bet dėl laukiamųjų karo žygių prie Panevėžio — gauna vesti atskirą Panevėžio grupę, su kuria dalyvauja visuose jos mūšiuose. 1919 m. spalio mėn. paskirtas Dvinsko baro viršininku, o paskui perkeltas į Kauną, kaip Gener. Štabo viršininko padėjėjas.

1920 m. rugpiūčio mėn. paskirtas 2 divizijos viršininku, o netrukus generalinio Štabo viršininku, kurioj vietoj ir buvo lig pastarojo laiko.

Be rusų garbės pažymėjimų, pulk. Kleščinskis turi Lietuvos Vyties Kryžių I laipsnio.

Pulk. Kleščinskis buvo kelis syk Lietuvos valdžios skiriamas į įvairias derybas, kaip karo atstovas, taip antai, į Radviliškį tartis dėl vokiečių-bermontininkų evakuacijos, į Tautų Sąjungos Kontrolės Komisiją, į Pabaltjūrio valstybių karo vadų suvažiavimą Valkan ir kaip ekspertas į Maskvos taikos derybas su rusais."

Perėmęs 1921 m. birželio mėn. vidury kontražvalgybą, išnaudojau kiekvieną progą pažinti asmeniškai aukštesnių laipsnių kariškiams vadams ir viršininkams. Tokia pažintis ir asmeniniai ryšiai žymiai padeda darbe. Tad rugpiūčio mėn. patelefonavau ir aplankiau gen. Kleščinskį, tada vienos pėstininkų divizijos vadą. Tuo

metu lietuvių, baigusių generalinio štabo akademijas, dar neturėjome. Kaip žinome, nei lietuvių nei lenkų į generalinio štabo akademiją rusai, po buvusių sukiliimų, neprileisdavo. Kleščinskis buvo vienas iš kelių rusų su aukštuoju kariniu mokslu, tuomet tarnavusių mūsų kariuomenėje.

Kleščinskis pasitiko mane labai maloniai. Pasikalbėjome, kur ir kokiose pareigose buvau rusų armijoje ir t.t. Tai buvo visiškai natūralu pirmai pažinčiai. Šalia mandagumo ir noro būti nuoširdžiam generolo elgesyje pastebėjau kiek, nors ir slepiamo, nerviškumo. Buvo įspūdis, kad generolas, neturėdamas jokių ryšių Lietuvoje, nei giminytės, nei senesnių (iš rusų armijos) pažinčių, nesijautė tvirtai įaugęs ir nebuvo tikras rytojum.

Paskiau kelis kartus susitikome pas adv. Antaną Merkį, kuris anksčiau buvo krašto apsaugos ministru, kai gen. Kleščinskis buvo gen. štabo viršininku. Pas vaišingą ir su visais malonų A. Merkį daug kas iš tų karinės tarnybos pažįstamųjų užeidavo. Nenutraukė ryšių ir generolas Kleščinskis, kuris 1922 metais buvo paleistas atsargon su pensija.

1923 m. balandžio mėn., tada jau kaip privatus ir civilis asmuo, Kleščinskis apsilankė Klaipėdos mieste. Nugėręs, sukėlė restorane sau nemalonų incidentą, rytojaus dieną apsilankė pas mane gubernatūroje, prašydamas įvykį likviduoti, ir grįžo į Kauną. Bent iki vizito Klaipėdon neturėjau jokių įtarimų dėl jo nelojalumo Lietuvai, kuri leido jam įsikurti Lietuvoje ir už trumpą, vos poros metų, tarnybą, mokėjo penkis šimtus litų pensijos. Niekas nekliudė atsargos generolui gauti dar privačią tarnybą ir, palyginti, dar

jauno žmogaus energiją panaudoti savo materialinei padėčiai gerinti.

Pirmą klaustuką sukėlė pats generolas. 1925 vasarą, būdamas Kaune, sutikau Kleščinskį, ir jis prašė skirti jam pusvalandį laiko konfidencialiai. Jis norįs mano patarimo.

— Kaip Jūs manote, — klausė, — ar aš galėčiau surizikuoti porai mėnesių nuvykti Maskvon?

Jau to vieno Kleščinskio, ruso, klausimo užteko suprasti, jog generolo galvosenoje turėjo įvykti didelė permaina ir kokia kryptimi pasisuko jo mintys.

— Kokius motyvus jus nurodysite Sovietų pasiuntinybei tam vizitui: gimines aplankyti ar kitus?— paklausiau.

Matyti, mano ramus ir tikslus ėjimas prie klausimo padrąsino Kleščinskį paaiškinti smulkiau.

— Mat, aš kariuomenėje nereikalingas, o dar esu jaunas, tad norėčiau pabandyti laimės prekyboje. Pasitaikė firma, kuri duoda man įgaliojimą parduoti jos prekes, bet Sovietų prekybos skyrius man atsakė, kad jie patys čia užpirkinėja tik prekes, gaminamas Lietuvoje, o dėl kitokių derasi "Vnieštorg" (užsienių prekybos valdyba). Tad jie man pasiūlė vykti Maskvon ir žadėjo duoti vizą. Aš gi nieku nenusižengiau prieš Sovietus, nei pas Denikiną nesu buvęs, — užbaigė generolas.

— Kokia ta prekė — mašinerija? — paklausiau, — ir kokia firma, ar vokiečių?

— Ne. Štai iš šio liudijimo matysite. — Ir generolas ištraukė iš švarko kišenės popieriuką. Liudijimas buvo vienos nepirmaeilės Kauno gastronomijos

krautuvės savininkų, įgaliojantis generolą Kleščinski parduoti Sovietams prancūzišką konjaką.

Jau Kleščinskio paaiškinimas daug ką man išryškino, o perskaitęs tokį liudijimą, visiškai neabejojau, su kuo turiu reikalą. Prieš mane buvo ne naivus jaunuolis, bet baigęs karo akademiją rusų pulkininkas, pas mus pakeltas į generolus.

Kad nesukelčiau įtarimų ir neišduočiau tikrų savo minčių, pasakiau generolui:

— Aš jau keleri metai esu nuošaliai nuo tų reikalų, gal ir Sovietai pakeitė savo politiką. Jei prieš Sovietus nekovojote ir šiaip kuo nors nenusidėjote, gal ir galėtumėt važiuoti, — ir pakeičiau temą — įrodžiau, jog tam pasikalbėjimui neskiriu jokios reikšmės. Generolas atsisveikindamas prašė niekam nesaikyti apie pasikalbėjimą. Aš, lyg nustebintas, ranka numojau: — Aš jau užmiršau! Tuo tarpu turiu tarnybą, į biznį neinu ir jums konkurencijos nedarysiu.

Rytojaus dieną pasikalbėjimą ir savo samprotavimus perdaviau, kam reikia, tardamas, kad tolimesnės išvados ir veiksmai ne mano reikalas. Praėjo su virš metai laiko. Iš tarnybos pasitraukiau. Kitos pasiūlytos valdinės tarnybos nepriėmiau. Kaune nesilankiau ir apie Kleščių, kaip jį sutrumpintai vadino, užmiršau.

Pasikeitė vyriausybė. Naujasis krašto apsaugos ministras Antanas Merkys telefonavo man Klaipėdon, kad, jam rekomendavus, valstybės prezidentas ir ministras pirmininkas prašo mane skubiai atvykti į Kauną.

Praleisiu bylai pašalines smulkmenas ir tesuminėsiu, kad tos kelionės rezultatas — man teko būti politinės ir kriminalinės policijos valdybos direktorium

ir vėl susidurti su gen. Kleščium. Jis bandė prašytis į kariuomenę, bet ministras A. Merkys, nors nieko neigiamo apie generolą ir nežinojo, nematė galima jį, rusą, priimti. Tai keltų pasipiktinimo ne tik kariuomenėje, bet ir visuomenėje.

Pas A. Merkį, su kuriuo nuo pirmos pažinties buvome ir likome draugais, kuo ne kasdien vakarais sueidavo nekviestų keletas žymesnių veikėjų, nebūtinai jo bendraminčių tautininkų. Merkys buvo labai tolerantiškas ir turėjo pasitikėjimą kitų partijų žmonių tarpe. Užtenka pasakyti, jog savo bute jis gruodžio 17 perversmo metu "suteikė azylių" — jei taip sakytum — diviem aukšties liaudininkų pareigūnams. Nuo manęs jis to neslėpė, nes šioje srityje mūsų pažiūros buvo vienodos — tie asmenys nebuvo nusikaltėliai, nei valstybės saugumui pavojingi. Pas Merkį ateidavo visi, patekusieji į kokią "bėdą", išdėstydavo savo arba savo artimųjų problemas ir ieškodavo užtarimo. Gen. Kleščinskis irgi ateidavo vakarais su pasklidusiais po miestą gandai, norėdamas pasitarnauti savo buvusiam šefui Merkiui, o gal tikėdamasis ir sau kokių malonių.

Vieną vakarą, pastebėjęs Kleščinskį išeinant iš Merkio, prisiminiau mūsų su juo pasikalbėjimą prieš pusantrų metų ir, įėjęs pas Merkį, paklausiau kokios rūšies pasikalbėjimus jiedu turi. Mūsų santykiai leido man tokį klausimą. Merkys paaiškino, kad Kleščinskis negali tinkamai suvartoti savo energijos ir veržiasi padėti patarimais, siūlo savo projektus. Paskui Merkys paklausė, kodėl aš domiuosi Kleščinskiu.

— Kol kas to negaliu pasakyti, bent ne šiandien. Kai ką prisiminiau, pirmiau teks patikrinti; apsvarsty-

ti. Nekeisk su juo taktikos, tegul palieka viskas, kaip buvo, nerodyk jam mažiausio nepasitikėjimo, tik būk atsargus kalbose. Ir stenkis kiekvieną pasikalbėjimą su juo man atpasakoti. Po mūsų dabartinio pašnekesio, Kleščinskio kiekvienas žodis, net žodžių tonas tau atrodys kitaip. Paanalizuok visus jūsų santykius, kalbas, gal prisiminsi, ar tau nekilo koks klaustukas?

— Žinai, neskyriau jokios reikšmės jo plepalam. Galvojau, neturi kur dėtis, tai ir užėina. Nenorėjau atstumti žmogaus. Šiandien jis mane klausė, ar mes turime įgulos aliarmo planą. Pavyzdžiui, bet kokio perversmo, kad ir komunistinio, atveju, ar turime sudarę planą, kaip ir ką veiks kiekviena kariška dalis; kas saugos tiltus, įstaigas, prezidentūrą ir t.t., — pasakė Merkys.

— Na, o ką jam atsakei? — paklausiau.

— Atsakiau, kad turime šioki tokį. Gal ir nevisai tobulas, bet šiuo metu visi užimti, nėra kam pavelti smulkiau išdirbti. Kleščinskis pažadėjo išdirbti smulkiai detalizuotą planą ir man pateikti; sakė, kad tuoj imsis darbo ir net gal ryt vakare man atneš. Kaip tu patartum, ką jam pasakyti gavus tą projektą?

— Patarčiau vieną iš dviejų variantų: pasakyk, kad pastudijuosi porą dienų, ir pasakyk jam, kas tau atrodo reikalinga projekte pakeisti; arba pavartyk, padėkok ir pasakyk, jog tokio speco kaip Kleščinskio projektas nereikalingas taisymo, nebent kalbos atžvilgiu. Šiaip mūsų "ekspertai" gali jį tik sugadinti. Kuris variantas tau atrodys geresnis, tuo ir pasinaudok. Rytoj ar poryt gal galėsiu pasakyti daugiau.

Kitą rytą pareikalavau iš archyvo viską, ką žino-me apie generolą, ir išorinio sekimo sekcijos vedėjui

V. Nui pavedžiau tuoj su ypatingu rūpestingumu ir didžiausiu atsargumu organizuoti gen. Kleščinskio sekimą. Aišku, buvo parinkti geriausi tam agentai; jie viską turėjo laikyti paslapyje, net savo įstaigoje, ir viską raportuoti man.

Po pusvalandžio gavau iš archyvo Kleščinskio bylą. Užteko kito pusvalandžio jai pastudijuoti. Pasijutau rolėje medžiotojo, užklupusio nepaprastai retą žvėrį. Pajutau medžiotojo jausmą visu pilnumu. Skirtumas tas, kad šioje medžioklėje teks ne dienomis, gal ir ne savaitėmis supti žvėrį. Mažiausias kurio nors iš sėklių neatsargumas, kieno nors neatsargus pleptelėjimas, net žvilgsnis, Kleščinskiui duos suprasti, kad jo darbai žinomi. Jis nėra eilinis informatorius, buvo generalinio štabo viršininkas, per tiek metų veikė Kauno viršūnėse. Tokio kalibro šnipui negalima buvo leisti pasislėpti, kad ir toj pačioj Sovietų Sąjungoj. Ten, įrodęs savo lojalumą kelerių metų "darbu", būtų gal paskirtas karo akademijos profesorium arba šiaip aukštoms pareigoms ir juoktųsi, kad mažoje valstybėje nesugebėjome jo per eilę metų išsifruoti. Tai padrasintų ir kitus tokiam darbui. Ir priešingai, jei generalas Kleščinskis bus ne tik viešai demaskuotas, bet ir nubaustas už savo pragaištingą darbą, tas atbaidys kitus. Tokiam paukščiui negalima duoti galimybės pasislėpti.

Metęs visa kita į šalį, dar kartą įsigilinau į turimą medžiagą. O jos būta apščiai, ir ji neabejotinai patvirtino mano ankstesnius spėliojimus dėl gen. Kleščinskio. Po ano 1925 m. mano čia jau minėto pranešimo, gen. Kleščinskis buvo sekamas. Tai tęsėsi porą mėnesių, ir buvo nustatyta, kad pensininkas — gene-

rolas labai pamėgo meškerioti. Reguliariai kas savaitę, ketvirtadieniais, jis samdydavo valtį, dažniausiai Neries upėje, prisiirdavo iki tam tikros seklumos ir ten užmesdavo meškerę. Kai kada toje pat vietoje jau būdavo su savo valtele kitas toks pat mėgėjas, o kai kada tas sportininkas atsirasdavo tik kiek vėliau. Bendrų pomėgių akivaizdoje jie prabildavo vienas į kitą, ir, matyti, tų pašnekusių tema taip juos pagaudavo, kad jie užmiršdavo savo plūdes. Laiks nuo laiko pavaišindavo vienas kitą papirosais, — o gal tai buvo kas kita, — stebėtojais iš kranto, nors antram pasimatymui ir turėjo su savim žiūronus, negalėjo tikrai nustatyti. Viena tikrai nustatyta, — kad generolo naujas draugas grįžo į butą Laisvės Alejoje, kuris buvo žinomas kaip sovietų pasiuntinybės špionažo skyrius.

Nustatytą tada faktų pilnai pakako užkirsti kelią generolui toliau kenkti kraštui, kuris jį priglaudė. Bet...deja, viskas liko po senovei, nepasirūpinta vesti bylos ligi galo. Gerai dar, kad medžiaga išsaugota archyve ir, laimė, bent iš bylos ir Kleščinskio dabartinio elgesio nesirodė, kad generolas buvo tada pajutęs, jog buvo sekamas.

Pakviečiau pirmo (politinio) skyriaus viršininką B. V. Jį jau seniai pažinojau kaip darbštų, pareigingą ir ilgų metų tarnyboje prityrusį pareigūną. Man malonu buvo jį turėti artimiausių savo bendradarbių tarpe. Tokiame darbe neįmanoma sėkmingai dirbti be padėjėjų, kuriais galima pilnai pasitikėti.

Klausiu, kas čia per misterija: tiek davinių, ir toks svarbus reikalas, ir nei iš šio, nei iš to byla nu-traukta, o Kleščinskis, spėju, ir toliau varo savo darbą.

— R-s (tuometinis viršininkas) pats vedė tą bylą, bet vėliau, kaip žinote, buvo pašalintas. Naujasis P-čius apie mūsų darbą neturėjo supratimo, išvaikė prityrusius pareigūnus. Apskritai, ką čia kalbėti, žinote, kas buvo iki gruodžio perversmo.

Taip, aš žinojau, kas buvo. To, kas buvo rezultatas — visa įstaiga buvo terorizuota, demoralizuota, ir teks padėti daug pastangų, kad vėl būtų gražintas valdininkams pasitikėjimas savimi, padaryti jie darbingi ir pakeltas įstaigos autoritetas visuomenės akyse.

Vakare susiskambinau su krašto apsaugos ministru A. Merkiu ir paklausiau, kada galėtume nekliudomi ilgiau pasikalbėti. Paskirtą valandą radau jį belaukiantį ir išdėsčiau jam faktus. Jis labai susijaudino.

— Žinai, Jonai, perkūno trenksmas mane mažiau paveiktų, nei tavo žinia. Aš neleisiu to svo . . . per savo slenkstį. Tai ru . . .!

— Nieko panašaus tu nepadarysi; tu susivaldysi ir maloniai šypsosies. Kitaip tik jam patarnautum. Tavo rolė svarbi jam dešifruoti, ir privalai, kad ir kaip tas tau bus nemalonu, tęsti iki galo.

— Ilgai aš negalėsiu, — mano žvilgsnis ar šiaip išsprukęs žodis mane išduos.

Tikėkime, kad ilgai neteks vaidinti, bet turi ištesėti. Per daug svarbus reikalas.

— Ar jau sakei Voldemarui ar savo ministrui?

— Tuo tarpu ne. Pranešiu gal rytoj.

Laimė, tą vakarą Kleščinskis neatėjo, kitaip abejoju, ar Merkys būtų pakankamai gerai savo vaidmenį suvaidinęs.

Šekančią dieną jau gavau iš A. N-os pirmą ra-

portą apie tai, "kaip gyvena ir dirba" generolas. Tuo tarpu nieko įdomaus, bet buvo jau ramiau, nes dabar visi jo ryšiai bus išaiškinti.

Išorinio sekimo vedėjas buvo jaunas, bet jau ke-
lerių metų praktiką turįs ir mėgstant savo darbą A.
N-a. Be savo tarnybinių pareigų, jis dar lankė universi-
tetą. Pastebėjęs, kad jo judrios akys bandė išpėti, kaip
tas jo pirmas raportas bus priimtas naujo direkto-
riaus, pagyriau už greitą sekimo nustatymą ir išpėjau,
kad tik tinkamiausius įtrauktų į tą darbą ir kad pats
vedėjas (daviau suprasti, kad jo sugebėjimais aš nea-
bejoju) kuo dažniau asmeniškai tikrintų seklius. Visi
turi pasitempti ir suprasti šios paskirties svarbą.

A. N-a išklause atidžiai, ir mačiau, kad juo galiu
pilnai pasitikėti.

Vakare Merkys pats paskambino ir prašė užėiti.
Kai nuvykau pas jį naktį, jis parodė man storą aplan-
ką su tą pat dieną Kleščinskio jam patiektu projektu
— apsaugos priemonėmis ir akcija bet kokiam per-
versmo mėginimui atremti.

— Gali man duoti tą projektą pastudijuoti?—
klausiu.

— Žinoma. Ką man su tuo projektu daryti? —
klausia Merkys.

— Rytoj jį gražinsiu. Manau, geriausia būtų
tuo tarpu padėti į seifą, o įgulos viršininkui ir ko-
mendantui pavesti išdirbti savo planą, kuris Kleščiu
nebūtų žinomas, ir, aišku, tenka atsižvelgti į "patarė-
jo" sugestijas, kurios gali būti klastingos. Ar esi tik-
ras, kad Kleščius nepastebėjo nepasitikėjimo ar per-
mainos elgesyje?

— Nemanau, kad pastebėtų, — atsakė Merkys. — Jis mane užklupo skubant į posėdį, jau buvau su apsiaustu, tad tik priėmiau projektą, padėkojau ir žadėjau kitą dieną pasikalbėti. Ar jau turi ką nors naujo?

Bet aš dar nieko naujo neturėjau.

Nuošaliai nuo saugumo įstaigos darbo stovintiem gali susidaryt įspūdis, lyg ministrai gauna pamokas iš saugumo direktoriaus. Be abejo, taip nėra. Žinoma, vidaus saugumas yra lygiai tiek svarbus, kaip ir išorinis. Todėl ir direktorius turėjo ypatingas teises, ir santykiavimo formos, tegul ir su ministrais, buvo atitinkamos. Su A. Merkiu, kaip jau minėjau, santykiai buvo kitoki. Ir pati Kleščinskio byla tiesiog lieté ne jį, krašto apsaugos ministrą, bet vidaus reikalų. Jei A. Merkys klausė patarimo, o aš sakydavau sugestijas, tai ministras žiūrėjo teisingai: tu vadovauji sekimui — tu turi ir žinoti, kas darytina bylai tinkamai užbaigti.

Naktis buvo nepaprastai šalta. Sniegas po kojomis girgždėjo. Nuskubėjau į įstaigą paimti savo automobilio. Įstaigoje 12 val. nakties išorinio sekimo vedėjas priiminėjo seklių raportus. Reguliariai tų raportų santrauką jis pranešdavo iš ryto. Šį kartą jis jau buvo ieškojęs manęs — reiškia, įvyko kas svarbaus.

Dežūruojantis valdininkas jam patelefonoavo, ir A. N-a atskubėjo gerokai sujaudintas su popierio lapais rankose.

— “Atsargus”... — pradėjo aiškinti valdininkas.

Paprastai sekliai nemini tikros sekamojo pavardės. Pirmą kartą sekamas neturi pavadinimo, o kai kada ir jo pavardė nežinoma. Iš jo išvaizdos, elgesio, apsirengimo, imamas charakteringiausias krintantis į

akis bruožas, ir iš seklių ir sekcijos vedėjo jis gauti vardą, kuriuo jau iki bylos galo vadinamas.

— “Atsargus” turėjo ypatingą susitikimą, — jau susivaldęs sako vedėjas.

Tas čia normalus nervingumas charakterizavo mažai man dar žinomą valdininką, kaip tikrą medžiotoją, ir aš, neklausinėdamas, laukiau tolimesnio jo pranešimo.

Žiūrėdamas į raporto lapą, N-a tęsė:

— 20 val. “Atsargus” išėjo iš savo buto ir nekubėdamas nusileido į Laisvės Alėją, ties Įgulos bažnyčia pasuko Vytauto kalno link. Pastovėjęs kiek ties parko varteliais, pradarė juos ir apsnigta alėja kopė toliau į restoraną (žiemos metu ne tik neveikiantį, bet ir lentomis užkalta).

Pusiaukelyje jis staiga apsisuko, sustojo ir klausėsi.

Ėjęs iš paskos agentas negalėjo naudotis alėja, nes visam parke nebuvo nė vieno žmogaus, tad jis perbėgdavo giliu sniegu iš šono nuo krūmo iki krūmo. Agentas buvo patyręs ir tvirtina, kad “Atsargus” negalėjo jo nei matyti, nei girdėti. Tad teko spėti, kad toks generolo elgesys buvo tik jo didžiausio atsargumo priemonė. Gal jis ėjo į sutartą pasimatymą su savo ryšininku, bet gal tik norėjo tokiu keliu patikrinti, ar nėra sekamas.

Drausmė tarp agentų buvo palaikoma labai griežta. Jų retkarčiais pasitaikiusios klaidos buvo priimamos kaip neišvengiamos, bet nebuvo toleruojamas melas: tai niekuomet nepraeidavo be didesnės bausmės, dažniausiai atleidimo iš tarnybos, kaip pamokos kitiems.

Grižtant prie generolo: prityręs agentas, pastebėjęs tokį jo atsargumą, nutarė nerizikuoti eiti toliau ir atsigulė už didelio krūmo. "Atsargus" nusiraminęs, ar tik dėdamasis nusiraminęs, nuėjo į kalną toliau. Agentas net nepajudėjo. Paėjęs kokį dešimt žingsnių, generolas ir vėl atsisuko, apsidairė ir ėjo toliau. Daugiau nesidairė. Agentas pastebėjo, kad iš restorano pusės, nuo verandos nusileido vyras ir neskubėdamas ėjo pasitikti generolo. Abu pasisveikino ir stovėdami kalbėjos. Po kokių 10 minučių abu atsisveikino. Agentas nusprendė, kad "Atsargus" grįš tuo pačiu keliu, ir kol jie dar šnekučiavo, pakrūmiai paskubėjo toliau į parko gilumą, kur ir vėl atsigulė. Žinodamas, kad netoli už vartelių yra kitas seklys, nutarė likti vietoje ir nerizikuoti, ypač kad ir generolo bendrininkas liko stovėti vietoje. Kai generolas prapuolė iš akių, nežinomas irgi nuėjo, bet ne žemyn, o kitu keliu į šoną. Seklys matė, kaip nežinomas priėjo prie tvoros ir atstūmė dvi lentas į šoną, pasilenkė ir pralindo — jis buvo smulkios sudėties.

Pralaukęs 15 minučių, pirmasis seklys apžiūrėjo tą tvorą ir rado, kad keletas lentų laikėsi viršui tik ant vienos vinies, o apatinę dalį galima buvo nustumti. Reiškia, nepažįstamasis gerai žinojo tą galiomybę, o gal ir pats ją paruošė. Antrasis agentas perėmė "Atsargų" pakeliui ir palydėjo jį namo.

Aš pagyriau jų darbą ir pavedžiau su tuo pačiu atsargumu sekti toliau, žadėdamas iš ryto duoti papildomas instrukcijas. Dar nebuvo tikrai nustatyta, bet nebuvo sunku spėti, jog tas nepažįstamas buvo ar tas pats draugas — žvejys, ar iš tos pačios "kompanijos".

Iš ryto priimdavau skyrių viršininkų raportus apie paros įvykius ir 10 val. eidavau su pranešimu pas vidaus reikalų ministrą. Mūsų agentūros vedėjas su kai kuriais savo informatoriais irgi susitikdavo Vytauto parke. Netikėtumams išvengti, neaiškindamas priežasčių įsakiau iki atskiro parėdymo perkelti susitikimo vietą kitur. Išorinio sekimo vedėjas dar kartą parodė savo sumanumą, pranešdamas, kad jis jau spėjo apžiūrėti anksti rytą ir tvorą ir galimybes neveikiančiame restorane patalpinti savo du agentus nuo 19 iki 22 val., kad būtų arti sekamojo per jų kitą susitikimą, jei būtų įsakymas suimti vietoje.

Nuvykau pas ministrą Ig. Musteikį. Po to vakarykščio pasimatymo jau nebegalima buvo tylėti. Pranešiau apie įvykius, o iš jo nuvykau pas min. pirmininką prof. A. Voldemarą. Ir vienam ir kitam ta žinia, atsižvelgiant į asmenį, buvo sensacinga staigmena, ir abu palinkėjo man sėkmingai vesti bylą iki galo.

Iškėliau galimybę suimti pasimatymo metu Sovietų pasiuntinybės pareigūną: verta, ar ne tai padaryti? Net ir didelės valstybės to vengia. Sovietai gali be jokio pagrindo suimti net didesnę mūsų pareigūną Maskvoje ir liudininkais "rodyti", kad jis kaltas špionažu. Ministras pirmininkas, apsvaustęs nusprendė, kad nereikia Sovietų pareigūno suimti, zvarbu tiktai įrodyti kaltę, nes tai reikalinga ir generolo kaltei įrodyti, o pareigūną paleisti.

Kleščinskis santykiuose su žmonėmis laikėsi drąsiai, visuomet turėjo keletą naujų anekdotų, mielai juos pasakojo, ir dienos metu galima buvo jį dažnai sutikti Laisvės alejoje, kai kada kavinėse. Gyveno Žaliame Kalne, vieno mūsų kariškio namuose,

antrame aukšte. Pats namas stovėjo nuošaliai, prie negrįstos ir ne kaip apšviestos gatvės. Sekimas ėjo normaliai, nieko sensacingo nedavė, bet sekančiam jo naktiniam pasimatymui jau buvo geriau pasiruošta. Prąėjo savaitė, ir naujo tokio pasimatymo nesulaukėme.

Aš porą kartų irgi susidūriau su generolu; ne tik nevengiau, bet tyčia užkalbinau. Pastebėjęs jo silpną pusę, paklausiau, ar neturi kokio naujo anekdoto — kai kada tai padeda geriau nuteikti asmenį, po tokio juoko lengviau kalbėti ir apie reikalą. Generolas ne tik turėjo, bet toks mano prašymas jam patiko, sako: “Aš jums specialiai ant popieriuko surašysiu keletą ir sutikęs perduosiu”. Jis buvo labai patenkintas tokia jam patikėta “slapta misija”, pradėjo skūstis nuobodumu, kvietė užėiti pas jį arbatos ir vėl antrą kartą išsidavė paklausdamas:

— Ar nežinote, kas čia, Lietuvoje, vadovauja Lenkijos špionažui? Žinodamas jo ryšį su Sovietų pasiuntinybe, supratau, kad tas uždavinys išaiškinti buvo jam iš ten duotas.

—Žinote, tai gera idėja. Mes čia visą dėmesį kreipiame į vidaus politiką, o nesidomime pakankamai šnipais: nei laiko nelieka, nei tinkamų tam žmonių neturime. Be to, aš tik pradėdu įeiti į darbą; jūs, generole, žinote, kad tai ne metrikacijos biuras . . .

— Kaip gi, kaip gi, žinau, bet jei nurodysite man asmenį . . .

— Gerai, pabandykite. Aš įtariu, kad tikras centras yra XY bendrovėje, kurios direktorius Z. neva prekybos reikalais važinėja po visą Lietuvą, o tuo pasi-

naudoja, steigdamas informatorių tinklą, ir surinktas žinias veža į užsienį.

Tai sakydamas, aš norėjau parodyti generolui, kad man ir į galvą neateina juo nepasitikėti. Anaipol. Atrodė, atsisveikinome vienas kitu patenkinti.

Po pietų turėjau pakvietimą pas Vokietijos atstovą. Jo bute didesnis priėmimas visam diplomatiniam ir konsulariniam korpusui, mūsų keliems ministrams, užsienių reikalų ministerijos direktoriams. Visi su ponomis. Spėju, kad aš buvau kviestas dėl buvusios mano padėties Klaipėdoje. Svečiai sudarė grupes, gyvai šnekučiuodami. Prie mūsų grupės, kurioje buvo ir Latvijos ministras B., staiga priėjo Sovietų pasiuntinys Pskis ir, paėmęs ministrą B. parankiui, neva draugišku susirūpinusiu tonu rusiškai užklausė:

— Kaip su jūsų Dvinsku, ar ten viskas tvarkoje?

— Tvarkoje, rodos, — nustebintas ir nelabai įtikinamai atsakė užkluptas ministras B.

— Na, aš jūsų vietoje kiek susirūpinčiau, — ir pats, pasisukęs, žvilgtėrėjo į mane su šypsniu, kuris sakė: “Štai kaip aš moku suintriguoti” — ir taip, kaip buvo atėjęs, skubiai perėjo per salę prie kitos grupės.

Tokios rūšies humoro, mano supratimu, negalima buvo priskaityti prie gero skonio, ir jis netiko diplomatų tarpe. Žinoma, ministras B. galėjo tokiu pat tonu atsakyti: “Mano žiniomis, lygiai tokį pat susirūpinimą vertėtų parodyti Vladivostokui”. Bet ministras B. susinervinęs man sakė: “Ką jis tuo norėjo pasakyti, gal jis žino ką nors apie Lenkijos norus?”

Atsakaiu, kad čia buvo tik nevykęs juokas ir neverta tam skirti reikšmės. Deja, ministro B. nuotaika buvo sugadinta, ir jis greitai išėjo.

Ilgai nesulaukdamas Kleščinskio susitikimo su nepažįstamuoju, nutariau tą susitikimą suprovokuoti arba pagreitinti. Iš priėmimo nuvykau tiesiai pas ministrą A. Merkį. Norėjau išdėstyti jam savo planą.

— Pas tave dažnai vakarienės būna apie 10-12 žmonių. Šiam mano reikalui užtektų ir pusės, bet būtinai turi dalyvauti tu, Kleščius ir aš. Mūsų pašnekesys turiduoti Kleščiumi kokią nors sensaciją ir pakankamai medžiagos, kad jis skubėtų tą viską pranešti.

— Aš tau paskambinsiu, — atsakė A. Merkys.

Grįžau namo, į Lietuvos viešbutį, kur tuo metu gyvenau. Savo kambarį turėjau atskirą telefoną. Po kiek laiko skambutis. Skambino direktorius Z. (mano nurodytas generolui tariamasis Lenkijos šnipas), pranešdamas man, kad pas jį dienos metu atėjo generolas Kleščinskis, prašydamas duoti jam kokią nors tarnybą.

— Ką aš turiu daryti? — klausė direktorius.

— Kuo jis motyvavo savo atėjimą ir prašymą? Ar jį kas siuntė? — paklausiau.

— Ne, jis sakė, kad jis yra pensininkas, bet turi pakankamai energijos, nori užsidirbti, nenori eiti į valdines įstaigas, tad atėjo į bendrovę, gal jie duos jam kokį darbą.

Aš paprašiau direktorių, jei gali, kad priimtų, bet ne į kontorą, o kad pasiūlytų generolui dirbti pardavime, už procentus, garantuojant jam minimumą.

Direktorius atsakė, jog generolui jis negali pasiūlyti poros šimtų litų, bent penkis šimtus turi jam duoti.

— Rizikuojate penkiais šimtais litų, tad nesusiřkite, — pasakiau: jei generolas nesugebės pakan-

kamai parduoti, po mėnesio pasakysite, kad bandymas nepavyko, ir atsisveikinsite, o šiaip jums bus gera reklama — ne bet kas — generolas — siūlo jūsų prekę.

Z. žadėjo pagalvoti, o kitą rytą man paskambino, kad pasiūlė, kaip buvo kalbėta, ir generolas sutiko.

Jau tą patį vakarą ministras Merkys pakvietė pas save 6-7 žmones. Susitarėm, kur mes su Merkiu sėdėsime ir kur Kleščius, kad aš galėčiau jį stebėti iš šalies. Pats Merkys norėjo tą reikalą paskubinti, greičiau baigti ir man padėti. Vakare jau ir jam patiko tas žaidimas. Tiktai mudu žinojom žaidimo prasmę. Visi kiti buvo statistai. Bevakarieniaujant, Merkys pradėjo kalbėti apie tariamai planuojamas reformas kariuomenėj ir apskritai krašte — tai turėjo duoti Kleščiumi medžiagos greitam susitikimui su nepažįstamuoju. Aš irgi savo pridėjau, papasakojau Merkiui savo išpūdžius iš vakarykščio priėmimo, ypač negailėdamas komplimentų sovietų pasiuntiniui, kad jis taip gudriai suintrigavo latvių ministrą. Kleščinskis mažai kalbėjo, bet galima buvo pastebėti jo nervingą įtempimą. Po vakarienės atsiprašiau ir nuskubėjau į įstaigą. Generolas, suradęs momentą, pasakė man pusbalsiu: “Aš buvau toje bendrovėje, ir, man rodos, jūsų įtarimas teisingas”. Vėliau žadėjo daugiau pranešti.

Įstaigoje mano darbštusis padėjėjas Br. V-s dirbo. Buvo ir A. N-a. Prašiau, kad dabar ypatingai sektų generolą, kad įtrauktų daugiau žmonių, pažadėdamas pats nuo 17 val. duoti dežuruojančiam tarnautojui savo telefoną iš kiekvienos vietos, kur tik būsiu. Perspėjau, kad reikalas eina prie galo ir kad visi būtų pasiruošę, kaip į mūšį.

Ir tą vakarą pasimatymas neįvyko. Supratome, kad

jam buvo per vėlu perspėti kitą pusę. Bet iki šiol nežinome, kokiū būdu generolas išpėdavo tą kitą pusę. Bet tai ne taip svarbu. Visi buvome įsitikinę, kad ta diena bus lemiama.

Paprastai, mano diena niekuomet nebuvo reguliari. Negalėdavau iš anksto pasakyti, kada ir kur valgysiu, kada namo grįšiu. Tekdavo kartais nė nespėjus nusirengti, vėl griebtis drabužių ir šokti į stovintį gatvėje automobilį. Šį lemiamą popietį žaidžiau Metropolje biliardą su Martynu Yču. Čia pat sieninis telefonas, į kurį laiks nuo laiko pažiūrėjau, galvodamas, kodėl jis neskamba. Dar anksti, gal už valandos, pats sau mintyse ir atsakydavau. Pasibaigus vienai partijai, šaukiu A. N-ą ir klausiu, kur "Atsargus". — Namie, — gaunu atsakymą, — bet pas mus viskas paruošta, kiekvienas savo vietoje.

Žaidėme toliau, bet man laikas nepaprastai prailgo. Pagaliau — skambutis!

— Jau parke, — išgirdau; — yra ir tas kitas.

— Susitikime ties Įgulos bažnyčia, — pasakiau į ragelį ir pamosavau ranka savo partneriui, atsisveikindamas.

Ties Įgulos bažnyčia susitikome su sekcijos vedėju A. N-a, kuris buvo paėmęs su savim dar vieną valdininką. Tryse nuvykome Vytauto parko link, bet prie Vytauto prospekto kampo, tai yra prie pačios Sovietų pasiuntinybės buvome sustabdyti agento, kuris pranešė, kad šį kartą Kleščinskis su "nepažįstamuju" tik pasisveikino ir nusivedė pas save į butą. Supratau, kad šį kartą generolas turėjo per daug žinių ir visų nespėjo surašyti arba norėjo kai ką apsvarstyti bendrai, tad ir pasikvietė į namus.

Nuvykome tenai ir, neprivažiavę namo, palikome automobilį. Namas stovėjo toli nuo gatvės, laukuose. Vieta buvo neapšviesta, bet šiek tiek šviesos buvo nuo gatvės. Iš antro aukšto buvo tik vienintelis išėjimas pristatytais iš lauko mediniais laiptais. Nuo netikėtumų apsisaugoti, pav., kad neiššoktų pro langą, A. N-a patikrino, kad visur būtų išstatyti agentai. Bet agentai jau patys susitvarkė ir pranešė, jog “nepažįstamas” nespėjo išeiti. Aš su A. N-a ir dar vienu agentu ruošėmės įeiti į butą, kai sugirgždėjo durys, ir ant laiptų viršuj pasirodė generolas. Jis buvo vienas, be kepurės, ir dairėsi aplink, ar kelias laisvas ir ar galima išleisti svečią. “Atsargumas gėdos nedaro”. Ir generolas nepasitenkino paviršutiniškai apsidairydamas. Jis atsisėdo ir, pridėjęs dešinę ranką prie kaktos, žvalgėsi labai atidžiai.

Tą momentą aš ir palaikiau tinkamiausiu. Keliais šuoliais atsistojaus prieš generolą, kuriam tas netikėtumas net kojas pakirto — negalėjo atsikelti. Vos vos išsitiesė ir greičiau išstėnėjo, nei prakalbėjo: — Labas . . .

— Kvietėte arbatos — atėjau . . .

— Na, taip, bet aš svečių galiu turėti, — kaip ir prikaišiojo, bet nedrąsiai ir pusbalsiu.

Žinojau generolo charakterį, todėl ir ėjau pats: jis būtų puolęs valdininkus, užtrenkęs duris ir jų neįsileidęs. Tuo tarpu viduje viską sunaikintų.

— Veskite į vidų, generole, mandagumams ne laikas, kaip tik noriu matyti jūsų svečius.

Negaišdamas ėjau su generolu ir agentu iš paskos. Mes su generolu sėdome valgomajame už stalo. Svečio nebuvo matyti, bet N-a jau šeimininkavo po bu-

tą ir iš sandėliuko, esančio prie priemenės, jau vedėsi ne tik “svečią”, kuris ten buvo pasislėpęs, bet nešėsi ir kelis lapus popierio, kuriuo tas svečias norėjo atsikratyti. Svečias irgi atrodė gerokai išsigandęs stovėjo viduryje kambario paraudusiu veidu. Paklausiau jo vardo ir pavardės.

— Semion Sinicyn.

— Sovietų pasiuntinybės pareigūnas?

— Taip, raštvedys, — atsakė.

Sinicyn pažvelgė į atimtus iš jo popierius, kuriuos aš laikiau, mostelėjo rankomis, lyg sakydamas, ką čia padės aiškinimasis. (Prisiminiau anekdotą: “jei aš pasakysiu, kad laikiu čia autobuso — visvien nepatikėsi”).

Po kratos ir apklausinėjimo paleidau jį namo. Net susvyravo vietoje ir išpūtė akis.

— Kaip? — paklausė.

— Eikite namo, — pakartojau, o N-a išėjo, kad pasakytų agentams jį praleisti. Pradžioje Sinicyn ėjo pamažu, gal bijodamas, kad nepašautų jo “kesinantis bėgti”. Tik geroką galą paėjęs ir apsidairęs, leidosi bėgti tiesiai į pasiuntinybę. Penktą valandą ryto jis pasiuntinybės automobiliu ir palydovu išvyko geležinkelin į Maskvą.

Tęsiai toliau savo kalbą su generolu.

— Motina ir žmona Maskvoje, — aiškinosi generolas.

— Bet tamsta anksčiau nevykote pas jas, o atvykote pas mus, čia tarnavote ir pensiją gaunate.

— Aš visgi rusas... — jau, matyti, pasiduodamas likimui pratarė Kleščinskis.

— Tamsta revolverį turi? — klausiu generolą.

— Taip, turiu du, bet aš ir leidimą turiu, — ne tik paaikšino savaip supratęs Kleščinskis, bet ir iš stalčiaus ištraukė leidimą.

— Na, jei leidimą (pratęsdamas tą žodį) turite, — nusišypsojau — tai tvarkoj. Apsirenkite ir einame.

Kleščinskis prašė, kad jo nesuimčiau, ir keista, staiga dabar jam atsirado garbės pajautimas ir noras Lietuvos interesus ginti:

— Negerai Lietuvai, skandalas, buvęs generalinio štabo viršininkas — geriau leiskite išvažiuoti į užsienį. Aš į Maskvą nevažiuosiu, leiskite išvykti į Argentiną.

— Tai ne mano kompetencija, aš savo užbaigiau, tolimesnis sprendimas yra valdžios reikalas.

Kleščinskis pasiėmė visokias vaistus, ir atvežiau jį į savo įstaigą. Jau jo bute buvau susipažinęs su tais atimtais iš Sinicyno popieriais: tai buvo trys lapai, išplėšti iš sąsiuvinio, ir paties Kleščinskio ranka surašytas cheminiu pieštuku rusų kalba raportas. Paibaigoje parašas — slapyvardis "Ivanov XII"; apačioje: P.S. "Man suteikta teisė nešioti karinę uniformą".

Vadinas, generolas neiškentė nepakėlęs sau kainos prieš Sovietus.

Klausiu generolą, kaip ir kada jo ryšiai prasidėjo. Atsakė, jog jis, nematęs sau ateities Lietuvoje, norėjo išvykti į Sov. Sąjungą, bet jam buvo pasiūlyta įrodyti darbais savo lojalumą. Pradžioje reikalavavo smulkių dalykėlių, o vėliau vis daugiau; — Buvote aukštosiose pareigose armijoje, turite tiek pažinčių — praneškite viską; jeigu ne — žinosime, kad tamsta esate

priešas, būdamas tikras rusas (korenoj russkij), ir dėl to jūsų kaltė bus dviguba.

— Jie jau turėjo mano ranka rašytus pranešimus, — pakvitavimus. Kas man liko daryti? Už tat mano motina ir žmona nebadavo Maskvoje. Per pasiuntinybę siunčiau joms laiškus ir iš jų gaudavau, kad jos globojamos ir gaudavo kiekviena po 250 litų mėnesiui. Nors man buvo pažadėta, kad po metų galėsiu galutinai vykti Maskvon, bet vis atidėliodavo, ir štai . .

Buvo po 23 valandos. Išsiaiškinau telefonu, kur dabar gali būti ministrai. Pasirodė, kad visi trys: ministras pirmininkas, krašto apsaugos ir vidaus reikalų ministrai buvo karininkų Ramovėje, kur buvo kažkios iškilmės. Nuvykau ten, pranešiau apie įvykį, ir, žinoma, visi apipylė klausimais. Bet nepasilikau ilgiau, nes darbas laukė.

Sekančią dieną persiunčiau Kleščinskį su visa medžiaga karo komendanto žiniai.

Pabaigai dar turėčiau pridėti, kad Sinicynui atbėgus į pasiuntinybę ten visi buvo "pastatyti" ant kojų": iš ryto, po devynių, per duris išgužėjo į visas puses visas jų pulkas, išskyrus viršūnes. Kiekvienam jų buvo paskirtas postas Vytauto prospekto abiejose pusėse, Laisvės alejoje ir per keletą valandų jie, tūpčiodami ar padarydami kelis žingsnius, stebėjo savo pasiuntinybę — negi tikėjosi iš to įvykio kokių nors pasekmių diplomatinei atstovybei?

Sovietų pasiuntinys, tas "gudrusis" P-kis, paprašė audiencijos pas užsienių reikalų ministrą prof. A. Voldemarą. Peržengęs slenkstį, kaip man pasakojo pats profesorius, sustojo prie durų, išskėtė rankas ir pasakė:

— Vinovat — kaznyte (esu kaltas — bauskite).

Jam sugrįžus, visi iš pasiuntinybės pasiųstieji “sekliai” buvo sušaukti atgal.

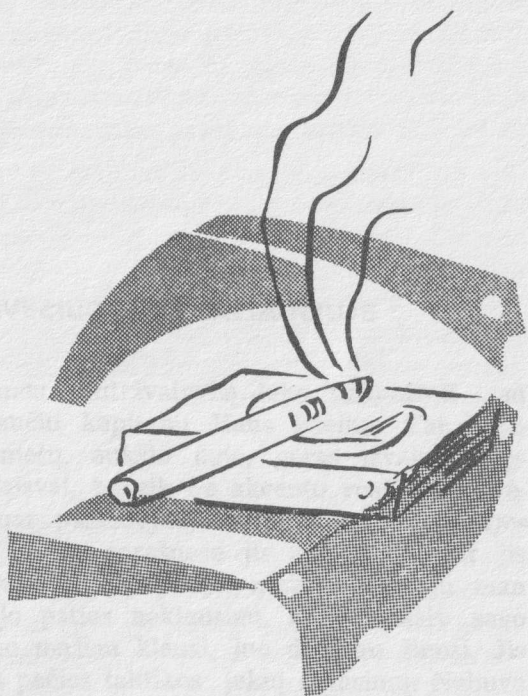
Popietinė Kauno spauda išėjo su ta sensacinga naujiena, ir visą savaitę laikraščiai buvo pilni sieksninių straipsnių su smulkmenomis ir spėliojimais: jei Kleščinskis — “Ivanov XII”, tai kas tie nuo I iki XI, o gal net yra XIII ir daugiau? Taip, tokių “Ivanovų”, nebūtinai tų pačių pavardžių, buvo ir daugiau, bet apie juos papasakosiu kitoje vietoje.

Pasirodžius spaudoje žiniai apie tokio šnipo suėmimą, įvairios kitų valstybių atstovybės norėjo sužinoti apie tą bylą smulkiau. Vieni kreipėsi tuo reikalu į užsienių reikalų ministeriją, kiti, kurie pažino mane asmeniškai, norėjo žinoti iš tiesioginio šaltinio. Tarp tokių buvo ir Britų vicekonsulas p. B. Su juo susitarėm p vakarieniauti Lietuvos Viešbučio restorane, atskirame kambary. Vienas (man žinomas) mus matė išeinant ir padarė išvadas: apie Kleščinskio darbus mums pranešė britai.

(Karo lauko teismo sprendimu, gen. Kleščinskis buvo 1927 sušaudytas. Red.)

nuo
prūsų
šalies

SVEČIUOSE KARALIAUČIUJE

Tik perėmus kontržvalgybą teko susipažinti su Kaune gyvenančiu kapitonu Hans Kleinu. Tai buvo kokių 45-46 metų, aukšto ūgio, geras išvaizdos vyras. Kalbėjo laisvai, beveik be akcento rusiškai, o vėliau, atsitiktinai pastebėjau, ir lenkiškai. Vokietijos pasiuntinybės Kaune sąrašuose jis nefigūravo. Ar jis buvo aktyvioje karo tarnyboje, niekas negalėjo man paaiškinti, o jo paties neklausiau, laikydamasis savo taktikos — juo mažiau klausi, juo daugiau žinosi. Jis irgi laikėsi tos pačios taktikos: jokių klausimų. Nebuvo įkyrus, ramus, neperdėtai mandagus. Turėjo nedidelį kukliai apstatytą butą; vietinė lenkė buvo “tarnaitė”. Niekuomet nekvietė į savo butą. Retkarčiais viens kitą kviesdavom į Metropolio, vėliau Lietuvos, viešbutį. Mėgdavo gerai pavalgyti, su saiku vieną kitą stikliuką išgerti. Nedarydavo įspūdžio nei žvalgybininko, net nei kariškio, o taip sau, ne sulig metais pasitraukęs iš tarnybos vidutinio kalibro “obyvatelis” su

ribotomis lėšomis. Daugumas pasakytų: tai kaip tik gabus žvalgybininkas, mokąs būti pavėsyje, nepastebėtas. Deja, žmonių pažinimas ir stebėjimas iš arti, nedavė man davinių, kad pakeisčiau savo nuomonę apie jį — nemėgo jokių netikėtumų ir klausimų, kurie kliudytų jo miegą ir ramų gyvenimą. Kleinas laikydavosi nuošaliai nuo vietos vokiečių gyvenimo. Ir aš kol kas vidaus problemų neliesiu — prieisiu vėliau.

Rytprūsių sekimo centras buvo Karaliaučiuje. Ten buvo kriminalinės policijos valdyba su direktorium ir nemažu komisarų skaičium. Komisariatai centre dalinasi prie direkcijos į specialybes — tai atitiktų mūsų sekcijas, ir teritorialus — mūsų punktų viršininkus. Skirtumas betgi tarp mūsų ir vokiečių buvo didelis. Mūsų visas personalas buvo jaunuoliai, dar neįpratę į sistemingą darbą, karštuoliai. Vokiečių komisarai ir net jų žinioje detektyvai — seni vilkai — laikėsi pastoviai savo vietose. Karo metu jie vykdė tiek politinį, tiek kontržvalgybos sekimą. Armijos, korpai keitė barus, bet tie komisarai — niekad. Toks Karaliaučiaus miesto politinis komisaras Ohme sėdėjo toje vietoje 28 metus. Bepigu jam — jis kuone kiekvieną žmogų mažiau ar daugiau pažinojo. Ir vokiečių vyriausybės viršūnės -provincijų prezidentai netrukdė darbe ir nenervino komisarų, visiškai jais pasitikėdavo ir nemanė kilnoti iš vietos į vietą. Kad ir pajėgūs ir labai vertingi buvo vokiečių pareigūnai, mūsų politinio sekimo srities valdininkų bendro išsilavinimo vidurkis buvo aukštesnis — daugumas buvo baigę gimnazijas, daug universiteto studentų, buvo jau ir užbaigtų juristų. Bet vokiečiai jau buvo tokiam amžiuje, kada visą laiką ir dėmesį skyrė tarnybai; mūsiš-

kiai gi dar blaškėsi, ieškojo, tuo metu, jų supratimu, "geresnės tarnybos". Ten sena valstybė, seni įstatymai, nusistojusi tvarka, tarnybos statutas, tradicijos — čia nieko pastovaus — organizavimas, perorganizavimas, jokių tradicijų. Tarnyba branginama, kol galima studijuoti. Baigtos studijos — einama tarnauti kitur, staiga, be įspėjimo.

Kai tik Vokietija po karo šiek tiek nusiramino ir apsiprato su įvykusių faktų, kad Lietuva nepriklausoma valstybė, jos sekimo organai, aišku, ne be vyriausybės pritarimo, pasiūlė bendradarbiauti. Su kitu didesniu kaimynu, įsiskverbūsiu "koridorium" iki jūros, jokio bendradarbiavimo negalėjo būti. Buvo dar per gyvos žaizdos dėl "atplėštų" nuo Vokietijos žemių iš vienos pusės. Iš antros — Lenkija nepasitenkino, ką gavusi: ji siekė tiek Mozūrų, tiek Dancigo miesto ir uosto. Lietuva irgi nukentėjo nuo to paties kaimyno, nustojo Vilniaus ir kovojo su raudonąja armija. Kai apsigynė, įvyko taika, tačiau turėjo kovoti viduje su komunistais ir lenkais (POW byla).

Išsiaiškinus, jog toks bendradarbiavimas abiejų pusių pageidaujamas ir naudingas — susitarta. Vokiečiai pasiūlė laikyti nuolatinį savo ryšininką Kaune. Pasiūlymas buvo priimtas, ir tada atvyko kapitonas Hans Kleinas. Ar tai buvo 1919 ar 1920 metais — nežinau, bet 1921 metais taip radau. Po kelių mėnesių kapitonas Kleinas davė man suprasti, jog direkcija Karaliaučiuje laukia mano, kaip naujo viršininko, vizito. Jis žadėjo mane palydėti ir, su kuo reikia, supažindinti. Susitarėm dėl dienos. Aišku, kap. Kleinas telefono, ir ten buvo pasiruošta. Karaliaučiuje jis man rekomendavo apsistoti ne viešbuty. Svarbiausias moty-

vas — perdaug seklių: lenkų, aliantų komisijos. Be to, Fremdenheime — ramiau ir patogiau — pačiam miesto centre. Palydėjo į tą heimą ir žadėjo rytdieną iš ryto atvykti pas mane. Kai žvalgybinis rekomenduoja, galima įtarti ir kitokius tikslus. Iš ryto, pro langą, pastebėjau du aiškius seklius. Nusišypsojau, būčiau išbandęs, ko jie verti, bet teko laukti kapitono. Jis greitai atsirado, ir mes nuvykome į Polizeipraesidiumą, kur buvo ir kriminalinės policijos direkcija. Ten Kleinas supažindino mane su simpatingu komisarų Abtu, kuris, be to, puikiai kalbėjo rusiškai, buvo baigęs Rusijoje gimnaziją. Sutiko jis mane draugiškai:

— Su jumis teks mums daug apie ką išsikalbėti; manau, jūsų apsilankymas bus labai įdomus abiem pusėm. Bet dabar eisime pas direktorių.

Senyvas, per šešiasdešimt metų direktorius irgi buvo malonus, bet tai jau buvo kito tipo. Pakvietė vakarienes į Central Hotel, sakydamas, kad bus daugiau žmonių, nes jis sukvietęs komisarų ir pasienio rezidentus susipažinti.

Po vizito direktoriui, kapitonas Kleinas nuvežė mane į kariuomenės štabą — susipažinti su kontržvalgyba. Ten vizitavome kontržvalgybos viršininką gen. štabo majorą (pavardės neprisimenu) ir dar vieną, civiliais drabužiais, bet ir jį titulavo majoru. Išėjus iš jų, kap. Kleinas paaiškino, kad tas antrasis gen. štabo majoras esąs "askari". Klausiu, ką tai reiškia?

— Kaip jūs žinote, mūsų kariuomenės skaičius apribotas, be to, nevalia mums turėti karinės žvalgybos, karo attaché ir kai kurių rūšių ginklų, kaip pav. aviacijos, šarvuočių ir tankų. Visi, kurie eina tas pa-

reigas nelegaliai, oficialiai nėra etatuose — jie juodieji, ir mes juos vadiname “askari”, tai buvusios mūsų kolonijos Togo juodosios tautelės vardas.

Buvau nustebintas kapitono Kleino atvirumu ir supratau, jog anas “askari” majoras yra žvalgybos viršininkas. Spėjau, kad “askari” yra ir pats kap. Kleinas, nes iš santykiavimo štabe ir policijos direkcijoje buvo aišku, jog Kleinas nesijautė subordinuotas policijoje ir visai kitaip elgėsi karo štabe. Buvau pakviestas priešpiečių su abiem majorais ir kapitonu Kleinu. Kalba sukosi ne apie dabartinius darbus, bet apie buvusį karą ir rusų armiją. Po priešpiečių su kapitonu grįžome į Polizeipraesidiumą darbo posėdžio. Palikęs mane Aptui kapitonas Kleinas atsiprašė sakydamas:

— Susitiksime vakare.

Nuėjome pas direktorių, kur radome daugiau žmonių. Direktorius pasveikino mane, pasakė komplimentą, kaip jau momentui dera. Jis pristatė man komisarų pavardėmis, neaiškindamas jų specifinių pareigų. Tarp jų man įstrigo gerai girdėtas 1911-12 metais — Drescher. Posėdis neilgai tęsėsi, pasikeitė bendromis žiniomis apie naujus komunistų metodus (modus operandi) Rytprūsiuose ir Lietuvoje.

Pakilus nuo stalo, dar kurį laiką pasikeičiau keiliais sakiniais su atskirais komisarais. Direktorius atsisveikino:

— Duosime svečiui pasilsėti. Turėsime progos su juo išsikalbėti vakare.

Komisaras Drescher 1911 m. buvo Eitkūnuose pasienio komisarų ir Virbalio gelež. stotyje rusų kūrė tik

įsteigtos kontržvalgybos buvo pagautas in flagranti, priimant iš Kauno dentisto dr. Segalio pakieta su žiniomis apie Kauno tvirtovę ir 27 artilerijos brigadą. Abu buvo areštuoti, o vėliau suimta dar 9-10 kareivių-raštininkų Kaune. Tai buvo lyg ir Vilniaus karo apygardos kontržvalgybos krikštas.

Komisaras Drescher skubėjo vos ne pirmasis atsiveikinti su manim tuoj po posėdžio:

— Atsiprašau, būtų įdomu pasikalbėti, bet turiu skubų darbą. — Jo veidas pasirodė man keistokas — akimis tiesiog dūrė mane, lyg norėdamas prisiminti kiekvieną veido bruožą. Kiti komisarai dar pasiliko, o aš atsiveikinęs greit išėjau vienas. Gatvėje, prie Polizeipraesidiumo durų stovėjo taip išskubėjęs Drescher.

— O, tai ir jūs jau išeinat, — ir padavęs dešinę, kairę ranką padėjo man ant peties. Tai buvo labai aiškus ženklas sekliams, nurodant asmenį, kurio jie asmeniškai nepažįsta. Tokio naivaus ir primityvaus metodo iš seno vilko, kokis buvo Drescher, nesitikėjau. Stengiausi susivaldyti ir neparodyti, kad jo manievrą supratau. Priėjau pėsčias Nord-Bahnhofą ir įlipau į tramvajaus vagono užpakalinę platformą, kur ir pasilikau stovėti. Į priekinę platformą įlipo net du sekliai. Tai buvo aišku iš jų susižvelgimo. Tramvajui pajudėjus, staiga iššokau ir, kiek palaukęs, paėmiau taxi. Norėjau tuoj grįžti į Kauną, bet susivaldžiau.

Prieš paskirtą vakarienei laiką atvyko kap. Kleinas manęs paimiti. Restorane radome geroką skaičių vokiečių pareigūnų. Buvo ir naujų, dar nematytų posėdyje. Direktorius supažindino su kiekvienu. Pastebėjau, kad direktorius ir komisaras Abtas rodėsi ner-

vingi ir kiek sumišę. Buvo aišku, jog jie žino, kad aš sekimą pastebėjau, ir tai jiems buvo nemalonu. Pagaliau Abtas neišlaikė ir, kitiems negirdint, pareiškė:

— Mes norime nuoširdaus bendradarbiavimo ir jus priimam su pilnu pasitikėjimu. Netoleruojame savivališkų veiksmų ar asmeniškų sąskaitų suvedinėjimo. Kaltininko jūs daugiau nematysite.

Drescherio tą vakarą jau nebuvo, ir daugiau apie jį negirdėjau, bent iš Rytprūsių jis išnyko. Tačiau aš pasakiau Abtui:

— 1911 metų įvykiui tuo metu vadovavo viršininkas kap. M.S. Aleksiejevas. Tuo metu aš buvau kur kitur. Šalia savo tiesioginio darbo mėgdavau rašyti, tad iš kap. Aleksiejevo žodžių aprašiau tą bylą spaudoje. Senesni pareigūnai, vadovavusieji žvalgybai 1914-18 metų kare prieš rusus neiškentė, nepasikeitę atsiminimais ir išaiškinę kai kuriuos įvykius.

Savo ruoštu aš irgi klausiau Abtą, tarp kitko apie Miasojedovo rolę. Mielai man pasakė, ką žinojo. Buvo teli, kurie pažinojo ir matė rotmistrą Miasojedovą, dažnai lankius Karaliaučių ir buvojus vasaros kaizerio rezidencijoje Romintoje, svečiuose pas kaizerį Wilhelma porą metų prieš karą.

Rytdieną grįžau Kaunan, nesitikėdamas, kad po šį savaitę dėl šios kelionės turėsiu vėl grįžti į Karaliaučių.

Kaip jau minėjau, visi seni komisarai buvo patikimi — išbandyti vilkai. Šalia oficialių sekimo organų veikė savanoriškai Heimatbundas — talkino kriminalinei policijai, kuri, anot jų "persilpna negausi, mažai apmokama". Priešaky to Bundo stovėjo buvęs kontr-

admirolas (submarinų specialistas) Kizel ir jo dešinioji ranka žurnalistas Mosberg (buv. vyr. leit.) Dėka savo ryšių Deutschnational partijoje ir jai artimoj Stahlhelmo organizacijoj adm. Kizelis surinko didoką sumą iš stambesnių pramonės ir prekybos įmonių ir vedė kontržvalgybą, pasamdęs tam buvusius karininkus. Porą tokių žinojome savo pasienyje, Tilžėje ir Eitkūnuose. Adm. Kitzelis bandė užmegsti ryšius ir su mūsų Šaulių Sąjunga, kaip jis išsitarė, “tokia pat kaip ir mes patriotine organizacija”. Vienas dalykas valstybinė tarnyba, susijusi su pastovumu, teisėmis, atsakomybe, užtikrinta ateitimi, kitas dalykas, paremtas kad ir “patriotizmu”, bet neužtikrinta rytdiena, priklausyti nuo aukotojų. Tad pora tokių mėgstančių išgerti nepasitenkino vien mūsų pasienio pareigūnų dosniu vaišiniu. Ilgainiui pradėjo dejuoti neužtenkamu atlyginimu, pagaliau kai kas ir skolintis.

Nėra reikalo gilintis į tos privačios organizacijos veiklą, kurią vokiečių oficialios įstaigos turėjo toleruoti, bet santykiuose su ja buvo atsargios.

Keletas savaitių po mano vizito Karaliaučiuje gavau per ryšininką iš ten nuorašą pranešimo apie mano buvimą su žodiniu paaiškinimu (oficialiai nei tarp įstaigų nei tarp asmenų jokia korespondencija nebuvo praktikuojama), kad tas pranešimas gautas iš jų agento Lenkijos žvalgyboje. Komisaras Abtas pageidautų, kad aš jiems padėčiau išaiškinti autorių. Tas raportas buvo ilgokas, bet skysto turinio. Nė žodžio nekalbėjo apie mano tikrąjį tikslą, bet kad aš pirkau kostiumą, kur ir kiek sumokėjau. Pasimačiau su Abtu privačiai, ne įstaigoje, ir greit išaiškinome pranešėją. Jis buvo iš pabaltiečių vokiečių, atsargon išėjęs valdi-

ninkas, sukinėjosi tarp patriotinių organizacijų ir pareigūnų, savo įkyriais klausimais jau seniai sukėlęs nepasitikėjimą. Vieni įtarinėjo jį šnipinėjant lenkams, kiti lietuviams, o gal ir abiems. Užtikrinau Abtą, kad su mumis tas asmuo jokių ryšių neturėjo ir mums nei šilta nei šalta, ką jie su juo padarys. Tačiau ilgas metus negirdėjau, kad jie būtų tą asmenį suėmę. Buvo aišku: iš vienos pusės, pranešimo turinyje nebuvo nusikaltimo prieš Vokietiją, iš kitos, suėmus, būtų išduotas vokiečių agentas, atsiuntęs tą pranešimą. Tik po kelerių metų, man jau pasitraukus, W buvo suimtas Eitkūnuose ir nuteistas 6 metams sunkiųjų darbų kalėjimo už šnipinėjimą... Lietuvai. Paaiškėjo, jog tuo metu buvęs mūsų viršininkas (jau politinės policijos) nepasitikrino arhyvuose ar neskyrė tam tinkamos reikšmės ir priėmė W. pasisiūlymą. Pasiūlymą asmens, kuris seniai buvo sekamas ir kurio kelionių į Lietuvos pusę tikslas buvo perdaug aiškus. Lygiai aišku, kad vokiečių policija prikergė jam ilgų metų santykius su lenkais, bet apie tai nė žodžio savo informatorių apsaugai, o Vokietijos teismai sprendė tokias bylas uždarom durim griežtai slaptai.

Po šio paaiškinimo apie santykius su pietų kaimynais, bus skaitytojams lengviau suprasti ir tolimesni dalykai.

TREČIAS LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS SUVAŽIAVIMAS KARALIAUČIUJE (spalių 24-29 d.d.)

Gavęs iš komisaro Abto pranešimą, išvykau pas jį tą pačią dieną. Tačiau jau buvo gerokai pavėluota.

Kaip jau minėjau, Karaliaučiaus miesto komisaru politiniams reikalams buvo Ohme — 28 metai tose pareigose. Jis iš viešosios policijos ar iš viešbučio, kuriame vyko suvažiavimas, gavo pirmą pranešimą apie kažkokį jau antrą dieną vykstantį paslaptinę „auslaenderių litauerių“ mitingą. Neatrodo, kad tai būtų biznio reikalai.

Tai jau ne kasdieninė rutina. Pirmą kartą toks įvykis. Jei tai būtų spartakininkai, tai kas kita — žinotų, ką su jais daryti. Bet „litaueriai“? Ko jie čia nori? Iš kur atsirado? Prieš ką sąmokslauja? Pranešti apie tai direktoriui dar neištyrus — jam, senam komisarui, nederą. Pasiuntė žmones patikrinti viešbučio registraciją, pasus. Viską ištyręs Ohme kitą rytą atėjo pas direktorių ir pranešė: suvažiavo kokie marksistai; veikia ne prieš Vokietiją; ryšių su vietiniais neturi; keli žmonės iš Sovietų Rusijos, kiti iš Lietuvos. Mano, kad tenka tuos, kurie atvyko legaliai, su pasais ir vizomis, ištremti ar pasiūlyti jiems patiems, kaip nepageidaujamiems „auslaenderiams“, išvykti. Perėjusiems sieną nelegaliai, o tokių yra iš Lietuvos, suimti, nubausti už „sienos laužymą“ ir atlikusius bausmę irgi išsiųsti.

Direktorius iškvietė Abtą, ir jie abu nusprendė — suimti visus posėdžio metu ir konfiskuoti rastą medžiagą tyrimo reikalui. Taip ir buvo padaryta.

Atėjęs pas Abtą, radau jį linksmai nusiteikusį. Atrodo, džiaugėsi: pirmą kartą gali duoti mums ką apčiuopiamo. Papasakojo, kaip “viešbučio direkcija” (neminėjo policijos akcijos) netikėtai išardė komunistų konferenciją. — Štai, čia kokie užrašai, — parodė į krūvą bloknotų ir palaidų lapų, — mums jie nereikalingi, galite pasiimti su savim. Tai rado viešbučio administracija ant stalų posėdžių salėje, — užbaigė.

— Kas tie posėdžiautojai ir kas su jais padaryta? — klausiu.

— Keli iš Sovietų Sąjungos, pvz. Vincas Mickevičius-Kapsukas, kiti iš Lietuvos, tarp jų Jonas (tur būt, Joselis) Greifenbergas. Kas daugiau, aš tiksliai nežinau, čia tarp popierių rasite. Prieš Vokietiją neradome nusikaltimo. Pasiūlyta jiems išvykti. Dauguma iš jų, lyg bijodami, kad mes pakeisime savo nuomonę, jau išskubėjo, keli nubausti už nelegalų sienos perėjimą, nedelsdami sumokėjo piniginę baudą ir taip pat švyko.

— Ar į Lietuvą?

— Ne, niekas nenorėjo ten vykti. Vieni išvyko į Sovietų Sąjungą, kiti pasirinko Dancigą; kur jie vyks š ten — nežinome.

Pasiėmiau pundą “likusių ant stalų” užrašų ir, padėkojęs Abtui, atsisveikinau.

Paimtą iš Abto medžiagą nutariau nusinešti į mūsų konsulatą — bent pavartyti ir nors paviršutiniškai susipažinti. Buvodamas kelis kartus Karaliaučiuje, aplankydavau ir mūsų konsulatą. Pirmą kartą radau vicekonsulą Hasfordą. Konsulas Viktoras Gailius bu-

vo perkeltas charge d'affaires pareigom į Estiją, o jo vietoj paskirtas Vytautas Gylys dar nebuvo atvykęs. Hasfordas buvo vicekonsulas, nors buvo Vokietijos pietis, buv. vok. majoras, bet giminė (svainis) gen. S. Ąukausko. Padaviau pranešėjai savo vizitinę kortelę, š kurios H. išskaitė (taip man vėliau paaiškino sekretorė ponja Milčienė), kad aš esąs "konsulų skyriaus iršininkas". Tuo metu aš apie tą keistą nesusipratiną nieko nežinojau, ir dėl to pasikalbėjimas irgi buvo keistokas.

Antrą kartą jau buvo Vytautas Gylys, bet tuo metu radau ten visą personalą labai užimtą. Buvo atvykęs min. pirmininkas dr. K. Grinius, ir jį vizitavo universiteto rektorius prof. Adalbertas Bezenbergeris, pardavęs visus savo ilgų metų darbus mūsų universitetui, rankraščius, už 5,000 markių. Senis profesorius su fraku ir su cilinderiu (atėjo gi pas min. pirmininką). Kada jį dr. K. Grinius užklausė, kiek jis noriš už tuos savo darbus, profesorius pagarbiai atsakė:

— Ar Jūsų Ekscelencija manote, kad 5000 markių nebus perdaug? — Ta "suma" buvo fantastiškai maža, bet jis pats tiek paprašė, ir dr. K. Grinius, aišku, sutiko. Buvo matyt, kad mokslininkas profesorius Bezenbergeris nesiorientavo, kas dedasi su marke.

Grįžęs iš Karaliaučiaus, atidaviau parsivežtą medžiagą savo padėjėjui išstudijuoti ir padaryti santrauką.

SMŪGIS MŪSŲ KAIMYNAMS

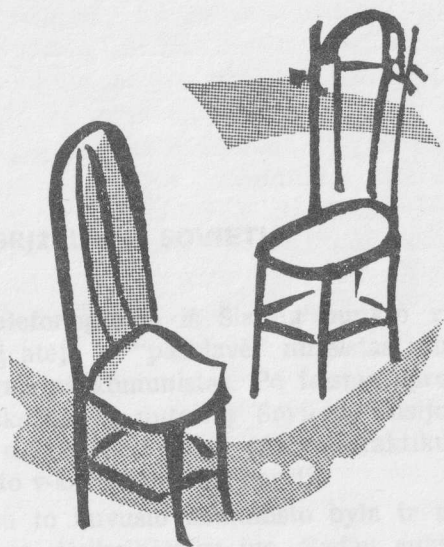
Kybartų punkto viršininkas, vyr. leit. F. S. pranešė, jog iš Rytprūsių į Lenkiją pabėgo su žmona politinės policijos rezidentas Gumbinėje. Vėliau, sutiktas kom. Abtas man tai patvirtino, bet, kažkaip mažindamas to nemalonaus įvykio reikšmę, pridėjo:

— Pridarė skolų, susipainiojo su pinigais.

Aš pats pažinojau bėglį ir jo žmoną ir galėčiau kai ką pridėti, bet tai kaimynų reikalas. Bėgliai laisvai apsigyveno Lodzėj, kur gyveno žmonos giminės. Tas bėglio "laisvas apsigyvenimas", be jokios lenkų įstaigų akcijos rodė, kad čia būtų daugiau nei "pini-ginio susipainiojimo".

veidai Lietuvoje

SUGRĮŽĖLIS IŠ SOVIETŲ

Namie radau telefonogramą iš Šiaulių punkto viršininko, jog pas jį atėjo ir “pasidavė” nuteistas mirti buv. kareivis — veiklus komunistas. Po teismo sprendimo jis buvo iškeistas į nuteistą Sovietų Rusijoje “buržujų”. Tokie mainai tada buvo plačiai praktikuojami. Šiaulių punkto v-kas klausia ką daryti?

Susipažinau su to buvusio komunisto byla ir nuvykau į Šiaulius pats išsikalbėti su juo. Radau aukšto ūgio, petingą atletą, bet didžiai išsigandusį.

— Kas dabar bus? Nusikaltau Lietuvai, būdamas kareivis, susidėjau su komunistais, dalinau jų literatūrą, agitavau ir su visa jaunatviška energija dirbau prieš savo Tėvynę. Buvau suimtas, teisiamas kaip karys karo teismo. Vėliau iškeistas, buvau nugabentas į Sov. Rusiją. Ten... — sunkiai atsiduso — susipažinau su tikrove. To komunizmo, apie kurį propagandistų Lietuvoj buvo mums sakoma, kuriuo aš dėl savo naivumo žavėjaisi, Sovietų Rusijoje neradau. Te-

nai gi jiems niekas nekliudo įgyvendinti komunizmo idėjas, bet vieton mums skelbto komunizmo aš pamaciau, kad žmonės ten užčiaupę burnas, terorizuoti, viens kito bijosi. Pagyvenau ten pusę metų, ir mano nervai neišlaikė; nutariau bėgti atgal į Lietuvą. Gal nesusaudys, o sėdėti kalėjime geriau čia, nei gyventi "laisvai" ten. Dabar, ponas viršininke, darykite su manim ką norite, — užbaigė.

Kol jaunuolis pasakojo, aš jį stebėjau, stengdamas to jam nerodyti. Turėčiau ūkį — būtų geras, patikimas šeiminkas. Kitam rekomenduoti negalėčiau, gali nesuprasti. Kad vaikinai ne provokatoriai, buvau įsitikinęs. Ilgai nelaukiau su atsakymu, mačiau, jog jis sunkiai pergyvena, laukdamas sprendimo, kuris, jo supratimu, nuo manęs priklausė.

Klausiu jį:

— Ką pats darytum dabar, būdamas laisvas? Ar turi kokių pageidavimų?

— Ko aš galiu norėti — mane gi baugina esamas teismo sprendimas.

— Užmušei ką? — juokaudamas klausiu.

— Ne.

— Susprogdinai kokį ginklų sandėlį? —

— Ne.

— Tai kol kas viena užtikrinu: nesibaimink dėl mirties bausmės. To nebus. Ar būsi geras pilietis?

— Ne tik būsiu, bet darysiu viską, kad atidaryčiau akis kitiems paklydusiems.

— Būsi žinioje šiaulių viršininke. Man atrodo, esi truputį karštakošis. Susivaldyk. Papasakok viršininkei, kas ir kaip tave įtraukė į bėdą; nebaltink ir saves, ką darei, atvirai jam prisipažink. Mes neturime

intereso tave bausti už tą, kas buvo, bet tik norime žinoti. Viršininkas bus tavo patarėjas, pilnai juo pasitikėk. Mes ginsime tave. Viršininkas praneš tau apie mano pasikalbėjimo su teismo organais pasėkas. Viso tau geriausio, ir tikiuos, jog manęs neapvilsi. Tavo pranešimai ir pasakojimai turi būti teisingi, tik tai, ką tikrai žinai; jokio keršto neturi būt. Ar viskas aišku?

— Taip, aišku, ponas viršininke, aš jūsų neapvilsiu.

Padaviau jam ranką, nusišypsojau padrašindamas.

Ta proga, lydimas punkto viršininko K. Matulio, aplankiau šiaulių apygardos teismo prokurorą Juožą Brazinską. Jis ne tik sutiko mane maloniai, draugiškai, bet ir pakvietė mane ir Matulį pietų į vietinį klubą. Kai atėjom 2 val. į klubą, nustebau radęs prikviestų keletą dešimčių vietos inteligentijos. Tai buvo J. Brazinsko pagal anuos laikus retai rodomas gestas ir palankumas.

Su J.B. apie atbėgėlį nekalbėjau — viena, sprendimas buvo karo lauko teismo, kita — visais reikalais išsikalbėdavau su vyriausio tribunolo valstybės gynėju Jurgiu Kalvaičiu, o tik vėliau, su kuo dar buvo reikalo. Taip ir ši kartą išdėsčiau J. Kalvaičiui visą istoriją ir savo pažiūras: didelė bausmė už sulaužytą karivio priesaiką, bet nusikaltėlis nepadarė kito kriminalo; dabar apgailėstauja ir tikrai nuoširdžiai pasiryžęs pradėti dorą piliečio gyvenimą, — padėti mums. Nežiūrėjau formaliai ir nesiūliau sodinti jį į kalėjimą, kur, kaip aš jau ne kartą prokurorui buvau sakęs, sąlygos apverktinos: arba privers jį vėl paklusti komunistams, arba jis bus kalinių primuštas.

J. Kalvaitis sutiko su manim.

Po poros dienų Šiaulių punkto viršininkas atsiuntė man raportą su pilna atbėgėlio išpažintimi ir jo odiseja Sovietų Sąjungoje. Nurodžiau kuriam laikui apgyvendinti jį kita pavarde apylinkėje, kur jo niekas nepažįsta. Po kelių mėnesių viskas susitvarkė ir legaliai.

BENDRADARbiai iš kalėjimo

Redaguojama ir spausdinama Sovietų Rusijoje komunistinė spauda rašė, kad kalėjimai Lietuvoje perpildyti komunistų; kad vien Kaune jų esą keliolika šimtų; kad režimas kalėjime žiaurus. Pavyzdį taip rašyti jie ėmė iš sovietinės tikrovės ir pritaikė tai Lietuvai. Iš tikrųjų Kaune 1921 m. rudenį buvo 35-40 aktyviausių komunistų, o jau apie kalinių mušimą negalėjo būti nė kalbos. Nuo ryto iki vakaro ten lankydavosi teismo tardytojai, prokuroro padėjėjai, ar tardylami kalinius, ar kontroliuodami kalėjimą.

Mes turėjome tarp kalinių keletą informatorių, apie kuriuos kalėjimo administracija nežinojo. Buvo jų ir tarp komunistų. Juos nustatytomis lankytojams dienomis ir valandomis lankydavo "seserys" ir "suzieduotinės". Žinojome pareigūnų dorybes ir silpnybes. Mums rūpėjo, kaip laikomi komunistai. Čia ir buvo silpnoji kalėjimų pusė. Pranešimai iš miesto ir iš kalėjimo sutapo: kalėjime komunistų celėse susidarė savotiškas "universitetas" ir, dar blogiau, centro komite-

tas. Kalėjimo administracija pasitenkino politinių kalinių ramia laikysena — triukšmo nekeliama, o į plačią korespondenciją su miestu nekrepė jokio dėmesio — taip bent mums atrodė. Kalbėjau keletą kartų su kalėjimo viršininku, bet padėtis nepasikeitė. Stebėjome moteris, kurios, kaip ir mūsų siunčiamos “seserys” ir “sužieduotinės”, iš komunistinės organizacijos “Mopr’o” lankydavo politinius kalinius. Stebėjome jas gatvėje priešais kalėjimą, bet rezultatai buvo menki.

Pareigūnui, kuris vadovavo tam uždaviniui, pakeičiau instrukcijas: atitraukti visus seklius, bet sekti atskirus prižiūrėtojus, kurie pamainos metu eina į miestą: su kuo jie susitinka ar pasikeičia kokiais pakietais-pakietėliais, gal užėina kur į butą, į užkandines ir gal ten susitinka. Mūsų stebėtojai, jau gerokai įgudę, sugebės atskirti, kur čia šiaip sau žmonėjimasis, o kur ryšys su požemiu — idėjinis ar už pinigą. Susekus nesuimti abi puses drauge, o sekti kiekvieną skyrium, kad būtų nustatyta tapatybė ir tolimesni ryšiai. Nuo prižiūrėtojo būti tiek atstu, kad susektas “ryšininkas” negalėtų to pastebėti, kaip lygiai ir aplinkiniai žmonės nesuprastų, kas čia darosi. Prižiūrėtoją su medžiaga atvesti į nurodytą butą, iš ten man pranešti.

Rezultatai netikėtai greit paaiškėjo. Senos pamainos prižiūrėtojai, vyresnio amžiaus, su šeimomis, gyveno prie kalėjimo. Keli nevedę išėjo į miestą. Vienas jų greit atsisveikino ir nuėjo savo keliu. Jį prityręs valdininkas ir pavedė sekliams, o pats irgi laikėsi nepertoliausia. Prižiūrėtojas nuėjo į senąjį miestą, kur vienoje gatvėje jį pasitiko jauna žydaitė, maloniai šypsodamasi, lyg padrąsindama. Priėmė iš jo degtukų dėžu-

tę ir jam padavė tokią pat. Persimetė keliais žodžiais ir, vėl, lygiai taip pat flirtuojamai šypsodamasi, padavė ranką, ir kiekvienas nuėjo priešinga kryptim. Laisvės Alėjoj, vyresnysis valdininkas pasivijo prižiūrėtoją, prisitaikė prie jo žingsnio ir, pasisakęs kas esąs, pareikalavo tik ką gautos dėžutės. Prižiūrėtojas apstulbo ir iš karto nesurado žodžių, bet, pamatęs dar du vyrus, dėžutę atidavė ir maldavo "pasigailėti". Nuvedė prižiūrėtoją į tarnybinį (užkonspiruotą) butą, ir vyr. vald. P-tis patelefono man.

"Laiškanešio" tarp kalėjimo ir komunistinio pagrindžio išaiškinimas buvo svarbus dalykas, bet tuo metu turėjau kitą nemažesnės svarbos bylą, tad pavedžiau P. suimtąjį tardyti formaliai, kad būtų dokumentas, o dėžutę tuoj atsiųsti man.

Atrodė, kas galima sutalpinti degtukų dėžutėj. Tačiau atidaręs radau joje 7 lapus plonyčio popierio smulkiu šriftu prirašytus. Raštas šifruotas, bet tarp skaitmenų, pasitaikė ir atskiri žodžiai — tai palengvino iššifruoti. Fotografo po darbo valandų nebuvo, tad pasodinau budinčius įstaigoj nukopijuoti, kiekvienam davęs po porą lapų.

Prižiūrėtojas pasipasakojo:

—Prieš tris mėnesius grįžtantį po pamainos, netoli kalėjimo, mane užkalbino jauna apie 20 metų mergaitė, ne ta, su kuria susitikau šiandien. Mergaitė, atrodė, buvo linkusi pafirtuoti, buvo graži, maloniai šypsojosi ir niekur neskubėjo. Paklausė, ar aš skubu pas žmoną, ir pati atsakė:

— O ne, jūs nevedęs, neturite žiedo, gal eisime pasivaikščioti, kad ir į Vytauto kalną.

Atsakiau:

— Būtų malonu ir pasivaikščioti, bet aš dar nevalgęs.

— Aš irgi nevalgius. Ar negalime kur kukliai pavalgyti drauge? Nesibijokite, aš jūs neapsunkinsiu ir neišnaudosiu, pati už save mokėsiu. Pasijutau vieniša, noriu su geru žmogum draugiškai pasikalbėti, man atrodo, jūs labai geras žmogus, ar ne taip?—Juokdamasi, bet labai draugiškai paklausė. — Jūsų akys tokios draugiškos.

Tą dieną kalbėjome tik apie save, užmezgėm draugystę ir sutarėm rytoj vėl susitikti. Mergaitė lietuvaitė, kol kas pasisakė tik vardą, Anė.

— Kai susipažinsime arčiau, daugiau pasakysiu, tuo tarpu taip bus įdomiau. — Porą dienų tas pats, tik paklausė, ką aš darau, tur būt, tarnauju, nes tuo pačiu laiku einu iš darbo, kur? Nemačiau reikalo slėpti, pasisakiau. Mergaitė,ėjusi su manim “po ranka”, staiga ranką ištraukė, nutilo, kažko rimtai susimąstė, pagaliau prabilo:

— Bet tu, Pranuti, labai geras žmogus, aš prie tavęs prisirišau, tu tiems nelaimingiems tikrai nieko blogo nedarai... — Ir vėl paėmė parankiui, meiliai prisiglaudė. Tą vakarą visas pašnekesys buvo nukreiptas į “tuos nelaimingus žmones”. Jį vaizdžiai pasakojo, kaip jos dėdė dirbo ir kovojo “už liaudį” ir štai atsidūrė kalėjime. Mergaitė jaudinosi. Jis, dėdė, neturi Kaune giminių, ji nenorinti vaikščioti į kalėjimą — tie įkyrūs apklausinėjimai, kol leidimą gausi. Pagaliau jaunai mergaitei net nejauku eiti, lyg žmogžudžio ar kokio vagies lankyti: ji lanko vakarais kursus, moko, greit eis kokios vietos prašyti — tai jai gali pakenkti. Jos akys staiga nukrypo į mane:

— Žinai, Pranai, aš noriu išbandyti mūsų draugystę.

— Kaip? — paklausiau.

— Tu man padėsi. Aš parašysiu dėdei mažą laiškutį, kad jo giminės juo rūpinasi, pasamdė advokatą. Tas pakels jo nuotaiką. O tu atneši jo atsakymą, kad jis gavo. — Jos akys meiliai maldavo . . .

Pagalvojau: jei tik toks nekaltas laiškas bus, nieko blogo, o mergaitei padarysiu džiaugsmą? Sutikau. Anės akys sublizgėjo, pašoko ir pirmą kartą pabučiavo.

— Dabar tikiu, kad esi draugas! Gal tai tik mano mergautiškas kaprizas, norėjau tave išbandyti. Lauksiu tavęs rytą einant į tarnybą.

Rytojaus rytą pasitiko mane toj pačioj vietoj, pasisveikinus padavė mažą neuždarytą vokelį. Pasakė dėdės pavardę, kameros numerį. Tai buvo mano saugojamame koridoriuje. Jos dėdę pažinojau.

— Lauksiu grįžtant, — ir pranyko.

Kalėjime radau vietą, kur rūkydamas galėjau trumpą laiškutį perskaityti. Gal, nežinodamas jų šeimyninių reikalų, aš ne viską supratau, bet ten nieko ypatingo neradau, tik šeima jų, matyti, buvo gausi—daug vardų su linkėjimais. Tas ir tas ten rimtai susirgo, jo visas darbas gulė ant Juozo ir panašiai, vien šeimos naujienos.

Norėjau greičiau atsikratyti tuo popiergaliu ir, prisipažinsiu, patarnauti Anei. Pirmą pasitaikiusia proga per vilkelį suradau Anės dėdę ir sustojau ties juo akimis. Jis priėjo prie langelio. Išaiškinęs patylomis, kad jis turi giminę Anę, aš jam atidaviau laiškėlį, pasakęs, kad jis parašytų atsakymą prieš pasikeitimą. Vėliau gavau iš jo degtukų dėžutę:

— Taip patogiau, — jis pasakė.

Anė jau laukė įprastoje vietoje. Buvo nepaprastai meili, pasiūlė drauge pavalgyti toje pat valgyklėlėje:

— Ten taip jauku, be to, buvo mūsų pirmas susitikimas, atmeni Pranai?

Valgykloje buvo kažkokia pora nelietuvių—jau nuolis ir mergaitė. Anė pasirinko stalą ir kėdę veidu į juos, man teko kėdė nugara į tą porą. Kol laukėm užsakyto valgio, Anė nuėjo rankų nusiplauti. Išgirdęs jos žingsnius grįžtant, aš atsisukau. Per vėlai pažiūrėjau ir nebuvau tikras, bet man pasirodė, kad mergaitė prie staliuko, ties kambarėliu, kuriame lankėsi Anė, turėjo rankoje degtukų dėžutę, kurią įdėjo į savo rankinuką. Anė gi, sugrįžus prie stalo, išsiėmė iš savo rankinuko ploną popierių — laišką nuo savo dėdės— ir skaitydama sako:

— Svarbiausia, kad jis sveikas ir nenusimena. Jo giminės labai apsidžiaugs, ir aš džiaugiuos tavo parodytu draugiškumu.

— Kur padėjai dėžutę? — neiškenčiau nepaklauses.

Jos žvilgsnis parodė nusistebėjimą, bet ji atsakė:

— O aš atsargi, sudraskiau ir numečiau.

Tuo tarpu anoji pora užsimokėjo ir išėjo.

Ir mes išėjome į kiną. Anė mažai kreipė dėmesio į paveikslą. Jos dėmesys buvau aš — spaudė ranką, glaudėsi. Iš kino ją palydėjau Laisvės Alėja, bet vėliau ji greit atsisveikino, sakydama gyvenanti su broliu ir, jei aš noriu jį pažinti — ji tai padarys vėliau.

Keletą dienų mes susitikdavome įprastomis valandomis, ir ji vėl padavė man porą laiškų. Kai aš pa-

klausiau paaiškinimo, pasakė: tai esą nuo kitos motinos jos sūnui, negi aš atsakysias?

Neatsisakiau ir gavau atgal vėl degtukų dėžutę. Popiet pasisveikinęs su ja pamačiau netoliese jauną, kokių 23 metų vyrą, kuris apsižvalgęs priejo. — Tai mano brolis Vladas, — supažindino Anė. Visi trys nuėjome į valgyklą. Vladas padarė man gerą įspūdį. Užkandus Vladas už viską sumokėjo. Anė atsisveikino pasakius:

— Noriu duoti jums progą išsikalbėti, susidraugauti, bet aš tave, Pranai, noriu matyti rytoj, žiūrėk, nepamiršk manęs, — ir meiliai šyptelėjo.

Vladas pasiūlė nueiti į kitą restoraną, kur galima išgerti. Nuėjome. Nuo alaus neatsisakiau. Vladas pradėjo nuo to, kad jo sesuo daug gero jam pasakojo apie mane, jis džiaugėsi mūsų draugyste, paskiau aiškino, kad pradėjus nuo draugiškumo negalima taip toliau palikti. Tai būtų jau panašu į norą mane išnaudoti. Pasiūlė man savo draugystę ir pastovius ryšius. Vėl ėmė kalbėti apie seserį. Esą ji visą dieną tik ir kalbanti apie “savo” Pranutį. Jis pats dabar pamatęs, jog jauna mergaitė neperdėjo, apie mane kalbėdama, todėl jis siūlo savo draugystę. Jis labai gerai supranta, kad su mano alga toli nenuėisi, taigi reiktų pasirūpinti ir pasiruošti ateičiai. Jis siūlo nuolatinį atlyginimą penkis šimtus markių mėnesiui. Mane net prakaitas išpylė, maniau, sapnuoju.

— Už ką? Kas man tai mokės?

Vladas ramiai atsakė:

— Nesijaudink, iš karto tai gal ir daug atrodo, tačiau pagalvok apie ateitį ir Anę. Kas mokės? Yra turtuolių, kurie atjaučia mus, ir jie nuo to nenuskurs.

O kuo tu rizikuoji, juk matei, kaip yra lengva pakeisti dėžutėmis. Anei irgi nieko nesakyk, ji nieko nežino apie tai. Su ja susitikinėsi kaip ir iki šol, o voka kas mėnesį gausi iš manęs. Čia štai voke pirmieji 500.

Pažiūrėjau į baltą voka, bet dar nediršau imti. Vladas davė man kiek laiko pagaltoti ir vėl kalbėjo. Ar jo kalba ar suma mane suviliojo, bet aš drebančia ranka, akis nukreipęs į šoną, raudonuodamas iš gėdos, paėmiau nuo stalo voka . . .

Vladas, be abejo, matė mano padėtį, bet nerodė to, o drąsino mane:

— Negailėk buržujų — jie ne iš paskutinių tai duoda, žiūrėk savo interesų. Po kiek laiko galėsi pirkti ūki, sukursi šeimą.

Išgėrėme dar — aš dėl drąsos. Vladas nurodinėjo:

— Viskas eis gerai, tik teks pakeisti susitikimo vietą ir karts nuo karto vėl keisti ją. “Dėdės” nešauk prie langelio. Jis viduje bus atsargus — jei kameroje atsiras neištirtas žmogus, jis neprieis. Jei jį čiuptų, kuo aš abejoju, visa kamera sugebės paslėpti. Kaip ten bebaigtųsi, tavęs neišduos. Gali drąsiai užginčyti — “nieko nežinau”. Mes tave saugosim. O tu ir pats saugokis, nepradėk švaistytis pinigais, įtars . . .

Ir taip aš jau keli mėnesiai nešioju. Tiesa, ryšininėkės keičiasi. Tai Anė vyko pas tėvus, tai susirgo, palieka savo drauges, bet pinigus gaunu labai punktualiai. Ponas, aš visus pinigus atiduosiu, tik pasigailėkite . . .

Tą, ką aš čia surašiau, aišku, nebuvo oficialiame apklausinėjimo protokole. Mane domino ne tik formaliųjų pusė; norėjau pažinti psichologinę pusę, kaip pri-

eina komunistai prie savo aukų. Tad ir su tuo prižiūrėtoju — paskaitęs protokolą, nuėjęs užpyliau jį klausimais ir priverčiau jį atpasakoti savo istoriją nuo pradžios iki galo su visom smulkmenom. Suprantama, šią istoriją čia atpasakodamas, daug ką praleidau.

Į prižiūrėtojo pažadą gražinti gautus pinigus tik nusijuokiau.

— Tai, tavo manymu, tie 1500 markių, kuriuos gavai, yra svarbiausias dalykas. Mums svarbiausias dalykas, kad mes teisingai spėjome ir susekėm ryšius tarp kalėjimo ir centrinių komunistinių organų. Mums nesvarbu tavo, Vlado ir kelių ryšininkų suėmimas. Mes nieko nesuimsime. Bet jei tu nori šiek tiek atpirkti savo nusikaltimą, tai nuo šio momento vykdysi griežtai, kas tau bus įsakyta. Su tavim komunistai žaidė kelius mėnesius, pakišdami mergaitę, ir tu pakliuvai į jų pinkles, dabar tavo eilė pažaisti su jais. Visų pirma štai tau tavo dėžutė, viskas sudėta atgalios ir nesuglamžyta. Paduosi ją “dėdei”. Tavo veidas neturi išduoti, kad kažkas įvyko. Lygiai turi susitikinėti, kaip susitikinėjai. Tarnyboje nebūk vilku — išmok šypso-tis. Nei komunistams, nei tarnyboje, nei geriausiems draugams nė žodžio, kas šiandien įvyko. Visas gautas iš kameros dėžutes neši ir atiduosi, bet pirma paduosi mūsų paskirtai tam mergaitei ir po 15 minučių gausi ją atgalios tokioje pat tvarkoje nunešti ją komunistų ryšininkei. Tokiu būdu tau prisidės kiek darbo, už jį sumokės komunistai — ne mes. Bet jeigu tu nevykdysi, nesilaikysi instrukcijų — bus tau blogai. Štai mano pagalbininkas, kuris tave sulaikė ir tardė, susitars su tavim dėl smulkmenų. Kas bus reikalinga — jis man pasakys. Klausk, kas dar neaišku.

— Viskas aišku, ponas, — jis pasilenkęs norėjo pabučiuoti man ranką. Ačiū. Ranką išplėšiau — aš ne kunigas. Perdaviau savo pagalbininkui P-čiui susitarti su prižiūrėtoju dėl susitikimo vietų ir supažindinimo su mūsų ryšininke.

P-tį, kai grįžo, aš savo forduku nuvežiau į įstaigą. Jo sekcija (keturiasdešimt išorinių seklių) jau užė. Visi baigė dienos darbus ir turi paruošti raštu dienos raportą. Jei dirbo su partneriais, tai bendrai visų pasirašytas raportas. Po to gauna uždavinius sekančiais dienai. Apie dvyliktą nakties ar ir vėliau išsiskirsto namo. Pora vyresnių valdininkų, išėję iš gabesnių seklių, dienos metu juos kontroliuoja, duoda nurodymus. Sekcijos vedėjo gabi ir kompetentinga sekretorė, atsidadusi savo darbui, iš naktinių raportų papildo bylas ir braižo schemas. Tai kruopštus, patikimas ir painus darbas. Sekcijos vedėjas brangino ją; aš būdavau informuojamas, matydavau kiekvieną, taigi ir jos kvalifikacijas bei pajėgumą, tad nebuvo gailėtasi atitinkamo atlyginimo ar ir piniginės dovanos.

Ryšium su prižiūrėtoju įsakiau — keletą dienų jį sekti, išaiškinti Vlada, Anę ir kitus ryšininkus. Fotografui pasiruošti kas dieną greit nufotografuoti visą korespondenciją, įeinančią ir išeinančią iš kalėjimo ir į kalėjimą. Fotografui patariau pasirinkti pagalbininką.

Tik tada mėginau iššifruoti nukopijuotą korespondenciją. Šifro sistema buvo primityvi: sutartos knygos tam tikro puslapio eilutė ir raidė. Bet kokios knygos? Sovietų “prekybos skyrius”, kaip žinojau iš agentūrų, tuo metu vartojo vokiečių kalba knygą “Der Hunger”. Vokiečių kalba pavartota todėl, kad jei laišakai būtų perimti, ieškos rusų kalba; be to, vokiečių kal-

ba artimesnė senajam miestui. Kai agentūra man apie tai pranešė, išgijau tą knygą. Pabandžiau, deja, ne ta. Rytojaus dieną mėginau sužinoti, kokias knygas laiko pas save politiniai kaliniai, bet nenorėjau atidengti savo kortas kalėjimo administracijai — irgi negavau rezultatų. Po pietų jau gavome 6 lapus korespondencijos iš kalėjimo, taip pat šifruotos, o už kokios valandos ir “paštą” iš miesto į kalėjimą. Vakare jau turėjau aštuoniolika lapų korespondencijos. Man vienam, turint kitų darbų, tikrai to buvo perdaug, bet tuo metu įstaigoje nebuvo nė vieno, kuris bent kiek nusimanytų apie šifrus. Tad padirbėjęs savo kabinete iki 3 valandos ryto, turėjau beveik visą korespondenciją iššifruotą.

P-čio diriguojamas, prižiūrėtojas stengėsi, kaip galėjo, ir pašto trafikas veikė patenkinamai. Mano trijų naktų darbo rezultatas — turėjau beveik visą alfabeta, bet ir naują staigmeną: tarp korespondencijos buvo atsakymai iš kalėjimo į miesto laiškus, kurių aš neturėjau, ir miesto laišakai patvirtino tą patį. Išvados aiškios — turi būti dar vienas laiškanėšys! Jį surasti pavedžiau P-čiui, nieko kito į tą bylą neįtraukdamas. Po dviejų dienų turėjome ir tą antrą laiškanėšį iš kitos pamainos. Su juo ceremonijų nedarėme. Su šiuo antruoju jokios romantikos nebuvo, jį suviliojo tiesiog pinigai. Matyti, komunistai išstudijavo psichologiją ir nebuvo tikri, kad Pranas bus pirktas pinigais, pirmiau Anė turėjo jį paruošti. Mūsų du prižiūrėtojai viens apie kitą nežinojo, ir mes jiems nieko nesakėme. Dabar per mus ėjo visa korespondencija. Jos turinys per keletą “cenzūros” mėnesių davė mums pilną vaizdą apie komunistų veiklą visoje Lietuvoje, —

lyg mūsų agentu būtų pats centro komiteto sekretorius. Žinoma, turėjau imtis greičiausių saugumo priemonių "laiškanešius" išsaugoti kuo ilgesnį laiką. Vieną vakarą su P-čių aptarėme, ar mūsų veiksmai tvarkoje, kaip "laiškanešiai" jaučiasi, ar jų neklausinėja, jei taip, tai ko būtent, ar neįtarinėja . . .

"Laiškanešiai" buvo linksmesni, nes atkrito baimė, kad bus pagauti. Jiems atrodo, kad dabar jie dirba valdžiai ir už tai gauna po 500 mėnesiui, o prižiūrėtojų alga — tai vėl už kitą darbą. Net vienam iš jų "naujas darbas" geriau patinka nei prižiūrėtojo, ir jis, spėja, geriau apmokamas, taigi jis teiravosi, ar negalėtų pakeisti vietą — pereiti į mūsų tarnybą.

Klausiu P-tį, ar nepastebėta, kad komunistai sekė savo "laiškanešius".

— Tikrinome, tikrai ne, — atsakė.

Jei taip, tai mes turime būti dar atsargesni. Sutarėme nutraukti nuolatinį "laiškanešių" sekimą, o daryti tai tik retkarčiais. Pirmos pamainos susitikimo su mūsų ryšininke neįmanoma pakeisti, bet korespondenciją iš miesto galima. Kaip tą padaryti? P-tis surado idėją. Vienas iš buvusių jo seklių jau aštuoni mėnesiai kai išigijo spaudos kioską. Tai gali būti mūsų "pašto dėžutė". Jau pora mėnesių, kai P-tis įtraukė tą kioskininką savo seklių patogumui. Aš pagyriau P-čio sumanymą.

Tik pavasarį 1922 metais užsidarė mūsų "cenzūros įstaiga". Iš korespondencijos sužinojome, kad komunistų moterų sekcija, įsidrąšinus bando organizuoti senamiesty "pionierių" mokyklą; kad jos numato surinkti apie 40-50 vaikų, padaryti kelių dienų savotišką stovyklą ir prašė centro komiteto kalėjime pritarimo.

Pritarimas buvo pasiūstas. Mes sekėme to projekto vykdymą — pasamdė poros aukštų mūrinių namų sename mieste; Chodosaitė, Greifenbergerienė ir kitos kom. veikėjos lakstė po visą miestą. Daugumas tėvų nesiorientavo, kas čia per dalykas, — gal tai pagal Palestinos dvasią — buvo patenkinti, jog gaus namie ramybę nuo vaikų. Vaikams irgi buvo viliojantis įvykis.

Iki šiol naudojomes žiniomis iš to savotiško “pašto” savo orientacijai ir punktų viršininkams provincijoje informuoti. Stengiaus jokių areštų nedaryti, bet čia, man taip atrodė, atėjo laikas “papurtyti medį” — įvartyti baimės komunistų organizacijai ir senam miestui, parodyti komunistam, kad jų gudrūs planai seniai susekti ir kad jie buvo žiopliais keletą mėnesių. Toks laiks nuo laiko staigus sukrėtimas sveikas. Komunistų viršūnės išlaksto kas kur, kuopos nustoja veikusios ir neatsigauna, vieni atsiriboja ir nenori grįžti į veiklą, kiti pasisiūlo mums būti mūsų sandarbininkais. Vienas dairosi į kitą su įtarimais — nepasitikėjimas ne taip greit išnyksta.

Po pusės maždaug metų viršūnės bando sulopyti, surišti — o tai ne taip lengvai duodasi. Mūsų aparatas greit pastebi tą veiklą ir tai čia, tai kitur praduria tą votį.

Kelias dienas prieš tos pionierių stovyklos atidarymą sukviečiau vyr. pareigūnus ir išdėščiau jiems, kas čia jau pasakyta. Parodžiau schemas, šifruotą korespondenciją, iššifruotą turinį. P-čiui, kaip atlikusiam svarbų darbą šioje byloje, daviau žodį paaikškinti, kas jau yra padaryta. Baigiau aš tuo, ko noriu dabar iš jų. Pavedžiau savo antram padėjėjui, bat. va-

dui K.B. vadovauti visiems suėmimams ir kitai susijusiai su tuo akcijai, pasirinkti sau, kiek ir kokių žmonių reikia.

K. B. atlikęs, kas buvo pavesta, pranešė man, kad visų suimtųjų veidai rodė didžiausią nustebimą. Tėvai bėgo atsiimti vaikų. Jie pro forma visi buvo surašyti ir įspėti, kad kitą kartą pagalvotų, kur ir kam duoda savo vaikus.

Savo įvestos tvarkos laikydamasis, dirbusiems šioje P-čio sekcijos sekliams skyriau pinigines dovanas. Tik mūsų “laiškanešiai” nustojo savo antros “valdiškos tarnybos”. Jie, kaip buvo įsakyta, nuėjo į susitikimo vietą, bet ryšininkų jau nesusilaukė. Kalėjime “dėdė” ir kiti greit sužinojo apie įvykius ir, žinoma, įtarė ryšininkus, bet tylėjo. Tylėjome ir mes, nepasakę kalėjimo administracijai jų rolės, bet prieš atsisveikindamas, abu buvusius “laiškanešius” iškviečiau pas save ir perspėjau ateičiai:

— Jums gera pamoka, bet jūs liekate skolingi. Jei ateity patirsit ar pastebėsit, kas, jūsų manymu, yra negerai, ir nepranešite mums — atsakysite ir už pirmą nusikaltimą.

ALEKSOS-ANGARIEČIO BROLVAIKIS

Daug dalykų nutyliu, kad nebūtų įvelti žmonės kurių likimo nežinau, bet šio asmens, deja, liūdną pabaigą visi žino . . .

Vienas iš mano valdininkų pranešė man, kad jį užkalbinęs kažkoks, sakosi, gimnazistas, Angariečio

brolvaikis, kuris norįs mane matyti — tik ne įstai-
goj. Nurodžiau vietą ir laiką ir prašiau valdininką at-
vesti tą Angariečio brolvaikį. Susitikome. Tai buvo
simpatingas, kokių 17 metų jaunuolis. Gavęs ženklą,
valdininkas išėjo, o šviesiaplaukis jaunuolis prabilo:

— Esu Aleksa, Aleksos-Angariečio brolio sūnus.
Aš noriu jums padėti, noriu nuvykti pas dėdę į Mins-
ką. Aš sužinosiu viską . . .

— Ne, su tuo jūsų sumanymu mes nenorime tu-
rėti nieko bendro. Mes žinome pusėtinai gerai, kas
Minske darosi, žinome ir Angariečio charakterį — jis
nieku nepasitiki, gyvena mažame namely, beveik nie-
kur neišeina, nes bijosi dėl savo archyvų, sudėtų jo
kambary ir virtuvėj. Ar jis jus kvietė ir laukia? Kaip
su jūsų namiškiais? Ar jie žino apie tą sumanymą ir
leidžia jums vykti?

— Dėdė nemėgsta mūsų, bet mane, vienintelį, la-
bai myli. Jis manim pasitikės. O namie aš niekam ne-
sakysiu.

— Jūs buvote vaikas, kada jis jus mylėjo. Jis jus
ir dabar vaiką įsivaizduoja. Jums nedera imtis rolės,
kurią jūs patys sugalvojote. Nors, mūsų akimis, jis
Lietuvos priešas, bet mes su juo susitvarkysime pa-
tys. Jūs savo tikslo nepasieksite, ir dar kartą sakau:
su jūsų jaunatviška avantiūra nenorime turėti nieko
bendro. Jei jūs, čia būdami, turėsite kokių žinių, duoki-
te mums, tai mano galutinis žodis.

Jaunuolis šiaip darė labai gerą įspūdį, bet dar
buvo žaliukas — nesubrendęs. Vieni tokiam amžiuje
bėga į Ameriką iš namų — jam atėjo kitokia mintis.

Jaunuolis kažką galvojo. Jo šypsnyje galėjau iš-
skaityti: aš jau seniai viską apgalvojau, permatau

sunkumus, bet esu tikras savimi, aš juos nugalėsiu. Atsisveikinant jo akys vis vien ieškojo manų, lyg dar tikėjosi padrąsinimo. Bet aš tvirtai atsakiau:

— Esi geras vaikinai, norėčiau tokių daugiau Lietuvai, bet savo nesubrendusias mintis išmesk iš galvos. Eik ir tęsk savo mokslus.

Deja, mano įspėjimas nieko nepadėjo — po dviejų ar trijų mėnesių išgirdau, kad jis pranyko iš Lietuvos ir, dar vėliau, kad jis atsidūrė pas dėdę, ir tas jį priėmė į savo butą. Pagalvojau: gal nesubrendęs jaunuolis buvo kryžkelėj, ir dabar Angarietis perauklės jį į komunistus. Niekuomet negavome jokios žinios iš to jaunuolio, kasdien turėjome kitų problemų. Apie vaikina užmiršau. Jau būdamas Klaipėdoje, sužinojau iš spaudos, jog vaikinai grįžo į Lietuvą, gavo vietą Konstanto Norkaus laivų ir kelionių agentūroje, ir greit paskui teroristas vidudienį, įėjęs į kontorą, dviem šūviais jį nudėjo. Toks žiaurus teroristinis aktas buvo retas Lietuvoje, bet, matyt, Angariečio ambicija buvo pažeista, ir jis pasiuntė žudiką. Ką tas jaunuolis buvo atvežęs, kokias žinias, medžiagą — manęs tuo metu tai jau nelietė.

DRAUSMĖS BATALIONAS

Tais metais (1921-22) Varniuose buvo toks batalionas. Jis susidėjo iš dviejų kuopų ir priklausė vietinės kariuomenės brigadai, kaip ir apskrities komendantai, karo kalėjimas ir belaisvių stovyklos. Į drausmės batalioną buvo siunčiami kareiviai pulkų teismų

sprendimu už sunkius pakartotinius nusižengimus drausmei.

Kokie to bataliono santykiai su kontržvalgyba? Beveik toki kaip su kitais kariuomenės padaliniais: pulkais, komendantais. Jei pulke ar kurioje kitoje dalyje turėjo kokių žinių — vadas pats ar kai kada per savo adjutantą palaikydavo ryšius su kontržvalgybos punktais. Varniuose ne tik punkto, bet ir rajono nebuvo, ir drausmės bataliono vadas, majoras N., siūsdavo, ką turėjo, tiesiog man raštu į Kauną, o aš tokiu pat keliu, konfidencialiai, siūsdavau jam savo sugestijas. Skirtumas gal buvo tas, kad drausmės batalionas proporcingai duodavo tokių pranešimų dvigubai, jei ne trigubai daugiau. Aš aiškinau tai dviem faktoriais: vadovybė jau iš anksto buvo nusištačius prieš jai atsiųstuosius “pataisyti” ir žiūrėjo į mažiausią faktą pro didinamąjį stiklą. Permažai turėta supratimo apie psichologiją ir pedagogiką; antra, sąskaitų suvedinėjimas bei pačių internuotų kerštas tiems, kurie “išdavė” juos. Tad kiekvienas pranešimas buvo tiriamas labai atsargiai. Mūsų spėliojimas apie šališkumą dažnai pasitvirtindavo.

Susirinko pas mane keletas rimtesnių ir dėmesio vertų pranešimų apie tą batalioną, ir nutariau pasikalbėti su brigados vadu majoru A. Merkiu. Merkiuose aš buvau savas žmogus, tad vakarais pas jį kabinete, jei nebūdavo kitų, pasikeisdavome atvirai nuomonėmis apie įvykius ir asmenis, paskyrimus ir galimus kandidatus. Vieną vakarą ir pradėjau apie drausmės batalioną. Man tik pradėjus, Merkys krūptelėjo. Supratau, kad aš paliečiau jautrią vietą. Taip ir buvo. Merkys papasakojo man, kad jis turi daugybę skundų

prieš patį bataliono vadą, majorą N. Tokių skundų buvo ir pas mane. Pasikeitę žiniomis, priėjome vienodą išvadą: visi tie skundai ir žinios reikalauja neatidėliotinai ištiriamos.

— Žinai ką, Jonai, ar negalėtum tu pats tenai nuvykti ir susipažinti vietoje?

— Juk tu turi savo štabe karininką ypatingiems reikalams, kodėl nepasiųsti jo? — atsakiau. Tuo metu tas karininkas buvo kapitonas Vincas Vitkauskas.

— Jį siųsti tai reiškia pradėti formalų tardymą. Aš gi norėčiau pirmiau išgirsti tavo nuomonę. Aš įspėsiu majorą, ir jis atsiųs arklius į Kuršėnų stotį.

— Gerai, parašyk, kad aš atvyksiu pasikalbėti asmeniškai su kai kuriais kareiviais dėl jų suteiktų žinių apie pulkus, kuriuose jie pirmiau tarnavo.

Už kokių dešimties dienų išvykau. Kuršėnų stoty oastebėjau vienintelį uniformuotą karį. Ir jis mane pastebėjo, priėjo saljutavo ir prisistatė: puskarininkis D. — arkliai laukia. (Nors pavardę prisimenu — nerašau jos, nežinodamas, kur jis dabar yra. J.B.). Karys darė gerą įspūdį. Prieš stotį laukė plačios rogės, pakinkintos dviem blizgančiais juodbėriais. D. padavė man kailinius ir pats atsistojo šalia vežėjo, irgi kario. Išvykome. Ankstyvas rytas. Diena pasitaikė kaip retai puiki. Kelias tarp žaliuojančių eglių, apklotų švarutėliu iš nakties iškritusiu sniegu — vaizdas seniai nematytas ir po miesto itin malonus.

Paklausiau pusk. D., kaip ilgai važiuosime. Atsakė ir pranešė, kad Luokėje sustosime trumpo poilsio ir užkandžio. Pasiekėme sustojimo vietą. Užeigos namai naujai statyti, erdvūs; valgomoji salė didelė, švari. Pakviečiau puskarininkį drauge užkąsti. Vežėjas pasisakė

turįs pašerti ir prižiūrėti arklius, be to, turįs su savim valgio davinį.

Mūsų su D. kalba aišku, buvo neutrali, apie kelią, Varnius, ką veikia laisvalaikiu, ar yra kur pažuvauti. Paprašiau šeiminką duoti arbatos vežėjui ir, jei panorės, užkasti. Pasilsėję išvykome.

Varniuose prie savo namų mane pasitiko majoras N., aukšto ūgio, geros išvaizdos 34-36 metų vyras. Pasisveikinę įėjome į vidų. Nurodė man kambarį, kuriame teks pernaktuoti. Apsišvarinęs atėjau į raštinę, kur jau buvo ir pats šeiminkas. Kareivis atnešė užkandžių, be arbatos, kokių nors gėrimų nebuvo. Beužkandžiau jant paaiškinau ko atvykęs ir klausiau vado patarimo, kaip geriau atlikti, kad nepakenkčiau tiems, kurie man rašė. Susitarėm dėl procedūros. Pajutau betgi, jog majoras buvo puikiai painformuotas apie tikrą mano atvykimo tikslą. Majoras pradėjo dėstyti man savo bėdas. Tų bėdų buvo nemažai.

— Juk man siunčia ne institutes, — skundėsi majoras, — o kareivius, kurių pulkuose negalėjo sutvarkyti — normalios kariškos drausmės jiems neužteko. Ką man daryti? — Žadėjo ryt dieną aprodyti man savo batalioną ir daugiau papasakoti.

Bataliono štabo namas buvo didelis, padalytas į dvi dalis, vienoje pusėje raštinė, kitoje — vado butas. Tarp tų dviejų pusių didelėj patalpoj ant plikų narų gulėjo kokie 20 kareivių, pilnai apsirengusių ir su šautuvais.

— Tai kadras, — paaiškino majoras N., — pilnai pasiruošęs galimam, netikėtam nakties užpuolimui. Be to, baugu būtų ir miegoti.

Kitą dieną majoras pakvietė apeiti kiemus ir pa-

status. Lauke mačiau dvi kuopas užsiėmime. Nustebau, kad nebuvo karininkų. Abu, kuriuos man pristatė, kaip kuopos vadus, dėvėjo karo valdininkų uniformas, o sprendžiant iš jų išraiškų — tai buvę puskarininkai. Aplankėme kepyklą. Vienintelis kepėjas, pamatęs vadą, nežmonišku balsu sušuko: “Stok, ramiai!” ir tokiu pat balsu raportavo. Aš žvilgterėjau į kepalus krosnyje, ar jie nuo to riksmo nepašoks į viršų.

Jokių klausimų aš nekėliau — neatvykau inspekcijos. Savo noru (o gal brigados vado įsakymu) majoras N. rodė man “viską”.

Po kuklių, bet sočių pietų, kas man labai patiko, nes rodė, jog majoras N. ir pats laikosi spartaniško gyvenimo pagal kuklias to meto įplaukas, išvykau.

Kaune pranešiau majorui Merkiui apšiai faktų, (aš buvau pasiuntęs prieš savaitę du žvalgus), neišskyrus to komiškai-tragiško fakto, matyto savo akimis, bet čia nutylėto. Tas įvykis parodė majoro psichinį būvį. Merkys paprašė mano atviro įvertinimo faktų ir įspūdžių. Pasakiau draugiškai atvirai, ko nepasakyčiau kitam. Man gaila majoro N. Daro įspūdį gero ir tai ne vidutinio kario, bet tas paskyrimas buvo ne jam. Jis tapo izoliacijos auka. Jis iš bataliono neišeidavo iš baimės, jog kas nors gali atsitikti. Jis tapo ligoniu, jam reikalingas gydymas ir poilsis. Duok jam tučtuojau bent ilgesnes atostogas — jį ten negalima taip palikti nė savaitės. Esamieji “kuopų vadai” ne auklėtojai ir vadui ne pagalbininkai. Abi kuopos savo sudėtim nesudaro vienos reguliarios kuopos (mačiau maždaug 60-70 žmonių). Tai kam tas batalionas?

Merkys vaikščiojo po kambarį ir galvojo. Pagaliau sustojęs, sako:

— Jau per vėlu, įsimašė karo prokuroras. Jis gavo formalius skundus.

Karo prokuratūra ir brigados vadas Merkys vedė paraleliai savo tardymus, ir pagaliau byla apie majorą N. už žiaurias bausmes kariams 1922 metais pavasarį atsidūrė karo teisme. Merkys neapleisdavo savo valdinių, gynė juos, tad ir šioje byloje majorui N. jis daug padėjo. Nežinau kas, Merkys ar pats N. pasiūlė mane liudininku, ir gavau kvietimą į teismą. Pats tardymo nevedžiau, tad ir liudijime nieko ypatingo nepasakiau. Teisme, liudininkų kambaryje, radau porą jauno, karšto amžiaus leitenantų, tarnavusių drausmės batalione ir, spėju, iškėlusių šią bylą. Jie ir kiti tarp savęs svarstė, kuo baigsis ši byla. Pagaliau, kažkuris iš jų kreipėsi į mane:

— Kaip Tamsta manote?

Apie valandą laukėme tame liudininkų kambaryje. Buvo nuobodoka. Buvo proga ir pasamprotauti. Aiškinau: daugumas ekspertų, buvę vokiečių karininkai, apibūdino buvusią tvarką ir drausmę vokiečių kariuomenėje; jų ekspertiza iš dalies pateisina majorą N.: pagal rusų įstatymus kaltinamojo laukia keturi mėnesiai tvirtovės; pas mus tvirtovės nėra, tad turi pakeisti ją kalėjimu.

Nei prokuroro nei advokatų kalbų neklausiau, sprendimo nelaukiau, grįžau į savo įstaigą. Pasirodo, sprendimas buvo toks, kaip spėjau. Leitenantai nubėgo pas prokurorą protestuoti: esą viskas buvo suaranžuota iš anksto, štai kontržvalgybos viršininkas tą sprendimą jau iš anksto buvo pasakęs liudininkų kambaryje.

Prokuroras majoras K. Žalkauskas įtikinėjo juos,

jog jokio aranžavimo negalėjo būti, kad mano numatytas sprendimas tebuvo ilgos praktikos ir Rusijos įstatymų patirties vaisius.

Buvau kiek nustebintas, kai atlikęs bausmę, jau civilis, majoras N. atėjo pas mane į įstaigą padėkoti “už gerą liudijimą”.

1923 metais įvyko krašto apsaugos ministerijos reformos: panaikinta vietinė kariuomenės brigada su jos štabu, panaikintas drausmės batalionas Varniuose, o vieton jo Kaune įsteigta atskira drausmės kuopa, ir panaikinta belaisvių stovykla, kurios viršininkas buvo pulk. leit. Platakis ir jo padėjėjas kap. Kuizinas.

TARDYMO SPECIALISTAI

Artinosi 1921 metų Kalėdos. Mūsų žinyboje negalėjo būti pertraukos nei švenčių. Tik raštinėse nedirbdavo. Kr. žv. viršininkas, padėjėjai, keletas kitų vyresniųjų pareigūnų, turinčių atskirus uždavinius, privalėjo savo darbą tęsti. Kaip tik sekmadieniais ir per didesnes šventes priešvalstybinis elementas, laisvas nuo darbo, o gal ir tikėdamasis, jog sekimas ilsisi, imdavosi savo partinio “darbo”, tai šaukdami kuopelių susirinkimus, tai platindami gautą “literatūrą.”

Keletą dienų prieš Kalėdas telefonuoja man punkto viršininkas iš Utenos: “Susekiau lenkų šnipų organizaciją, suėmiau keletą asmenų, tardymas eina toliau.” Paklausiau: organizacija vietinio ar platesnio pobūdžio? kas suimtieji — inteligentai? amžius suimtųjų?

Atsakė: vietinio pobūdžio, suimtieji jaunuoliai 19-20 metų, visi savo piliečiai, pasienio gyventojai. Paprasčiau ryt dieną man pranešti, kas išaiškinta per tardymą, o jei būtų kas įdomesnio, pvz., paaiškėtų svarbesni asmenys, telefonuoti anksčiau bet kuriuo laiku.

Susimąsčiau. Utenoje dar nesu buvęs. Žvalgybos punktas ten buvo negausus. Paprastai darbas parodo, kiek kur žmonių reikia. Negaunant iš ten jokių pranešimų buvo susidaręs įspūdis, kad Utenai pilno punkto etatų nereikia ir pusę išdalijau į Šiaulius ir Panevėžį. Ten abu punktų viršininkai buvo veiklūs ir patyrę. Jų pranešimai ir kvotos tai liudijo. Utenos viršininkas to patyrimo nerodė. Veiklą rodo ne suimtųjų skaičiai, bet pirmiausia, ar viršininkas yra pilnai informuotas, kas vyksta jo priežiūrai pavestame rajone. Šiaulių ir Panevėžio punktų viršininkai žinojo, kas vyksta apskrityse, suprato ir praktikoje laikėsi duotų instrukcijų — vengti nereikalingų areštų, — tai galima padaryti visuomet, bet jei gali viduje turėti gerą informatorių, daugiau turėsi naudos jo nesuimdamas. Utenos punktas yra pasieny; jam priklausė ir žvalgyba. Nuėjau pas žvalgų viršininką kap. Užupį, patirti jo nuomonės apie leit. U. asmenį ir darbą. “Silpnas, nieko rimto nedavė”, buvo atsakymas.

Laukiau ryt dienos raporto. Raportas sukėlė man dar daugiau abejonių dėl tos lenkų organizacijos rimtumo. Leit. U. telefonavo:

— Jau turiu apie 20 suimtų, dauguma prisipažino...

— Ar yra rimtesnių asmenų, ar vis tokie pat jaunuoliai?

— Visi jaunuoliai.

— Ar yra nustatytas koks ryšys su kariuomene?

— Ne.

— Susilaikykite nuo tolimesnių areštų. Aš naktį išvyksiu pas jus. Paruoškite man kuo daugiau žinių apie suimtuosius.

Dienos metu skubėjau atlikti visus degamuosius reikalus įstaigoje ir vakarui užsaciau automobilį. Anuo laiku mūsų autobatalionas nedaug mašinų teturėjo. Savime suprantama, geriausios ir didesnės mašinos buvo skirtos ministrui, kariuomenės vadui ir štabo viršininkui. Mano žinioje buvo fordas. Jei motoras buvo tvarkoje, tai padangos ir kameros ilgesnių kelionių neišlaikydavo. Nuėjau pas žvalgybos skyriaus viršininką Mykolą Lipčių. Jis tučtuojau pasiūlė savo geresnę vokišką mašiną. Jo šoferis Liudvikas Padleckis buvo geras mechanikas ir laikė savo mašiną gerai. Sutarstu laiku, 8 val. vakaro, Liudvikas jau laukė manęs. Nuėjau žemyn. Atsidaro langas iš trečio aukšto, telefonistas šaukia:

— Viršininką prie telefono. Svarbu. — Grįžau.

BROLIŲ SVIRSKIŲ BANKINĖS KONTOROS APIPLĖŠIMAS

— Čia krašto apsaugos ministro adjutantas. Tik ką keli ginkluoti vyrai užpuolė ir apiplėšė Brolių Svirskių bankinę kontorą. Ponas ministras pageidauja, kad tamsta nuvyktumėt į tą kontorą ir darytumėt, kas galima.

— Gerai, nuvyksiu . . .

Normaliais laikais tai kriminalinės policijos sritis. Bet karo stovio buvimas įpareigoja ir krašto apsaugos ministeriją. Nuvykau. Kontora buvo Laisvės Alėjoje, antrame aukšte. Viskas kontoroj buvo apšviesta: keli didžiai susijaudinę asmenys, mosikuodami rankomis, kalbasi, ant stalo pora dėžučių nuo cigarų, iš kurių tikrina užstatytus jiems laikrodžius, retežėlius ir medali-kėlius.

Prie manęs priėjo krim. policijos punkto viršininkas Dreylingas ir paaiškino, jog prieš kokias trisdešimt minučių į kontorą įėjo keturi vyrai ir, atstatę revolverius, pareikalavo pinigų. Rado kelis dolerius ir kiek tūkstančių vokiškų markių, pasiėmė viską ir dar keletą žiedų ir kitokių užstatytų ar pirktų auksinių dalykėlių. Be tų keturių vyrų, vienas iš savininkų matęs dar du su revolveriais stovinčius ant laiptų. Nuostolių suma dar nenustatyta. Ieškomas buhalteris.

— Tai dar negirdėtas Kaune dalykas,—pastebėjau,—kad susidarytų net šešių žmonių ginkluota gauja.—Besikalbant atėjo išorinio stebėjimo vedėjas P. Pasiūliau p. Dreylingui savo pagalbą. Kadangi turiu išvykti, štai kreipkitės į P. — jis duos žmones ir pageidaujant bet kokią kitą reikalingą pagalbą. Padėkojo. Išėjus į gatvę P-čiui pasakiau:

— Man rodosi dvi galimybės; viena — užpuolikai iš užsienio, greičiausia iš Rygos. Kuo greičiau praneškite pasienio kontrolei visas žinias ir mano vardu prašykite ypatingo sekimo grįžtantiems. Antra galimybė — vietiniai. Iki šiol tokių drašuolių nebuvo, bet jei greit nebus sugauti — pasirodys kitur. Šiandien išsiųskite pusę savo žmonių patruliais visai nakčiai—

gal sutiks panašius vyrus. Tik susisiekite su komendantūra, nes ir jie, spėju, sustiprins savo patrulius ir budėjimą. Ryt kelis vyrus pastatykite netoli apiplėštos kontoros: beveik galime būti tikri, kad plėšikų, bent dalis, ateis prie jos pasižvalgyti. Nereikia man jums priminti, kad tie plėšikai skirsis nuo šiaip sau žiūrovų — bus atsargūs, nedrąsiai dairysis — bet kažkokia jėga atveda juos vis vien į nusikaltimo vietą.

Pranešęs ministrui ir generalinio štabo v-ko II-jam padėjėjui, majorui Griciui, maždaug apie 11 v.v. išvykau į Uteną.

Utenoje radau tai, ko ir laukiau. Nieko rimto. Visas dalykas išpūstas. Buvo suimtas jaunuolis pereinant Lietuvos-Lenkijos sieną. Jo kišenėse, be vokiškų markių, buvo rasti du amer. doleriai. Iš patyrimo žinojome, jog tai savotiškas liudijimas smulkiam “šnipui”. Ką ypatingo galėjo duoti toks “šnipas”? Kur yra šaulių būriai, pasienio šaulių sąrašą, žinias apie pasienio pulko sargybas, policijos valdininkus. Tai viskas.

Snobas, lenkų poručikas duodavo kiekvienam “šnipui” 2 dolerius — grįždamas atneši jam už tai papirosus “Renome”. Mat, pan poručnik rūkė ir demonstracijai laikė ant savo stalo tik “Renome”, norėdamas parodyti, kad “man ne egzistuoja sienos, viską žinau iki smulkmenų, kas ten Litvoje darosi”, ir apdailindavo tais papirosais Vilniaus laikraščių korespondentus, ieškodamas populiarumo.

Ne tik lenkų, vokiečių, bet ir visų pasienių gyventojams yra didelė pagunda visokių rūšių šmugeliui. Iš Vokietijos gabendavo spiritą, šokoladą, iš Lenkijos — kas ten būdavo pigiau nei pas mus, ir priešingai. O jaunuoliams tai ir šiaip nuotykis — pasigirti, kad pro

visas sargybas jie sugeba pereiti sieną. Bet iš toliau atvykusius svetimus, greit pastebi, suima, o poručnikai juos išnaudoja: "Nori išvengti teismo ir kalėjimo, "dirbk" mums, tada dar ir sumokėsime." Dauguma sutinka, nepriduodami reikšmės savo "darbui", net pašepdami lenkus, kurie moka pinigą už žinias apie šaulius, policiją. Bet įstatymai šnipams ir bausmė jiems mažai kuo skiriasi nuo didesnio kalibro šnipų, ypač karo stoviui esant.

Priemonės, kurios buvo pavartotos šiame "tardyme", buvo griežtai uždraustos ir Kaune, manau, jau ir Šiauliuose bei Panevėžy nebuvo praktikuojamos. Iš 20-ties suimtųjų išskyriau tik vieną — antrą, kitus nebuvo už ką laikyti, tad liepiau duoti jiems porą dienų pasilsėti. Tas visiems bus pamoka. Punkto viršininkas greitai laiku buvo atleistas.

Grįžau į Kauną tiesiog į įstaigą, ir ten mano padėjėjas pranešė, kad buvo padaryta, kaip buvo pavesta: slapukai buvo pastatyti prie Svirskių kontoros, ir jau temstant vakare jie pastebėjo du įtartinus vyrus. Abu buvo suimti su revolveriais. Jų namuose padaryta krata — rasta kiek daiktų ir pinigų. Suimtieji prisipažino ir išdavė kitus keturis dalyvius, iš jų trys suimti su pinigais ir daiktais.

.... Pranešimo metu atėjo ir sekcijos vedėjas P-is. Abu jie užbaigė pranešimą, parodydami dėžutes su daiktais. Greit grįžo ir keli valdininkai su šeštu suimtuoju ir keliais žiedais. Paklausiau, ar jau pranešta kam nors apie susekimą.

— Ne, dar nesuspėta.

— Ar pranešėtė kriminalinei policijai?

— Ne, ir štai dėl ko: kai tamsta išvykote, atvyko

iš pil. apsaugos departamento valdininkas Vetzels ir perėmė iš Dreylingo vadovavimą. Abu jie pasitarę pradėjo suiminėti pagal sudarytą sąrašą įtartinus. Dreylingas pralinksėjo, nes suimtieji “prisipažino” (!).

Po tokios žinios aš susilaikiau nuo pranešimo majorui Griciui, kol neišaiškinsiu ministerijos su dviem komplektais “prisipažinusiųjų” šešetukų. Savo padėjėją su P-čiu pasiunčiau išsikalbėti su mūsų šešetu. Pa-telefonavau direktoriui J. Navakui, klausdamas apie “bylos” eigą. Direktorius patvirtino, jog tikrai krim. policijos centro v-kui Vetzeliui energingai vadovaujant, gauja suimta — visi šeši prisipažino.

— O kaip su daiktais, pinigais, ar kas rasta? — klausiu. Po trumpos pauzos:

— Ne, tur būt, kur nors užkasė, prie to dabar einama.

Tikras konfuzas! Bet turėjau palaukti, kol grįš padėjėjas. Tuo tarpu atnešė man visus Kauno laikraščius. Visur didelės antraštės: kriminalinė policija suėmė visą gaują plėšikų, apiplėšusių Brolių Svirskių kontorą. Visi prisipažino.

Telefonuoju Svirskiui. Tas net stebisi, čia kontržvalgyba nereikalinga — viską policija išaiškino.

— Tamsu buvo, be to, toks išgąstis, kas juos atpažins. Bet jie juk patys prisipažino . . .

Pažvelgiau į dežutes su daiktais ir sakau:

— Ar savo daiktus galite atpažinti?

— Ką, jūs turite daiktus? — Balsas rodė didelį nustebimą ir susidomėjimą. Mes tuoj ateisime.

Padėjėjas Jas. su P-čiu grįžo ir smulkiai pranešė, jog nėra mažiausios abejonės, jog mūsų suimtieji yra tikrieji. Vienas jų dar savo noru pasakė, jog savąją gro-

bio dalį jis paslėpęs. Jas. su dviem ginkluotais palydovais jau pasiuntė jį atsivežti jos.

Greit atvyko abu broliai Svirskiai ir knygvedys ir buvo nustebinti atpažinę daiktus.

— Tas pirktas iš to, o tas iš to, — rodė knygvedys.

— Čia beveik ir viskas, — sakė Svirskis. Tai kaip su tais policijoje?

— Paašškės teisme, — atsakiau.

Svirskių trejetą palikau formaliam atpažinimo aktui surašyti. Jaunesnis Svirskis pasiūlė nedidelę sumą už "radybas". Pavedžiau padėjėjui su P-čiu padalinti dovaną pasidarbavusiems. Kriminalinė policija turėjo savo suimtuosius ir "prisipažinusius" paleisti. Aš gi savo pareigūnams dar kartą nurodžiau, prie ko priveda tam tikri tardymo metodai.

"ŠACHAS" MANO ŽINYBAI

Gruodžio mėn. vieną popietį patelefonavo man krašto apsaugos viceministras J. Papečkys įspėdamas, kad būčiau savo įstaigoje 8 val. vakaro, nes ateisianti komisija susipažinti su įstaigos veikla.

Perėmęs įstaigą, prisistačiau viceministrui kap. J. Papečkui vienam iš pirmųjų: prieš tai jis buvo karo teismo prokuroras — ir tai POW likvidacijos metu. Jis priėmė mane ne kariškai sausai, o labai palankiai, net draugiškai ir pats pirmas pasipasakojo apie savo tarnybą rusų armijoje. Nors jis ir neklausė manęs, laikiau reikiant papasakoti jam ir apie save. Vė-

liau, būdamas pas kr. apsaugos ministrą tarnybos reikalais, dažnai užeidavau ir pas J. Papečkį pasišnekučiuoti. To, pavyzdžiui, niekuomet nebūčiau daręs su tada majoru Žuku, pirmu vyr. štabo v-ko padėjėju. Viceministras Papečkys buvo aukštos inteligencijos žmogus, bet kuklus, šiltas santykiuose su kitais, antrasis neturėjo kuo per daug imponuoti, tad kėlė savo autoritetą laipsniu ir užimama vieta. Tai buvo du skirtingi poliai.

Ta netikėta, staiga paskirta komisija man buvo mįslė, todėl paklausiau kap. Papečkį, ką aš turėčiau paruošti, koki tarnautojai turi būti drauge.

— Nieko, tik parodyti įstaigos darbą — kaip ir kas, — gavau atsakymą.

Dėl viso ko kelis svarbesniųjų sekcijų vedėjus paprašiau būti įstaigoje prieš aštuntą valandą ir pasiruošti pademonstruoti savo darbą.

Kiek po aštuntos valandos atėjo vyriausiojo tribunolo gynėjas Jurgis Kalvaitis, krašto apsaugos viceministras Juozas Papečkys, vyr. štabo antras padėjėjas majoras Jonas Gričius, tuometinis karo teismo prokuroras majoras Karolis Žalkauskas ir piliečių apsaugos departamento direktorius Jonas Navakas. Su visais buvau pažįstamas, tai tik pasisveikinome, niekas net nesakė, kuris iš jų pirmininkauja. Aš pats paklausiau nuo ko pradėti.

— Pradėkite nuo etatų, — prabilo prokuroras J. Kalvaitis, tuo lyg duodamas suprasti, jog jis pirmininkauja.

Atskleidžiau nubraižytą schemą: įstaiga karinė, tai etatai pritaikyti kariniams laipsniams, viršininkas — atskiro bataliono vadas, padėjėjas — bat. vadas. Dar-

bas centre padalytas į 16 sekcijų ir raštinės vedėjas — kuopos vado teisėmis, iš jų P-tis, kaip didžiausios sekcijos vedėjas — bat. vadas, tiek tai komandos viršininkų, jaunesnių karininkų, raštininkų — iš viso tiek tai žmonių — skaičiaus dabar ir neprisimenu. Provincijoje 11 punktų, visi bataliono vado teisėmis, etc, etc. Mačiau, jog pil. apsaugos departamento direktorius rodė didesnę nei kiti susidomėjimą. Vėliau perėjom per sekcijas. Čia užteko pavadinimų, pav.: lenkų — tiek tai žmonių ir t.t. Komisija tuo pasitenkino. Teisybę pasakius, ką gi daugiau galėjo daryti. Jei dėstytum sekcijos darbo smulkmenas, tai užimtų porą valandų. P-čio sekcija ypatingai sudomino visus. Čia komisija išbuvo porą valandų, ir kiekvienas davė daugybę klausimų. Palikau vedėjui aiškinti, o pats pažvelgiau į komisijos narių veidus. Majoro Griciaus veidas rodė ne tik didelį susidomėjimą, bet ir tai, kad tas profesionalo dirbamas darbas, pirmą kartą taip vaizdžiai pademonstruotas, jam labai imponavo. Papečkys, būdamas prokuroru, susipažino su tuo darbu bent iš jam pateikiamų kvotų. Jo išraiška sakė: aš taip ir maniau, kad čia ne taip paprasta, kaip kam gali atrodyti. Vyriausias prokuroras J. Kalvaitis, visą savo ilgų metų karjerą praleidęs atsakingose pareigose teismuose, turįs daugiausia iš visų čia esančių prityrimo, davė taiklius klausimus, kaip pastebėjau, ne savo, o kitų komisijos narių naudai, o taip pat, kad padėtų sekcijos vedėjui geriau parodyti savo darbą. Apžvelgęs visus komisijos narius akim, pagaliau sustojo ties J. Navaku:

— Tai matote, ponai, vieną šaką mūsų jauno valstybinio aparato, kuri, jei dar ir nepasiekė pilno tobu-

lumo, tai jau toli pažengė. O darbas, kaip pamatėme, nelengvas, ir komplikuoatas. Tokį aparatą sukūrėti — suardyti, negalima. — Jis kažkaip ironiškai nusišypsavo. J. Navakas sumišo, susitraukė.

Dabar man paaiškėjo, kodėl čia toji komisija atėjo. Aš kreipiausi į komisiją:

— Toli gražu iki tobulybės, tam reikia daugiau laiko. Pagaliau trys ketvirtadaliai mūsų darbo turi su laiku pereiti į vidaus reikalų ministeriją, bet tam reikia rimtai pasiruošti, staigmenų čia negali būti.

Jau buvo apie 12 val. nakties, ir J. Kalvaitis atsisetojo, padėkojo man už parodymą, ir visa komisija išėjo.

Rytojus buvo mano raporto diena vyr. štabe pas antrą v-ko padėjėją. Išeidamas sutikau koridory viceministrą kap. Papečkį. Linksmi nusijuokė ir pakvietė užėiti.

— Tur būt, atspėjote vakarykščios komisijos tikslą ir kieno prašymu ji buvo sukviesta.

— Manau, kad pil. apsaugos dep-to direktoriaus.

— Visai teisingai. Jis norėtų perimti jūsų funkcijas, — tęsė kap. Papečkys.

— Dėl manęs — kaip nori. Tik čia platesnė problema, ne vien tik politinio sekimo perėmimas. Vyriausybei tenka išspręsti: ar kraštas pribrendo nuimti karo stovį. Nors Lietuvoje valstybingumas džiuginamai kyla, komunistam ir kai kurių mažumų siekimam pažaboti vienintelė priemonė—karo stovis. Padorių piliečių jis nevaržo, bet subversijoms tai atgrasinanti priemonė.

Po to informavau viceministrą apie savo bandy-

mus ir gerus norus kooperuoti su direktorium J. Nava-ku ir kuo tas kooperavimas baigėsi.

Po kiek laiko buvau pas vyr. prokurorą J. Kalvai-tį. Ir jam išdėdėčiau tas pačias pažiūras. Aš nelaukiau jo tiesioginio pasisakymo, jis savo pozicijoje turėjo būti atsargus, be to, aš jau spėjau jį pažinti. Prieš atsilan-kydamas pas jį, visuomet atsiklausdavau telefonu. Jis pasitikdavo maloniai, visuomet išklausydavo atidžiai, komplimentų nesakė, bet buvo juntama, jog jis įverti-na mano koncentruotus pranešimus ir pasitiki pilnai, jog jie ištirti ir objektyvūs. Vieno vizito metu jis pra-šė mane žodžiu konfidencialiai duoti žinių apie vieną taikos teisėją provincijoje, "kuris numatomas nau-jam paskyrimui". Berenkant žinias supratau, jog čia ne "paskyrimo" klausimas. Kad ir naujoje valstybėje, teismai Lietuvoje buvo aukšto lygio, ir teisėjai apskri-tai turėjo gerą autoritetą. Šis teisėjas buvo reta išim-tis. Surinktus faktus pateikiau J. Kalvaičiui. Teisėjas buvo atleistas kaip nebaigęs aukštojo mokslo. Teisė-jas buvo geras juristas, nors jam ir trūko poros se-mestrų. Aišku, valstybės gynėjas buvo gavęs ne vieną skundą ir teismo geram vardui išsaugoti nenorėjo jo-kios viešos akcijos.

ŽMONĖS SACHARINO BYLOJE

Šie atsiminimai parašyti daug anksčiau, ir jie ne-buvo skirti spaudai, o tik archyvams. Valstybės kūri-mosi laikotarpyje nevisuomet tenka ieškoti pagrindo įvairiems veiksams tik įstatymuose ir konstitucijo-

je. Grupių ar net paskirų ryžtingų žmonių iniciatyva atsirasdavo Raseinių ar kitokių "respublikų" ar, kad ir nepasivadinusių taip garsiai, atskirų partizanų vadų, laikusių išstis apylinkes savo įtakoje, kol susidarė centrinė valdžia. Tikslas buvo atstatyti savo valstybę. Ir net kai ta valstybė jau buvo įsteigta, bet išdas buvo tuščias, atsirado žmonių, kurie manė, jog vardan gero tikslo jie gali savo iniciatyva bent savo žinyboje padėti pataisyti, nors ir su įstatymais nesuderintomis priemonėmis...

Savo atsiminimus nutariau duoti spaudai po to, kai pulk. V. Žukas paskelbė savo versiją. Ar plk. Žuko ir šie atsiminimai prieštarauja vieni kitiems? Ne visai. Neturiu pagrindo netikėti, kad plk. Žuko pasikalbėjimas su kap. Svilu ir po to su krašto apsaugos ministru prof. Šimkum buvo toks, kaip pulk. V. Ž. perduota. Bet man kap. Svilas tada nė žodžio apie tai neužsiminė. Nieko man apie tai nesakė ir žv. sk. v-kas M. Lipčius.

Sacharino vagonų buvo ne trys, o du. Jie buvo sulaikyti, mano parėdymu, Jonavoje, bet iš ten išspruko. Paskui vienas vagonas buvo sulaikytas ne Joniškyje, o Obelių stotyje. Kitą, jau pasprukusį sulaikė rusai ties Maskva ir ten, pagal seną rusų muitinės įstatymą, veikusį ir pas mus, konfiskavo ne tik pačią siuntą, bet ir mūsų vagoną, kuris buvo vienintelis toje byloje mūsų valstybės materialinis nuostolis. To skandalo užsienyje buvo galima išvengti, jei tada vyr. leit. K-s būtų įvykdęs mano įsakymą ir neišsigandęs dir. V-no Jonavoje.

1921 m. gruodžio mėn. pirmosiomis dienomis pas mane užėjo kapitonas Kazys Svilas, mūsų karo at-

tachė Maskvoje. Aš jo asmeniškai dar nebuvaŭ paži-
nėš, nes jis ilgesnį laiką išbuvo Maskvoje ir tik dabar
buvo atvykęs atostogų. Daug papasakojo apie darbo
ir gyvenimo sąlygas Maskvoje ir apskritai Sovietuose.
Paskui kalba kažkaip staiga nutrūko. Jaučiau, kad ka-
pitonas turi kažką svarbesnio pasakyti, nei tuos daly-
kėlius, nuo kurių pradėjo. Kapitono veido išraiškoje
buvo regimas svyravimas: sakyti, nesakyti . . . . Nusišyp-
sojau ir padrąsinau:

— Kam nutylėt, sakykite.

Kap. Svilas nusijuokė ir pradėjo pasakoti:

— Tam ir atėjau. Bet reikalas rimtas, įmaišyti
aukšti asmenys. Ar neišsigąsite išvesti iki galo? Nors
mane jau įspėjo, kad jums pasitikėčiau, bet sunku
pradėti.

— Kapitone, nėra nei tokių bylų, nei asmenų, ku-
rių išsigąščiau, nors mane ir iš pareigų atleistų. Bet ir
tuomet aš surasiu būdą, kaip kitais keliais priėti; nesu
ateivis šiame krašte ir ne dėl duonos dirbu.

— Gerai, — ryžosi kapitonas. Aš noriu Lietuvą
matyti gražią ir švarią visais atžvilgiais.

— Tam pačiam tikslui ir aš atsisėdau į šią kėdę;
tarnauju ir dirbu pagal savo sąžinę arba išvyksiu į
užsienį.

Kapitonas ištiesė ranką, kurią aš paspaudžiau. Ta-
da jis pradėjo dėstyti, kad jau seniai sužinojo, jog
iš Lietuvos eina šmugelis ištisais vagonais. Vagonai ei-
na užantspauduoti, kaip diplomatinės siuntos. Svar-
biausias objektas — sacharinas, bet yra ir narkotikų.
Siuntos nepristatomos į pasiuntinybę, bet kažkokie
tipai tas prekes perima, skubiai iškrauna, o doku-
mentai sunaikinami. Jo žodžiais, yra keli aukšti parei-

gūnai URM ir kažkas pasiuntinybėje, kurie tuo užsiima. Be aukštų asmenų neįmanoma gauti toms siuntoms diplomatinių antspaudų ir dokumentų.

— Ar sovietų įstaigos iki šiol to nepastebėjo, jeigu, sakote, ištisi vagonai eina? — klausiu.

— Tas ir yra, kad žino, bet netrukdo. Esu tikras, kad tie asmenys, kurie perima vagonus yra arba patys črezvyčaikos (vėliau NKVD) tarnautojai, arba dirba su jos žinia ir kontrole.

— Suprantu. Čiups ir sukels skandalą, kai tas jiems bus naudinga ir reikalinga. Tuo tarpu per juodos rinkos operacijas čiumpa spekuliantus ir priverčia juos šnipinėti — verbuoja sau agentus. Bet jie tokiu būdu jau galėjo užverbuoti ir mūsų pareigūnus, įveltus į tą operaciją?

— Visai teisingai, — patvirtino kapitonas ir dėstė man savo įtarimus toliau. Dar paklausinėjau kapitoną, kuris pagaliau, išsivadavęs nuo jį slegiančios paslapties, atgijo.

— Na, tai kaip? — paklausė jis.

— Pradėsiu vynioti nuo šio galo man duotą siūlą. Tikėkimės, kapitone, kad prieisim iki galo.

— Aš daugiau negaliu jums padėti, aš šiandien išvažiuoju.

— Jei turėsite žinių šioje byloje, ar kitokių, rašykite man diplomatinio paštu, — paprašiau.

— Ne, nepasitikiu. Sovietai viską sugeba sužinoti. Ir čia ateidamas nesu tikras, ar kas iš jų manęs neskė.

— Aš patikrinsiu, jei būtumėt sekamas čia, Kaune. Ir mums įdomu išaiškinti tokius tipus.

Paklausiau kapitoną, kur ir koku keliu jis iš ma-
nės eis ir telefonu pavedžiau išorinio sekimo vedėjui
išsiųsti žmones, kad patikrintų.

Vakare, viską apsvarstęs, nuėjau pas žvalgybos
skyriaus viršininką M. Lipčių į butą. Su juo iš pat
pirmųjų dienų susidarė pastovūs, nuoširdūs santykiai,
ir aš galėjau išdėstyti jam viską atvirai. Krikščionių
demokratų bloko viršūnės laikė jį visiškai savo žmo-
gum, bet turėjau daug progų įsitikinti, kad tarnyba
nuo to nė kiek nenukentėjo.

— Kaip manai, Jonai ar pats ministeris įmaišytas
į tą operaciją? — paklausė.

— Atrodo, be jo žinios, kad ir kaip aukštai stovin-
tieji neišdrįstų tokių dalykų pradėti. Ar tas neduoda
mums atsakymo į kai kurias jo ypatingas išlaidas?
Jau sakiau tau apie G-ė.

Lipčius nusikvatojo. — Turėsi atlaikyti audrą, ku-
ri kils, bet nė kiek neabejoju, atlaikysi, — užbaigė.

Prieš ką nors pradėdamas, pasitariau su juridinio
skyriaus viršininku kap. L. Pr. ir prašiau prižiūrėti,
kad visi mūsų žygiai teisėtumo atžvilgiu būtų tvarko-
je. Taip pat nuėjau pas Vyriausiojo Tribunolo valsty-
bės gynėją J. Kalvaitį. Turėjau jo pilną prielankumą,
jau ne kartą buvau pas jį ryšium su svarbesnėmis by-
lomis. Savaiame aišku, byloje, kuri liečia ministrą, ne-
galėjo būti kitaip. Jis, atidžiai išklausęs, padaršino: bū-
tinai kelk aikštėn. Dėl jo pažiūrų neabejojau: jam po-
litiniai vėjai neturėjo įtakos, tai senas vilkas ir stropus
įstatymų saugotojas.

Taip apsišarvavęs, parinkau porą tinkamų valdi-
ninkų ir pavedžiau jiems kol kas patyrinti geležinke-
lio stotyje ir muitinėje apie tokių vagonų išleidimo

tvarką, kas juos antspauduoja, ar tikrina, kas juose yra, iš kur atvežamos "prekės". Paskatinau juos įgyti atitinkamų pareigūnų palankumą, kad turėtų iš jų pusės maksimum kooperacijos. Toks kontaktas galėjo būti naudingas ir kitais atvejais, ne tik šioje byloje.

Po kelių dienų jau turėjau geležinkelių ir muitinės tarnautojų, kurie mielai ir nuoširdžiai pagelbėjo. Žinoma, jiems nebuvo aiškinama, kas į tą biznį įveltas. Dar po kiek laiko geležinkeliečiai pranešė, kad jau pakrauti du vagonai prekių ir muitininkai laukia užsienių reikalų ministerijos valdininko, kuriam dalyvaujant, jie uždės švinines plombas ant vagono užraktų, o valdininkas uždės smalkinę antspaudą šiai "diplomatiškai siuntai". Mūsų pareigūnai iš kito vagono stebėjo visą procedūrą ir matė, kaip užs. reik. min. valdininkas, kuris pasisakė esąs ūkio vedėjas, davė geležinkeliečiui keletą banknotų. Kai ūkio vedėjas nuėjo, geležinkelietis parodė banknotus ir pasakė:

— Gavau keturis tūkstančius markių, man pačiam nuostabu, — už ką?

Mūsų valdininkas apžiūrėjo plombas, antspaudas ir užsirašė vagonų ženklus ir numerius. Tai buvo iš ryto. Gavęs visus duomenis, per Kauno stoties karo komendantą kap. Danauską išaiškinau, jog abu vagonai eis su traukiniu, kuris išeis iš Kauno vakare ir maždaug 3 val. naktį pasieks Jonavą. Čia ir nutariau tuos vagonus atkabinti ir patikrinti. Su traukiniu išsiunčiau porą kareivių ir valdininką apsaugai kelyje. Kauno ruožo komendantui kap. Danauskui pasiunčiau reikalavimą tuos vagonus Jonavoje liepti atkabinti ir perduoti mano pasiūstai sargybai. Jis telefonavo, kad viskas bus atlikta.

Iš ryto telefonavo Jonavon pasiūstasis valdininkas, kad vagonus perėmė. Kiek vėliau tą patį pranešė ir Kauno stoties komendantas. Tuomet per valdininką pasiunčiau užsienių reikalų ministerijai laišką, kad sulaikiau vagonus ir prašau atsiųsti atstovą į Jonavos stotį kitos dienos rytą dalyvauti patikrinime. Pietų metu mano raštinės vedėjas padavė telegramą, kuri buvo pasirašyta paties užs. reik. minist. P-kio ir skambėjo maždaug taip: "Tuč tuojau atleiskite vagonus. Neišpildžius to reikalavimo, būsite atiduotas teismui".

Mane tas kiek nustebino. Galvojau, kodėl ministras telegrafuoja man, o ne paskambina savo kolegai krašto apsaugos ministrui, ir dar man graso teismu, jei nepaklausysiu jo reikalavimo. Raštinės vedėjas (neatmenu, ar karo vald. Sušinskas, ar A. Survila tuo metu buvo) klausia ką atsakyti. Pasakiau, kad atsakymas bus, bet ne raštu. Pašaukiau vyr. leit. Kirlių ir daviau jam įsakymą raštu, kad nuvyktų į Jonavą ir 9 valandą rytą atidarytų abu vagonus, surašytų apie tai aktą, nuodugniai iširtų ir surašytų vagonų turinį. Jei užs. reik. min-jos atstovas nebus laiku atvykęs—tikrinti be jo, pasikvietus atitinkamus liudininkus. Žodžiu smulkiai paaiškinau ir perspėjau, kad į jokių grasinimų nekreiptų dėmesio. Jei įvyktų kas nors netikėta, kad skambintų man.

— Viskas aišku? — paklausiau.

— Taip, — atsakė vyr. leit. Kirlys.

Maniau, kad viskas bus įvykdyta. Pats nuėjau pas M. Lipčių ir parodžiau jam telegramą. Jis, perskaitęs telegramą, nusišypsojo ir pasakė:

— Perspėjau, kad bus audra, o čia jau panašu į uraganą! Ar atsakei?

— Ne! Atsakymas bus rytoj 9 val. per leit. Kirli
— jį pasiunčiau Jonavon. — M. Lipčius vėl juokėsi. Ta-
čiau aš supykau:

— Kodėl ministras man grasina, jei jis jaučiasi
tvarkoj? Tegu skambina mūsų ministru; ar mūsų šalis
nieko nesakė? — klausiu.

— Nė žodžio.

— Na, tai matai, dr. J. P-kis tuo parodo, kad ne
viskas tvarkoj.

Netikėtai prasidėjo linksma komedija. Laukiamajame
atsirado vienas po kito išraudę užs. reik. min-jos
valdininkai. Kiekvienas iš jų manė, kad tik jis vienas
ateina, o čia netikėtai susitiko su kitais ir suprato, kad
visi toje pačioje bėdoje. Referentas K. V. pradėjo aiš-
kintis, kad jis tik pirmą kartą pasiuntė mažą kiekį
kokaino, kitas irgi kažką panašaus pasakojo. Daugelis,
esą, siuntė, nes tai darė ir kiti, ir uždirbdavo. Pasakojo
įvairias smulkmenas apie tas “operacijas” ir prašė
“tik jį” palikti nuošaliai ir nepainioti byloje. Tegul,
girdi, atsako svarbiausias kaltininkas.

Mes irgi neturėjom tikslo tuos valdininkus kom-
promituoti. Kas nesusigundytu, jei pats vyriausias še-
fas parodo pavyzdį? Tą popietį nei mūsų ministras,
nei kas kitas nešaukė manęs, nei neparodė jokio susi-
domėjimo. Išorinio sekimo vedėjas, mano pavestas,
stebėjo užs. reik. min-jos rūmus iš lauko ir iš vidaus.
Į ministeriją buvo pasiųsta keletas “interesantų” — jie
pastebėjo, kad koridoriuose šnibždėjosi ir nervinosi
valdininkai. Buvo pasiųsta pas ministrą į butą mote-
ris, pasiūliusi ministro tarnaitėi pigiai pirkti sviesto ir
sūrio. Asmeninis ministro sekretorius dr-as O. kon-
feravo su ministru, o vėliau apie 9 val. val. abu nuėjo

į ministeriją ir ten plėšė ir degino popierius iki 6 v. ryto. Visa tai man buvo pranešama.

Anksti rytą, kai tik atėjau įstaigon, mane pareikalavo tuojau pas ministrą pirmininką dr. K. Grinių: turėjau nuvykti pas jį į butą. Jis gyveno pas M. Sleževičių. Nuvykus, duris atidarė pats buto šeimininkas ir nurodė dr. K. Griniaus kambarį. Pasibeldžiau ir įėjau. Ministras pirmininkas padavė man ranką, bet rūsčiai pažiūrėjo ir pasakė:

— Tai tamsta kompromituoji mano kolegą užs. reik. ministrą? Kaip tamsta išdrįsai? Aš reikalauju sustabdyti tą bylą.

Man niekuomet nebuvo tekę kalbėti su ministru pirmininku dr. K. Grinium. Ligi tol nebuvo buvę tokio reikalo. Aš, nors ir pagarbiai, bet visai ramiai atsakiau:

— Aš dar nežinau, ar ministras paliestas tiesiogiai, bet aš turiu pakankamai duomenų tam, ką darau. Manau, kad tokiu keliu eidamas, geriausiai atlieku savo pareigas.

— Kokius duomenis jūs turite? Sėskite ir pasakokit.

Aš išdėsčiau visą reikalą ir tęsiu: — Jei kada nors Sovietai rastų sau naudingą tą operaciją nutraukti, tai tas bus padaryta su dideliu skandalu mūsų valstybei. Tuo tarpu jie tiems asmenims, kurie ten dalyvauja, gali prigrasyti: arba — arba. Ministro grasinimas man (padaviau telegramą) — šūvis pro šalį; ar nebūtų tiksliau jam kreiptis į krašto apsaugos ministrą. Jei, ponas pirmininke, norite bylą nutraukti — aš nesu tam kompetentingas — tai yra prokuroro teisė, arba ma-

ne galite atleisti. Aš buvau pakviestas apvalyti kraštą, tą ir darau.

Mačiau, kad ministro pirmininko veido išraiška keičiasi, gal net ir tas anksčiau rodomas rūstumas buvo dirbtinis. Mane paklausė:

— Iš kur tos žinios gautos?

— Iš rimtų šaltinių, tik tiek galiu pasakyti. Jei aš pasakyčiau žmogaus, kuris mane informavo, pavardę, niekas man daugiau nepranešins. Aš tam pranešėjui patikėjau ir tuo perėmiau visą atsakomybę už veiksmus. Jei tai būtų legali operacija, kodėl ministerijos valdininkas už mažą patarnavimą duoda geležinkeliečiui tokius arbatpinigius?

— Jei man kas paltą paduoda, aš irgi duodu arbatpinigių. Ir jūs taip pat, — sako pirmininkas.

— Ponas pirmininke, aš duodu pusę markės, gal jūs duosite penkias, bet ne keturis tūkstančius! Juk tai yra jo metinė alga. Pagaliau tai yra tarnybinės išlaidos, ar jos buvo įtrauktos į ministerijos knygyvedybą?

Pirmininkas pradėjo šypsotis, kažką galvodamas. Pagaliau paklausė:

— Jūs žemaitis?

— Ne, ponas pirmininke, — atsakiau.

— Kietas riešutas... — atsikeldamas pasakė rusiškai: — Drąsų Dievas valdo. — Ir vėl lietuviškai: — Bet jei nepasisėks — teisman.

— Klausau, ponas pirmininke.

Grįžau į įstaigą apie 11 val. rytą. Iš Jonavos dar neskambino, bet, gal praėjus valandai laiko, mano nušėkimui, įeina vyr. leit. Kirlys.

Kiek sumišęs vyr. leit. Kirlys pasakoja, kad Jona-voje rado užs. reik. m-jos departamento direktorių V-ną, kuris puolė mūsų įstaigą ir asmeniškai, pradėjo isteriškai šaukti, gąsdindamas atleidimu iš vietų. — Nedrįskite atidaryti, arba visi būsite atiduoti teisman.

Vyr. leit. Kirklys, pats tik vos mėnuo kaip grįžo iš Sovietų Rusijos, susvyravo, nesusiorientavo ir nuėmė sargybas nuo vagonų, nieko nedarė ir sugrįžo.

— Kas tamstai davinėja įsakymus? — klausiu.

— Tamsta, — atsako.

— Aš, ne tamsta, už juos ir atsakysiu. Septynios dienos tamstai naminio arešto, bet duodu progą dalyką išlyginti. Tučtuojau sužinokite, kur yra tas traukinys, dar kartą mano vardu sustabdykite vagonus ir įvykdysite, kas įsakyta. Karininkui nedera taip lengvai išsigąsti. Pavalgysite stotyje, jei suspėsite. Pirmu keleviniu traukiniu suskubsite, — griežtai įsakiau.

Vyr. leit. Kirlys išėjo. Vėl per Kauno stoties komendantą sulaikėme vagonus, jau buvusius kelyje kažkur apie Panevėžį. Gavau pranešimą, kad vagonai jau praėjo Panevėžio stotį ir bus sulaikyti tik Obeliuose. Kitos dienos rytą vyr. leit. Kirlys telefonu iš Obelių stoties pranešė, kad atidarė tik vieną vagoną, nes antras jau buvo išleistas per sieną. To vagono pakako, kad byla nepasibaigė fiasco: visoj stoty buvo toks aštriai saldus kvapas, kad žmonės pradėjo čiaudėti. Buvo surasta ir narkotikų: kokaino ir kitų. Ministrų kabinetas tą pačią dieną atsistatydino. Nemaalonu buvo, kad antrasis vagonas buvo išleistas iš Lietuvos ir buvo konfiskuotas Sovietų organų. Man nerūpėjo, ar kas buvo teistas, ar kokiais sumetimais byla buvo likviduota; man rūpėjo tiktai sustabdyti nelegalias opera-

cijas, kas ir pavyko. Užs. reik. administracinio departamento direktorius V-nas irgi pasitraukė.

Kad nemesčiau šešėlio visai ministerijai, turiu pasakyti, jog niekas iš aukštų pareigūnų, išskyrus patį šefą, tose operacijose nedalyvavo ir su tuo nieko bendro neturėjo. Tik vėliau iš labai aukšto urm. pareigūno gavau paaiškinimą, kodėl d-ras P. grasino man, o nesikreipė į krašto aps. ministrą. Kr. aps. min. buvo prof. Šimkus, ir dr-as P. manė, kad tai profesoriaus parodymu suvedamos sąskaitos su juo, dr-u P., kitos partijos žmogumi.

Su dr. Purickiu dar teko susitikti. 1923 metais, sausio 12 ar 13 dieną jis atvyko į sukilėlių vyr. štabą, ties Ginduliais, netoli Klaipėdos miesto ir pasisiūlė savanoriu. Tai gera proga jam vėl pasireikšti. Jam buvo pavesti diplomatiniai reikalai. Sustojo trumpai štabe ir vyko toliau į Šilutę. Po dviejų dienų buvo paimta Klaipėda, ir jis naktį, sausio 16-tą, persikėlė į Klaipėdos miestą ir apsigyveno "Viktorijos" viešbutyje. Jo paruoštos notos Gelbėjimo Komiteto, Direktorijos, ar mano, sukilėlių vado, vardu, buvo geros. Aš tai sprendžiu iš to, kad alijantų komisija su jomis skaitėsi, į kiekvieną jų stengėsi išsamiai atsakyti ir net klausė mane, kas tas notas rašė. Vėliau, po vasario 19-tos dienos, jis užbaigė savo pareigas ir išvyko į Berlyną. Turiu jo laišką iš ten ir dabar. Jis prašė mane, kaip Aukštąjį Lietuvos įgaliotinį, sušvelninti mano, jo manymu, per aštrų elgesį su vokiečiais (vietiniai lietuviai kritikavo mano elgesį kaip per švelnų), nes tai, anot jo, kliudė lietuvių santykius su ukrainiečiais ir su Vilniaus krašto gyventojais. Pagaliau dr. Purickis tapo "Lietuvos" dienraščio redaktorium. Čia tai jis pasi-

naudojo proga man atkeršyti. Žinoma, aš negalėčiau tvirtinti, ar jis buvo tikrai kerštingas, bet jis pasidavė dr. Gabrio intrygoms. Gabrys norėjo tapti Klaipėdos gubernatorium ir darė viską, kad tiktai tą postą pasiektų: prikalbėjo keletą vietinių veikėjų ir paruošė jų vardu peticiją ministrui pirmininkui. Vietiniai veikėjai ši kartą, mano nustebimui, atnešė tą peticiją man, motyvuodami, jog jie dr. Gabrio nenori matyti gubernatorium. Tuo tarpu pats dr. G. taip buvo tikras, jog Vanagaitis ir kompanija tą jo paruoštą peticiją paduos, nes kartu su juo vienam traukinį vyko į Kauną, kad palikęs klaipėdiškius vienus viešbutyje, pats pakubėjęs pas dr. Purickį į redakciją. Redakcijoje jis pasakė, kad peticija jau paduota ir tik reikia "Lietuvos" redaktoriaus žodžio oficioze ir tuo reikalas bus atliktas. Tuo metu pas dr. Purickį buvo ir vienas krikščionių demokratų Seimo atstovas eks-kunigas dr. Vilimas. Dr. Purickis pradžioje nepasidavė Gabrio sugestijai, tada Gabrys pasilenkęs pašnibždėjo P-kiui:

— Ką tu užstoji? Ar tą, kuris tave sunaikino politškai už sachariną? — Tada Purickis čia pat skubiai surezgė straipsnį prieš gubernatorių Budrį. Ar buvo sunku rasti priežasčių, kuomet atmosfera Klaipėdoje buvo tam patogi? Vieni vietos gyventojai reikalavo vienu, daugumoje neįvykdomų dalykų; kiti — kitų, o vyriausybė peikė mane už per griežtas priemones likviduojant politinį streiką. Nors ta peticija nebuvo įteikta, bet vyr. redaktoriaus Purickio straipsnį kiti suprato, kad tai padaryta vyriausybei nurodant, ir pradėjo kampaniją plačiau. Bet tas su sacharino byla tiesiog nesurišta.

DETEKTYVAS IS AMERIKOS

Viena įdomiausių alibi pasakojimų, kuriuos išgarsino amerikiečių detektyvas, buvo, be abejonės, tokia įdomi Amerikos istorija.

— Atjung darbę patikėjau, kad išvykau į Ameriką, kur gyvenau iki šiol.

— Iš pirmojo karo pradžios pradžios pradėjau dirbti kaip detektyvas, Kanados, Britanijos ir Amerikos žemėse. Pirmą kartą išvykau į Ameriką, kur gyvenau iki šiol. Pirmą kartą išvykau į Ameriką, kur gyvenau iki šiol. Pirmą kartą išvykau į Ameriką, kur gyvenau iki šiol.

Atėjo tas mano likimo momentas, kai pradėjau dirbti kaip detektyvas. Pirmą kartą išvykau į Ameriką, kur gyvenau iki šiol. Pirmą kartą išvykau į Ameriką, kur gyvenau iki šiol. Pirmą kartą išvykau į Ameriką, kur gyvenau iki šiol.

vyras
iš užjūrio

DETEKTYVAS IŠ AMERIKOS

Vieną priešpiečių ateina pas mane apie 35 metų vyras, lietuvis, sakos, buvęs Amerikoje detektyvu:

— Aš jūsų darbą puikiai žinau, esu lietuvis, grįžau iš Amerikos, norėčiau padėti jums.

Iš pirmojo karo praktikos pažinojau dirbusius Japonijos, Kanados, Britanijos žvalgybose ir vieną Amerikos Mr. Smith. Pranašesnis už visus buvo britų majoras. Amerikietis Mr. Smith buvo inteligentas, rodo, inžinierius prieš karą, labai mielas, geras žmogus, bet žvalgybai, atrodo, nebuvo pasiruošęs.

Atėjęs pas mane lietuvis detektyvas iš Amerikos savo išsilavinimu neimponavo. Bet, pagalvojau, duosiu jam galimybę pasirodyti darbe; gal duos kokių naujų idėjų, kaip ten Amerikoje kriminalinė policija veikia; juk sakėsi ketveris metus buvęs detektyvas. Sutikau. Norėdamas išmėginti, kokį darbą jam duoti, pasiūliau:

— Padarysime bandymą: jūs grįžote iš Amerikos, lietuviai jūs visur gerai priims. Būtų įdomu žinoti, kaip eina gyvenimas pasieny; ar žmonės yra patenkinti, jei skundžiasi, tai kuo? Kaip jie sugyvena su valdininkais, ypač artimesne jiems policija? Ar pasienyje eina koks “šmugelis”, kas juo verčiasi — vietiniai ar gal didesniu mastu pirkliai iš miestų? Pirmoj eilėj paimsite demarkacijos ruožą — Lenkijos pasienį. Kaip ten siena saugojama, kaip elgiasi administracija? Čia aš jums ant greitųjų nusakau kelionės tikslą. Gal ir patys sugalvosite ką vertą dėmesio. Po kelių savaičių grįžkite ir aprašykite ar papasakosite.

— Tai duokite man laišką, kad aš esu “slaptas agentas”, — atsiliepė.

— Jei aš duosiu tokį laišką, jūs jau nebūsité slap-
tas. Jūsų uždavinys jau bus sunkiau įvykdomas. Jums lengviau seksis pasisakant, jog jūs iš Amerikos, ieškote kur apsigyventi, gal mažą ūkį įsigyti. Jei jus varžys policija, tai ir man įdomu, kokiais motyvais, kaip ir kas iš jų elgiasi. Suprantate?

— Suprantu.

Susikalbėjome dėl avanso, ir jis išvyko. Galvo-
jau: žmogus buvo detektyvas, turėjo kokius už-
davinius, problemas. Deja, po 4-5 dienų telefonuoja
man iš Alytaus punkto viršininkas ir praneša apie
žmogų, kuris keliauja apie demarkacijos zoną, visur
skelbiasi esąs “slaptas agentas”, klausinėja apie polici-
ja ir kitas įstaigas . . .

Teko padėkoti jam “už pagalbą”.

IŠ SCOTLAND YARD

Asmeniškai jo Lietuvoje nepažinojau. Kai aš perėmiau kontržvalgybą, jis tik ką buvo išvykęs iš Lietuvos. Po dviejų mėnesių tarnybos gavau iš užs. reik. ministerijos du numerius lenkų dienraščio, išėinančio Gdynėje. Per du numerius buvo paskelbtas ilgiausias straipsnis, pasirašytas "pulkininko" K. Pilėno, šmeižiantis Lietuvą. Ne asmenys, kurie su pagrindu ar be pagrindo galėjo jam nepatikti, bet visa valstybė suniekinta. Tas užsienio lietuvis nerado nė vieno gero žodžio atsistatančiai valstybei. Tauta, kuri turėjo kovoti keliais frontais, kad iškovotų sau egzistenciją — verta pagarbos, bet nepatenkinta ambicija ir smulkios sąskaitėlės p. K. Pilėnui buvo svarbesni už tūkstančius savanorių gyvybių — ir jis išliejo savo tulžį lenkų laikrašty. Man buvo pavesta atsakyti. Gavau iš žvalgybos skyriaus ir piliečių apsaugos departamento K.P. asmenines bylas, išsikalbėjau su jį pažin jusiais pareigūnais, ypač su žvalg. skyriaus viršininku Mykolu Lipčium, su juo tarnavusiu.

Deja, nei asmeninėse bylose, nei išklausęs gana bešališkų nuomonių, negalėjau rasti nei vieno fakto nei vieno veiksmo, kurie galėtų bent kiek pateisinti K. Pilėno gerą nuomonę apie save.

Kaip jau minėjau, Lietuva kūrė savo ministerijas, jų padalinius — valdymo aparatą, savo valdininkijos neturėdama. Gerai, kad advokatas Vladas Stašinskas, plačiai žinomas ir jau turėjęs gerą vardą i autoritetą dar rusų laikais, tapo vidaus reikalų ministru. Jis sukūrė ministeriją, davė pagrindus jai plė-

totis. Daug lietuvių mokytojų iš seniau buvo paskirti apskričių viršininkais. Taip pat buvusieji mokytojai, tapę karo metu karininkais, grįžę į Lietuvą, tapo karo komendantais. Ir tenka pasakyti, jie buvo pavyzdgingiausi savo vietose — jautė atsakomybę, buvo pareigingi, ir tų patriotų pajėgomis kūrėsi valstybė. Jie pagal savo galimybes ir išgales ėjo pareigas, kol atėjo geriau pasiruošusieji.

Grįšiu prie piliečių apsaugos departamento ir kontržvalgybos. Pirmojo priešakyje buvo Jonas Novakas, jaunas studentas, gabus ir pasireiškęs partizaninėse kovose.

Kontržvalgybos viršininkai keitėsi per dažnai: karininkai: Jomantas, kap. Daugirdas, vėliau Mykolas Lipčius — išbuvo mėnesį, dvi savaites ir pagaliau ilgesnį laiką, rusas pulkininkas Pivoravičius. Kokios keitimosi priežastys? Pamatę, kad darbas per sudėtingas, ne 8 val., bet 24 per parą, bėgo į ramesnes vietas. Kap. Daugirdas nuėjo į auto bataliono vadus, M. Lipčius avansavo į žvalgybos skyriaus viršininkus.

Kauną pasiekė žinios, jog yra lietuvis, tarnaujantis Scotland Yarde, Londone — štai tokį ir dar savą, lietuvi, gauti mums! Dėjo pastangas jį gauti ir pagaliau susilaukė. Vidaus ministerija padarė su juo sutartį. Pavadino jį laisvai samdomu instruktorium. Visų rangų pareigūnai ir tarnautojai, ištempę ausis ir akis, laukė, džiaugdamiesi ir tikėdamiesi išmokti vakarietiško sekimo metodų ir tai dar pagarsėjusio Scotland Yardo. Truko savaitės, mėnesiai, bet “instruktorius”, jei ką ir žinojo, laikė sau — niekam tų savo metodų neatidengė. Ir vyriausias štabas prikišdavo kontržvalgybai: skundžiatės rusais, kodėl nepasikviečiat lietuvi

K. Pilėno. Pakvietė. Bet ten kažkoks savisaugos instinktas padiktavo: prieš susirišdami — išbandykime. Jau po poros savaitių buvo įsitikinta, kad tai nedidelio horizonto ir orientacijos žmogus — nieko negali duoti. Sumokėjo. atsisveikino. Vidaus reikalų ministerija turėjo sutartį, tačiau ir ten įsitikinta, kad jokios naudos iš K. Pilėno nesulauks. Sumokėjo pirmyn ir atsisveikino.

Mano paruoštas atsakymas į K.P. reveliacijas buvo pripažintas tinkamas, bet ar jis buvo kur skelbtas, nežinau.

KOMUNISTAI IŠ AMERIKOS

Įvykis smulkutis, bet vienam baigėsi tragiškai. Lietuvoje cenzūros laiškam nebuvo, tačiau laišakai iš Amerikos domino kai kuriuos “savanorius” asmeniniais tikslais. Buvo skundų. Tie “savanoriai” paštu viršininkų buvo sekami ir gaudomi, kai kurie iš jų pagauti ir teismo smarkiai nubausti, bet pagunda buvo didelė — kai kurie liko “amate”, spėju, galvodami: tie kvailiai pakliuvo, bet jei gudriai ir atsargiai, kaip kad aš — nepagaus. Žinoma, ateitų eilė ir tiems “gudriems.”

Vienam iš tų gudriųjų pakliuvo į rankas du laišakai. Laiškai storoki — čia tai bus laimikis! Atidaro, viduje spalvotas atvirukas “Happy Birthday”, bet suklijuotas su kitu atviruku. Suklijuotas... aha... tai reiškia tarp jų... Ir tikrai viduje rado, bet ne tą, ko

tikėjosi, o dailią šilkinę juostelę, kurioje atspausdinta, kad Juozas toks ir toks tikrai yra komunistų partijos narys. Nusivylė radėjas, bet jam šoko geniali mintis — gal iš žvalgybos dar daugiau gaus, juk ne koki ten neišmanėliai iš seno miesto, o solidūs amerikoniai... Ir antrame laiške rado tokį pat “patvirtinimą”. Viršininkas atnešė į žvalgybos skyrių tuos laiškus ir pareiškė, jog radėjas tikisi atlyginimo, net ir sumą paminėjo. Nusijuokiau. Suma buvo maždaug tokia, kiek mes per pusantrą mėnesio išleisdavome visai slaptai agentūrai (neetatiniams tarnautojams.)

Viršininkui pasakiau: “Gal radėjui ir medalis priklauso, bet ar neverta jį paklausti, koku tikslu ir pagrindu jis atplėšė tuos laiškus, ko jis ten ieškojo? Bet tai pirmoj eilėj jūsų dalykas”, pasakiau. “Mums gi tas radinys kelių centų vertės. Čia pat buvęs juridinės dalies viršininkas, kap. L. Pr. paaiškino juridinę pusę: laišakai turi būti įteikti adresatams, tik po to, jei jie tuos laiškus palaikys ir jei bus rasti pas juos, bus nusikaltimas.

Grižusieji iš Amerikos pastoviai apsigyventi buvo pageidaujami. Bet pirmuosius metus jie svečiuodavosi ir dairydavosi kur apsistoti ir nuo ko pradėti. Dauguma jų nepasitiki bankais, nei giminėmis. Pinigus nešiodavosi su savim užsiūtose, “slaptose”, kaip jie manė, kišenėse. Buvo dėl to ir nukentėjusių, bet politikoje, ypač tarp komunistų, dalyvaujančių grįžusių lietuvių nebuvo pastebėta. Neskyriau reikšmės ir tiems laiškam, bet jei jau tie laišakai mums buvo parodyti, liečiau tą dvejetą užregistruoti ir iširti per vietos punktus, kas jie per vieni ir laiks nuo laiko “užmesti akį”.

Vietos valdininkai juos apklausinėjo, rado pas abu tuos laiškus, paėmė ir įspėjo:

— Jei veikssite ir čia, priminsime ir šitą, tas įrodymas liks pas mus. Nors adresatai gyveno skirtingose apskrityse, abudu parodė tą patį: Amerikoje, kažkokiam “piknike” Joe ar Toni rinko aukas darbininkų tikslams. Jie davę po penkinę, ir štai dabar atsiuntė kvitą — ir įklampino. Su vienu iš jų tuo viskas ir pasibaigė. Bet kitas negalėjo tikėti, kad tuo pasibaigs; jis pradėjo tartis su vietiniais draugais alinėse.

— Patarkite, ar man bėgti atgal į Ameriką ir ką daryti?

Vieni ramino, bet atsirado kažkoks juokdarys — žinai, gali būti blogai. Kaime toks įvykis plačiai paplito ką tik pasitiks, vis klausimas — na, tai kaip ten su tavim? Kiti ėmė vengti, matai, komunistas, svieto lygintojas atsirado. Neišlaikė vyras ir po kelių savaitių — nusišovė.

FINANSININKAI

Šis atsitikimas faktinai neįeina į mano atsiminimų rėmus. Bet jį miniu kaip anų laikų vaizdą. Jau minėjau, jog daugelis lietuvių, sugrįžusių iš Amerikos, buvo ne visai patenkinti grįžę. Kodėl? Vieni, kurie pirko žemės ir žadėjo ūkininkauti, ne ką rizikavo — žemės kaina kilo, ir jie pinigų nenustojo. Kiti pirko dvarų centrus permokėdami, bet turėjo savotišką pasitenkinimo sentimentą: štai aš, ar gal tėvas dirbom dvare, o dabar aš dvaro (kad ir apkarpyto) savininkas-

dvarininkas. Irgi nieko blogo neatsitiko. Kiti dar pirko aludes, imdami pavyzdžius iš saliūnų Amerikoje. Bet Lietuva dar nepasiekė Amerikos maštabo, gėrimai buvo pigūs, uždarbis mažas, o čia dar valiuta, markė, slinko vis žemyn. Pastovios vertės litai buvo įvesti daug vėliau. Tokių įgytų įmonių savininkai pasijuto apsvylę. Treti, dar blogiau, nežinojo nuo ko pradėti, nesiorientavo, negalėjo apsispręsti, o svarbiausia net broliu nepasitikėjo. Pasitikėjo svetimu, jei tokis jiems kuo imponavo. Su vienu tokiu teko susidurti.

Kai kada užeidavau pas Seimo narį kunigą Viliamą. Kartą jis klausia mane: — Esi praktiškas žmogus, patark ką daryti? Turiu brolių, grįžusių iš Amerikos. Atsivežė kelis tūkstančius dolerių, bet vis neapsisprendžia ką pradėti.

— Patarėją, kaip ir piršlį, — karia. Lietuvoje dirva plati, jei tinkamai viską pradėsi — seksis. Bet norint patarti reikia žinoti apie žmogų, jo amžių, šeimyninę padėtį, sveikatą, ką jis pirmiau darė — amatas ar patyrimas, kam yra linkęs.—Žadėjo, progai pasitaisyti, suvesti. Kol kas tuo ir pasibaigė.

Netrukus telefonas — kunigas skambina man, prašo užėiti — reikia brolių gelbėti, įkliuvo į “bėdą”, prarado visus pinigus. Ką gi padės klausinėti telefonu, pakūriau savo forduką ir nuvykau. Tai, ką išgirdau, nebuvo man nieko naujo.

Kunigo brolis vaikštinėjo po Kauną, “ieškodamas biznio”. Geriausia vieta, jo akimis žiūrint, buvo Ukmergės plento aludės. Užeidavo ten dažnai pasiklausyti žmonių kalbų, prisižiūrėti, paklausinėti. Be to, gerus žmones kodėl nepavaišinti, nedaug kaštuoja. Jis

gudriai laikė paslapy, kiek jis turi pinigų atsivežęs, betgi kad turi — pasakyti reikia, kas gi su tavim kalbės apie biznį, jei pinigų neturi! Amerikietį suintrigavo pora vyrų: atrodo solidžiai, apsitaisę padoriai su bet kuo nesileidžia į kalbas — aišku, stambesni biznierių, ką gi jie čia su kiekvienu gaisins laiką. Išgirdo jų vieną garsiai pasakytą posakį.

— Na, tai ką, daug iškeitei? — Klausia anksčiau atėjęs kitą.

— Kam man daug. Iškeičiau banke penkiasdešimt dolerių — šiai dienai užteks, — išgirdo atsakymą.

Na, ar nesakiau sau, pagalvojo mūsų amerikonas, stambūs biznierių ir tai prie dolerio, mat jam “tik” penkiasdešimt dienai užtenka. Tokios progos negalima praleisti, reikia susipažinti.

Nerimavo amerikonas, bet laukė, kol žmonės, kurie jį pažinojo, išėjo; tada išsidrąsinęs priėjo prie tų biznierių ir mandagiai užkalbino. Atsiprašė, kad gal jiems laiką gaisina, bet reikalas toks, kad jam reikalingas išmintingų žmonių patarimas; jis mato, kad ponai stambūs biznierių ir kaip tik jų patarimas jam būtų labai reikalingas. Už gerą patarimą, lai jie būna tikri, jis atsilygins.

Bet ponai nebuvo linkę patarinėti. Kokie čia patarimai — mes turime biznį sau. Mūsų biznis neabejotinai tikras, jokių dalininkų mums nereikia. Et, uždirbame porą tūkstančių dolerių mėnesiui, galėtumėm ir daugiau, bet mums to užtenka.

Amerikonas tokios progos nenorėjo praleisti. Pasiūlė ponams užkasti ir išgerti. Vienas iš tų ponų bu-

vo kietas, nenori įsileisti į kalbas, nenori priimti vaišių, bet kitas buvo geresnės širdies, sako savo draugui:

— Ką gi tu, Petrai, žmogus atvyko iš Amerikos, Lietuvos dar nepažįsta, ko gi tu taip užsispyręs. Kam reikia iš viso gerą žmogų atstumti, užgauti. Juk jis iš geros širdies . . .

Pagaliau ir tas Petras atsileido, tik sako:

— Jei jau kalbėtis, tai ne čia, ir vaišės bus mūsų.

Amerikonas apsidžiaugė, dėkojo tam kitam, kad perkalbėjo savo draugą. Nuėjo ne į aludę, o į restoraną. Paprašė atskirą kambarį. Atnešė užkąsti, išgerti, vėliau pakartojo, ir Petras suminkštėjo.

— Jau įkaitome visi — paskiau pasakojo pats amerikonas. — Jie paprašė mane jų ponais nevadinti — jie esą tokie pat žmonės kaip ir aš. Gal jie visą amžių būtų dirbę fabrike, bet štai atsiradęs geras draugas, priėmęs juos į kompaniją, išmokęs amato, bet jam, tam draugui, čia buvę nuobodu, pasiėmęs didesnę pinigą ir išvykęs į Ameriką, sakęsis ten platesnė dirva. Atsargiai paklausiau juodu, kas ten per amatas? Tik nusijuokė abu. Tas antras, Juozas vardu, išėmė iš kišenės porą dolerių ir rodo man: “Pažiūrėk, kas čia”. “Doleriai, sakau, kam klausai, pats žinai”. — “O tu gerai apžiūrėk, gal kitaip pasakysi”. — Apžiūrėjau. “Na ką gi, jūs iš manęs juokus krečiate, gyvenau Amerikoje, neatpažinsiu dolerio”. — Na, tai matai, ne tu vienas neatpažįsti, visi bankai juos keičia kaip tikrus. Nori įsitikinti — eik su mumis. Iškeisime, kiek reikia. Tik mes kaip geram žmogui tau pasipasakojome, jei kam kitam pasakysi, žinai, kas už tai?” Man buvo smalsu. Nuėjome, tik aš iš atsargumo stovėjau prie

durų. Jei ko, užsiginsiu, nežinau, nė kas jie tokie. Bet Juozas drąsiai priėjo prie kasos, padavė du dolerius. Kasininkas be jokių kalbų iškeitė. Jie linksmai juokauja, o mane prakaitas apipylė — greičiau išėikime, dar apsižiūrės, pašauks ir suims. Petras jau supyko, paėmė iš Juozo dar porą dolerių, nuėjo prie kasos ir iškeitė juos. Neskubėdamas ėjo prie durų — išėjome visi. Aš vis dairiausi. Pigiai uždirbta — eikime juos prageriti. Man jau nebuvo linksma, bet dėl smalsumo paklausiau: “Už kiek jūs man parduotumėt savo dolerius, nedaug, šimtinę — kitą?”

“O kas tau siūlė parduoti?” paklausė Petras, gal tu, Juozai?”

“Ne, — užsigynė Juozas ir tęsė “Kam mums reikia pardavinėti, jei mes jų iki valiai galime padaryti ir keisti be jokios baimės. Pasigailėjome tavęs, manėm esi geras žmogus, bet pasimetęs, mes gal ir perleistumėm tau kiek, kad galėtai įsigyti didesnę įmonę, jei jau taip nori biznio. Mes nenorime jokių įmonių — gana dirbome; dabar porą valandų padirbame ir vėl mėnesiai turime visko, ko tik norime. Bet, kad tu mumi nepasitiki, mes nieko nesiūlome. Pamiršk, ką matei, ir negaišdami atsisveikinkime.”

Bet aš tik klausiu jus, pradžiai už porą šimtų tikrų dolerių kiek duosite savo darbo, vėliau . . .”

Bet Petras kalbą nutraukė ir kreipėsi į Juozą: “Tai tavo kaltė, aš iš pradžios nenorėjau kalbėtis, dabar įsivėlėme tik ir sugaišome visą dieną, palikime jį ir eikime patys kur atsigauti. Toks neryžtingas žmogus, pats nežino, ko jis nori. Mes jam norėjome padėti, o jis mums — du šimtu dolerių siūlo — aš jam peckiosiuos dėl šimtų”.

Siaip taip amerikonas perkalbėjo Petrą, ir visi trys nuėjo į tą patį restoraną išsikalbėti galutinai. Ir išsikalbėjo, kad amerikonas duos 5,000 dolerių už 25,000 jų dolerių. Rytojaus dieną amerikonas atnešė savo 5,000 dol., o Petras savo. Petras ir amerikonas įėjo į kažkokio namo kiemą pasikeisti pakietais, o Juozas li-go gatvėje sargyboj. Petras atplėšė viršų savo pakieto ir pradėjo skaičiuoti savo dolerius. Tik vos spėjus kiek paskaičiuoti, įbėga į kiemą Juozas ir šaukia: "Policija". Petras, sugriebęs iš amerikono rankų jo parduotus dolerius, o jam įbrukęs savo pakietą, išbėgo į gatvę. Amerikonas apstulpo ir nežinojo ką daryti. Policija nepasirodė, tie du biznieriai pabėgo nežinia kur. Galų gale, paslėpęs apsiaustu ir prispaudęs ranka gautą pakietą, amerikonas nuėjo namo. Užsirakinęs duris, pradėjo skaičiuoti gautus pinigus, bet radęs iš viršaus apie 30-40 dolerių, toliau pamatęs tik supjaustytą žalią popierių. Buvo dar keli pakietai, bet ten rado tik senus supjaustytus laikraščius. Po širdimi sudūrė, rankos nusileido, buvo arti apalpimo . . .

Tą viską atpasakojo man kunigas Vilimas ir prašė padėti atgauti iš sukčių pinigus. Jo brolis, anot jo, nustojo galvos: atvežtų pinigų liko tik 3000 dolerių.

Klausi, ar brolis buvo kriminalinėje policijoje.
— Ne, sako, jis bijosi, kad jį patį gali suimti.

— Tai kodėl Jūs nepranešėt policijai? Kada tai buvo, šiandien?

— Ne, jau kelios dienos, bet jis tik šiandien man pasisakė. Pats vaikštinėjo į tą restoraną, aludes, klausinėdamas, bet visi atsakė, kad apgavikų daugiau nematė ir jų nepažįsta.

— Ką gi aš čia galiu padaryti, be to, ir laikas praleistas. Kaunas nedidelis. Kriminalinei policijai tie "biznieriai" greičiausia pažįstami, jei ne, greit suras Šiauliuose ar kur kitur provincijoje, bet po tiek laiko pinigų neras — pražiopsota. Suraskite brolių ir eikite su juo pas p. Dreilingą. Stebiuos iš Jūsų brolio lengvabūdiškumo.

Pasiūliau paskambinti Kauno kriminalinio punkto viršininkui, ir kunigas pats panoro su broliu nueiti į kriminalinę policiją.

TURINYS

DARBO PRADŽIOJE:

M. Lipčius ir jo bendradarbiai	11
Kareivių "švietėjai"	17
Slapta spaustuvėlė ir redaktorius Rosenfeldas	21
Vienas iš atsivertėlių	24
Pulkininkas Orzechovskis	29
Netikėtas informatorius	34
Įstaigos bendradarbiai ir pažintys	44
Direktorius Tyminskis ir viceprokuroras Kogon- chovskis	50

TALKOJE DEPARTAMENTUI:

Vizitas Jonui Navakui	55
Informatorius su uniforma	58
Tarp apskričių viršininkų	61
Uniformuoti kyšininkai	63

VĖJAI NUO VARŠUVOS IR MASKVOS:

Podporučnik ir Co.	77
Konfliktas su Sovietų pasiuntinybe	88
Steigiamame muziejų ir valgyklą	91
Echo redaktorius Buchovas	93
Roždestvenskio ir Nevskio istorijos	99
Vyras ir moteris iš Maskvos	112
Generolas Kleščinskis — Maskvos šnipas	117

NUO PRŪSŲ ŠALIES:

Svečiuose Karaliaučiuje	145
Trečiasis Lietuvos kom. partijos suvažiavimas	154
Smūgis Rytprūsių kaimynam	157

VEIDAI LIETUVOJE:

Sugrįžėlis iš Sovietų	161
Bendradarbiai iš kalėjimo	164
Aleksos Angariečio brolvaikis	177
Drausmės batalionas	179
Tardymo specialistai	185
Brolių Svirskių bankinės kontoros apiplėšimas	187
"Šachas" mano žinybai	192

VYRAI IŠ UZJŪRIO:

Detektyvas iš Amerikos	211
Iš Scotland Yard	213
Komunistai iš Amerikos	215
Finansininkai	217

J. Budrys. „Atsiminimai. Kontržvalgyba Lietuvoje”.
Išleido leidybinė bendrovė „Zaltvykslė”. SL 034.
Ofsetinė spauda. 6,62 sąl. sp. l.; 9,12 apsk. l. l.
Užs. Nr. 1852. Tiražas 15000.
Kaina 3 rb 95 kp.

Spausdino „Ryto” spaustuvė. 235799, Klaipėda, Baltijos pr. 10.